

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"א (כרך מ"א) טבת-שבט, תש"ך חוברת ג' (214)

123	הרמן (צבי) שפירא	אברהם גרנות
131	מול שתי הזיתות (זכרונות)	יעקב כהן
139	אגרות	רב צעיר
142	בין „רוח העולם” ותורת היהדות	נחום גלאצר
147	במדבר הלילי (שיר)	אברהם כרוידס
148	סיגריה של שבת (סיפור)	יהושע בר-יוסף
157	שעה קלה עם נ. ה. טור-סיני	יוסף נדבה
164	סוניטה	ידידיה מנוסי
166	שנאת ישראל החדשה — אותות ולקח	א. מסתכל
	באספקלריה זעירה:	
168	תשקוף הספרות העתית במדינת ישראל	ב. י. מיי
	הערבות ודברי בקורת:	
172	בין ספרים חדשים	א. שלי
174	עשרת כרכי האנציקלופדיה לז. תדהר	נ. יוסף
176	יעקב אפשטיין	י. בעלית-שובה
178	דוד פינסקי	ש. שפירא
	רשימות וסקירות:	
179	בירו-כידואן, כרושצוב וישראל	בריתקוה
182	ידיעות	

„ בצרון ”
1141 ברודוויי
ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-First Year of Publication

Vol. XLI, TEVET-SHEVAT, 5720 (January, 1960), No. 3 (214)

CONTENTS:

Herman Schapiro	<i>Abraham Granott</i>	123
Between Two Fronts (Memoirs)	<i>Yaakov Caban</i>	131
Unpublished Letters	<i>Rav Tzair</i>	139
World Culture and Judaism	<i>Nahum Glatzer</i>	142
Poem	<i>Abraham Broides</i>	147
The Sabbath Cigarette (Story)	<i>Joshua Bar-Yosef</i>	148
An Interview with N. H. Tur-Sinai	<i>J. Nedava</i>	157
Sonnet	<i>Yedidia Menussy</i>	164
The Recent Outbreak of Anti-Semitism —		
Its Symptoms and Meaning	<i>A. Mistakhell</i>	166
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. Mi</i>	168
EVALUATIONS AND BOOK REVIEWS:		
Recent Books	<i>E. Sheli</i>	172
Ten Volume Encyclopedia of Israeli Pioneers by Tidhar		
.....	<i>N. Joseph</i>	174
Jacob Epstein	<i>J. Baal-Teshuvah</i>	176
David Pinski — In Memoriam	<i>S. Shapiro</i>	178
NOTES AND COMMENTS:		
Biro-Bidjan and Israel	<i>Bar-Tikvah</i>	179
News and Events		182

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)

Copyright 1960, by Bitzaron, Inc.

בְּצֵרוֹן

נופד עלידו חיים משרנוכויק (רכ צעיר) ז"ל

שנה כ"א (כרך ט"א) טבת-שבט, תש"ך חוברת ג' (214)

הַרְמוֹן (צְבִי) שְׁפִירָא

מאת ר"ר אברהם גרנות

.א.

ביום בו התחיל בכנסת הדיון על חוק יסוד "מקרקעי ישראל" — בשפה הפארלמנטארית: הקריאה הראשונה של החוק — ישבתי והקשבתי לדברי המרצה, לוי אשכול, שהביא בשם הממשלה את הצעת החוקים. היה זה שלב נוסף במאמץ ארוך-הימים, שקדם להבאתם של שלושת החוקים לפני הכנסת — חוק יסוד מקרקעי ישראל; חוק מקרקעי ישראל תשי"ט—1959; חוק מינהל מקרקעי ישראל תשי"ט—1959 את הרצאתו פתח שר האוצר בסקירה מקיפה למדי על התפתחות רעיון הקרקע הלאומי בתנועה הציונית ועל פרשת מעשיו — במשך יובל שנים ויותר — של המוסד שהיה נושא הרעיון, הרי היא הקרן הקיימת לישראל. בהקשיבי מתוך מתיחות לדברים בכנסת, עלתה לפני עיני רוחי דמותו של האיש שהיה היוזם של רעיון הקרקע הלאומי בתנועה הציונית ומייסדה הרוחני של הקרן הקיימת — הרמן צבי שפירא.

בראש הרצאתו סיפר אשכול על ההצעה שהביא שפירא לפני הקונגרס הציוני הראשון, לפני ששים ושתים שנה. ההצעה ההיא היתה אתחלתא של

רעיון הקרקע הלאומי במחננו. זו היתה הדרישה לתנועה הציונית להקמת המוסד, אשר פעולתו במשך שנים הביאה להגשמת הדברים, שהשמיע שפירא מבמת הקונגרס. בשמעי את דברי אשכול הרהרתי בלבי: הרעיון שהביא שפירא בימים ההם ושנראה אז, ללא-ספק, כדבר דמיוני, מגיע לשלב הגשמה, הלכה למעשה. אנו עדים לכך, איך החלום הולך ונהפך בתקופתנו למציאות. מן הראוי הוא, שנשוב ברוחנו ליום ההוא ולנושא החלום, שנעלה את דמותו של יוזם הרעיון — הרמן שפירא.

ב.

בראש דברינו נתייחד עם זכרם של שלושה אישים מימי השחר של התנועה הציונית: תיאודור הרצל, אליעזר בן-יהודה, הרמן שפירא. על אף כל ההבדלים הקיימים ביניהם לגבי רקעם, מוצאם, עולמם הרוחני, שיעור קומתם ומקומם בתולדות תקומתנו הלאומית, נמתח בין שלושתם קו משותף המאחד אותם בתודעת עמנו. חוזה המדינה, המחייה של שפת עבר ומייסדה הרוחני של הקרן הקיימת, היו שונים איש מרעהו כמעט בכל, החל ממראם החיצוני: ההופעה המלכותית של הרצל; הפרופסור למאתמאטיקה בגרמניה בעל פרצוף של רב ליטאי; המורה והבלשן החלוש בן-יהודה. הראשון בא ממערב, מעולם התרבות של אירופה; שני האחרים מוצאם ממזרח אירופה, אחד, בן העיריה, הציץ לתוך העולם המדעי האירופי; השני בילה ימי חייו בירושלים, פעל בהוראה ועלייד שולחן הכתיבה טרח על הכנת מלון שפת עבר, מפעל ענק שהוא רק התחיל בו ושנסתיים שנים רבות לאחר שיוזמו הסתלק מן העולם. אבל לשלושת האישים הללו, שאינם דומים ביניהם, היו תכונות משותפות — שלושתם היו אנשי חזון; שלושתם השמיעו את חלומותיהם ברבים; שלושתם נתנו ביטוי לשאיפות שפעמו עמוק בלב האומה; שלושתם ציינו את הדרך להגשמת חזונם, ועל הכל, חלום של שלושתם התגשם, אם כי אף אחד מהם לא זכה להיווכח בכך בימי חייו.

חלומו של הרצל התגשם בצורה שלימה ונראית לעיני כל. הפורמולה שבה ביטא את חזונו היתה כאילו פשוטה, אבל משכנעת. היא מסתכמת בשתי מלים, שעוררו בזמנו התפעלות כללית: מדינת היהודים. עם כל התלהבותם חשבוה בני-דורו של הרצל לפרי של דמיון. קשה היה להגשים את הרעיון הדמיוני, אבל הפורמולה היתה כה מובנת וכה קוסמת. כדומה לו נראה דמיוני גם רעיונו של בן-יהודה: החייאת שפת עבר, והפיכתה של השפה ה"מתה", שהיתה גנוזה בספרים בלבד, ללשון מדוברת חיה, מה שלא ניתן היה לשתי שפות אחרות — לשונות רומי ויוון — שנשארו שפות ספרי-מופת, של משוררים, הוגי-דעות והיסטוריונים חשובים, ולא נראה באופק כל סיכוי להחייאתן, נפל בזכותה של השפה העתיקה השלישית, שנמנתה על עמודי התווך של התרבות האנושית. לגבי העברית התרחש נס, שאין מוצאים אנו דומה לו לגבי שום לשון היסטורית אחרת. הנס התגשם בעיקבות הפורמולה הפשוטה שניתגבשה אצל בעלי-הדמיון

בירושלים, שאמר לעצמו וגם לאחרים: «הבה נדבר שפת עבר». היתה העוזה רבה בעצם הרעיון להפוך את שפת־הקודש, שבמשך דורות היתה ידועה ליהודים רק מתוך טיפולם בכרכים העבים של המשנה, הגמרא ודברי חז"ל, לשפה מדוברת, לעשות את שפת השבת ויום־טוב לשפת יום חול. כוונה מעין זו נחשבה לדמינית גם לאישים דגולים, שתרבותו העתיקה של עם ישראל היתה תרבותם. ידוע הסיפור על הפגישה בין המורה הצעיר מירושלים והרב שמואל מוהליבר, שנחשב בזמנו, לאחד מעמודי התווך של חיבת־ציון. הצעיר ביקר אצל הרב הקשיש, הגדול בתורה ולפי המנהג שהנהיג בביתו בירושלים, התחיל לשוחח אתו בשפת עבר. הרב הסתכל יפה בצעיר, הקשיב לדיבורו ובסופו של דבר הפליט מפיו: «אברך, תניח מעשי שטות, אנא דבר ככן אדם». הסיפור הוא אופייני ליחסם של אנשי־התבונה בין מנהיגי התנועה הלאומית לפעולותיהם של בעלי־הדמיון. «מעשה שטות», כדבריו של הרב המלומד והציוני הנלהב, נהפך למבצע גדול של הדור, שאין לו מופת ודוגמא אצל שום עם ולשון: העברית נהפכה לשפה חיה, המדוברת בהתחלה על־ידי מועטים «חובבי שפת עבר» ובמרוצת הזמן נהפכה לשפת הבית, בית־הספר והרחוב, התיאטרון והצבא, הספרות והמדע על כל צורותיהם. אכן, זהו אחד הניסים הגדולים שהתרחשו בארצנו שלא נדירים בה הישגים מופלאים. המיבצע היחיד במינו של תחיית השפה היה בתחילתו נחלתם של מתי־מספר, אבל אחר־כך הקיף רבבות ומאות אלפים אנשים וגשים ועשוי בעתיד להקיף אף מיליונים בארץ ובתפוצות. הדחיפה הראשונה לנס הזה היתה באותה הפורמולה הפשוטה שהמציא המורה הצנום מירושלים: «הבה נדבר שפת עבר». בדומה לראשון בין שלושת האישים, פיתח גם בן־יהודה פעולה נמרצת ברוח המימרה שלו. הוא טרח כל חייו, בפינתו ולפי דרכו הוא, למען הגשמת חזונו.

בבעל־הדמיון השלישי אתה מוצא קווים משותפים עם שני הקודמים.

ג.

תולדותיו של שפירא לא היו שונים מתולדותיהם של צעירים יהודיים רבים במזרח אירופה, שקיבלו את חינוכם בסביבה יהודית־מסורתית ובעיקבות מסיבות חיהם נתגלגלו למערב אירופה וטעמו מתרבותה הכללית. וכך קיבלו חייהם צורה וצביון אחרים.

אצל שפירא, יליד העיירה הליטאית הקטנה, התבלטו עוד בילדותו כשרונות בלתי־רגילים והוא נחשב — תופעה שכיחה למדי בתפוצות — ל«עילוי». בשנת העשרים וארבע לחייו, ישב כבר על כס הרבנות בעיירה שב«תחום המושב» הרוסי, ייתכן שהיה מסיים את חייו כרב באחת העיירות, לולא היה נותן להם כיוון אחר. כצעירים לא־מעטים של זמנו לא הסתפק שפירא במקצוע שטיפל בו ובלימודים היהודיים שעליהם שקד. בהיותו בן עשרים וארבע הוא מרחיב את

המסגרת ומתמסר ללימודי-חולין. בדרך מקרה ריכז את תשומת לבו על מדע המאתמאטיקה ולשם העמקת ידיעותיו נטש את הרבנות ואת עיירתו ונסע למרחקים. וכאן מתחילה בחייו פרשה שאינה שונה מזו שהיתה נחלתם של צעירים יהודיים ב"תחום" של רוסיה: חיי גדודים; עוני ודוחק; חוסר קורת גג ואף פת לחם לשבור בה את רעבונו; לימוד שפה זרה והתמחות במדעים שבהם היה מעוניין. מוכרת לנו הפרשה מתולדותיהם של צעירים יהודיים ללא-ספור ממזרח-אירופה, וביניהם אנשי מעלה, שסבלו ועבדו קשות עד שהגיעו למחוז הפצם. וכמו אצל צעירי עמנו האחרים, לא הירפו המכשולים, שניתקל בהם בדרכו למטרה, את ידי שפירא ולא שברו את רוחו. בסופו של הדבר הוא השיג את מבוקשו ונעשה מרצה למאתמאטיקה באוניברסיטה המפורסמת של היידלברג. גם בכך אין עוד שום דבר מפתיע: כמה יהודים מן ה"תחום" הגיעו למדרגת פרופסורים ידועים באוניברסיטאות אירופה ואף לגדולי המדע, שבהם התפארו בתיאולפנה גבוהים בכמה ארצות. לא ידוע לנו על הישגים מיוחדים של שפירא בתחום המדע והם גם לא היו מוסיפים הרבה לגדולתו ובוודאי לא היו מבטיחים לו מקום כבוד בתולדות תקומתנו הלאומית.

כח מסיבות חייו נשאר שפירא קשור אל עברו היהודי, אל כור מחצבתו. הוא שמר אמונים למה שספג בנעוריו בסביבה היהודית, לשאיפות הלאומיות ולתנועה הציונית. מתוך כתביו היהודיים אנו יכולים לעקוב אחרי התעניינותו הרבה בבעיות היהדות ובבנין הארץ. מאמריו המועטים בשאלות אלו נקבצו, שנים רבות לאחר פטירתו, לחוברת בת ס"ח עמודים (ירושלים תרפ"ה), שפורסמה לקראת המאורע של הנחת אבן הפינה לאוניברסיטה העברית בירושלים. כידוע, דגל שפירא כל ימיו, נוסף על הרעיון של יסוד הקרן הקיימת, בעוד רעיון גדול, שאליו היה חוזר בהודמנויות שונות: הקמת בית-ספר גבוה בירושלים, לפי דבריו "בית-ספר תחכמוני, אשר ממנו תצא תורה, חכמה ומוסר לבני-ישראל". אולם העיון בחוברת לא-גדולה זו, הכוללת את ירושתו היהודית-רוחנית של שפירא, אינו מוסיף הרבה להכרת דמותו.

את עולמו בתולדות התנועה הלאומית קנה שפירא בשעה אחת, כאשר העלה, בישיבתו האחרונה של הקונגרס הציוני הראשון, את הצעתו שניתן להגדירה כדמוינית ומהפכנית כאחד. היא כללה שנים-עשר סעיפים והתכוונה ליסוד "קרן יהודית כללית על-ידי איסוף כסף מכל היהודים, מן העשירים ומן העניים, בלי שום הבדל". שני שלישים מן הכסף הנאסף צריכים היו להישאר שמורים לקרן הקרקע ומותר היה להוציאם רק לשם רכישת אדמה בארץ-ישראל בשביל היהודים. ואילו השליש האחרון של הכסף יש להוציא על שמירת הקרקע הנרכשת ועיבודה ואף למטרות יהודיות כלליות אחרות, דומות בחשיבותן. מגרעין זה צמחה הצעתו ליצירתה של הקרן הקיימת. הקרן תוקם בדרך של אוסף תרומות מן העם כולו; מטרתה תהיה רכישת קרקעות בארץ-ישראל. אבל בדרישתו ליצור את הקרן לא הסתפק שפירא בציון מטרתה. מעשה הרב בהצעתו הוא קביעת

העיקרון. שאין הקרקע הנרכשת על-ידי הקרן ניתנת למכירה באינו צורה ואופן. איסור מוחלט חל על מכירת קרקעות: ליהודים יחידים מותר רק למסרן בחכירה בלבד. זאת היא הנקודה החשובה ביותר בהצעתו של שפירא וגם הנקודה המקורית שבה. כעיקרון העליון הוא קובע את הבעלות הלאומית על הקרקע. מכירת הקרקע אסורה בהחלט ורק החכרתה מותרת, אבל לא לצמיתות, אלא לתקופה של ארבעים ותשע שנים בלבד. כאן נוצר קשר בין הצעתו של שפירא ובין המסורת עתיקת-היומין בדבר החוקים הנוגעים לקרקע, שאנו מוצאים בספר הספרים: האדמה אינה שייכת לפרט — „כי לי הארץ“; היא אינה נמכרת, אלא מוחכרת בלבד — „והאדמה לא תימכר לצמיתות“; בדומה ל„שנת היובל“ שבתורה, קובע שפירא את תקופת החכירה לארבעים ותשע שנים. התנ"ך היה מקור השראתו של שפירא בזמן שהוא עיבד את הצעתו לקראת הקונגרס הראשון. הוא לא שאב את רעיונותיו מתורת הריפורמה האגרארית של זמנו; מקורם היה עתיק יותר. כך מתקשרת הצעתו עם העבר העתיק של עמנו. יש לציין, שרעיונו התאים גם לשאיפות החברתיות שהיו פועמות בלב רבים והיו נחלתם של הגוי-דעות מתקדמים בסידרי החברה. שפירא הרגיש שעיקרונות העבר היהודי הרחוק לא הפסידו מערכם החברתי והמוסרי גם בימיו הוא.

ד.

בתוך צרור הבעיות שהתעוררו בפרשת תקומת ישראל בארצו, נתן שפירא את דעתו על הבעיה שנודע לה ערך מכריע לגבי עם חסר-מולדת — קרקע כיסוד המפעל ההתישבותי — והוא חיפש פתרון לשאלה האגרארית של היהודים בבואם להתנחל בארץ אבות. בעיה זו גרמה בעבר, והיתה גורמת גם בזמנו של שפירא, קשיים להרבה עמים ומדינות. לשם פתרונה מעלה שפירא שני רעיונות, המצטיינים בחוון לאומי ובמתח מהפכני. הראשון, בעל אופי אירגוני, התכוון ליצירת קרן לשם רכישת מקרקעים בארץ-ישראל מתרומות שיתן, מתוך התנדבות, העם היהודי על כל חלקיו ושכבותיו, „עשירים כעניים“, כדברי שפירא. דרושה היתה מידה רבה של העזה רעיונית ודמיון מרחיק-לכת כדי להניח, כי אותה משימה עצומה של התנחלות העם, הכרוכה בהון תועפות, עשויה להתגשם בדרך התנדבות המונים ואוסף תרומות. כמו הרצל, שפנה להמוני העם במקום לאילי-הון יהודיים, כפי שגרס בתחילת דרכו הציונית, ציין אף שפירא קו-פעולה דומה: לא נדיבים יחידי-סגולה, כ-אם העם כולו יתבע לתת את ההון הרב הדרוש למפעל. שפירא דורש שרכישת המקרקעים בארץ-ישראל תבוצע בעזרת התנדבות העם. יש כאן מזיגה של חוון ותמימות; עם זאת אתה מוצא בהצעתו של שפירא עיקביות רעיונית והגיון מעשי.

היו קיימות שתי דרכים לפתרון מצוקת היהודים: האחת לבטוח בחסדי נגידים מבני-ישראל, לדפוק על דלתות העשירים ולתבוע מהם את האמצעים

להגשמת החזון. בדרך זו ניסה ללכת הרצל בשלב הראשון של פעולתו הציונית. אולם חיש מהר הרגיש את חוסר הסיכויים להגשמת המשימה בדרך זו. הוא שינה את הכיוון והפנה את קריאתו לעם כולו, שבכוח התלהבותו ובעיקבות חינוכו להתנדבות מתמדת, יתן את הסכומים העצומים הדרושים. ההתפתחות שחלה במרוצת הזמן הוכיחה כי הצעתו של שפירא, עם כל הדמיוניות שבה, היתה מעשית וקולעת למטרה, כשם שהיתה דרכו של הרצל כאשר פנה לעם.

ענין מיוחד יש לנו כאן לרעיון השני בהצעתו של שפירא, עצם מטרתה של הקרן המוצעת: רכישת מקרקעים בארץ-ישראל כדי ליישב עליהם עובדי-אדמה יהודיים. ברעיון הרכישה לא היה עוד חידוש. חולמים אחרים של שיבת-ציון וביניהם ה"נדיב הידוע", ראו את תפקידם ברכישת קרקעות ויישובם על-ידי איכרים יהודיים. אולם אצלו ואצל "חובבי-ציון" שלט העיקרון של הבעלות הפרטית במקרקעים. וכאן בא החידוש הגדול שבהצעת שפירא: היא שוללת את הבעלות הפרטית לגבי הקרקע הנקנית בעזרת תרומות. האדמה שנרכשה בתרומות הכלל ובהתנדבותו של העם צריכה להישאר בבעלותו של העם. בשביל שפירא לא היה קיים אלא פתרון אחד ויחיד לבעיית הקרקע — בעלות הלאום על האדמה הנרכשת. לשם ביסוס העיקרון הזה הוא פונה למקורות יהודיים. לפי החוקים שבספר-הספרים שייכת הקרקע לא לפרט המעבד אותה אלא לבעל עליון — "כי לי הארץ", ואין פרט רשאי למכרה כקנינו הוא — "והאדמה לא תימכר לצמיתות". המסורת העתיקה אינה מתירה את בעלות הפרט על האדמה; נהפוך הוא — היא מקדשת את בעלות הכלל על האדמה כגורם הראשוני בייצור. שפירא מציע לחדש את מסורת אבות-אבותינו ולהמשיך בביצועה המעשי כאשר אנו ניגשים להקים מחדש את חיינו הלאומיים. הוא יודע שעל-ידי כך גם נלך עם רוח-הזמן ונגשים עיקרון המבטיח סדר חברתי תקין יותר. כמה אומות עשו מאמצים נמרצים כדי לתקן את סידרי הבעלות הקרקעית הלקויים, שהיו שוררים אצלם. הם ראו בכך פתרון לבעיה האגרארית המעיקה עליהם. שפירא אמר: "הבה נדאג לסדרים תקינים לגבי הבעיה הקרקעית בארץ-ישראל בעוד מועד, עוד לפני שעלו שם המגרעות שאנו עדים להם אצל עמים אחרים".

אין אנו יודעים אם שפירא עצמו עמד על משמעות הצעתו עד תומה. הזכרנו כי בהצעתו יש מן המזיגה של חזון לאומי והעזה מהפכנית. יתכן שבעל-י-חזון דומים אינם מרגישים עד היכן עלולה להגיע התפתחות רעיונם. את הגשמת המשימה דורש שפירא מעמו בדרכי עבודה ויצירה, מתוך מאמצים של היהודים להמוניהם. בדרך זו הם יגיעו לאותה המטרה שלמענה נאבקו עמים במשך דורות, ובמידה שהושגה בכלל, לא הושגה אלא מתוך מהפכות, התקוממויות, זעזועים ושפיכות דמים, שהיו מלווים את עלילות השיחרור של מעמד האיכרים בעולם. אולם שפירא לא הסתפק בקביעת העיקרון גרידא, אלא ציין גם את הכללים להגשמתו. וגם הכללים הללו נהפכו במשך הזמן לנכסי-צאן-ברזל של המחשבה הציונית ונשארו בתוקפם עד ימינו אנו במפעל ההתישבות היהודית. כללי הביצוע

הוכיחו את כוחם, ובמידה לא קטנה גם את יעילותם, במסכת הפעולות של הקרן הקיימת בארץ. ראוייה לציון העובדה, שרעיונו על הקרן הקיימת לא היה בשביל שפירא דבר ספונטאני, תוצאת השראה פתאומית, אלא הוא נשא את הרעיון במשך שנים רבות. על הצעתו להקמת הקרן הקיימת הוא שלח מברק לוועידת קטוביץ, שהתכנסה בשנת 1884, שלוש-עשרה שנה לפני הקונגרס הציוני הראשון.

ה.

באותו יום בכנסת, בהקשיבי לדברי שר-האוצר על חוק מקרקעי-ישראל, פעמו בלבי רגשות חזקים. לנגד עיני עמדה דמותו המופלאה של שפירא. הרגשתי איך הולך ונסגר לפנינו מעגל היסטורי מיוחד במינו. כדי לגלות את שלביו הראשוניים צריך אתה לעלות עד תקופת בראשית בתולדות הציונות ואף לחפשם בימים המרוחקים של תולדות עמנו. והנה מופיע הרעיון הנושן באיצטלא חדשה על במת ההיסטוריה החדשה שלנו, בכנסת של מדינת ישראל. ראיתי את המלומד הישיש, ששאב את השראתו ממעינות תרבותנו. הרעיון העתיק חידש, בפיו של שפירא, את נעוריו, אם גם במידת מה שינה את צורתו. בכך רואה אני את שליחותו ההיסטורית של האיש שהביא את ההצעה לפני הקונגרס הציוני הראשון. וכאן, בכנסת, אנו עדים לשלב חדש בהשתלשלות הרעיון, לחוליה נוספת בשרשרת הדורות. המרצה בכנסת סיפר על הצעת שפירא בקונגרס ופרש יריעה רחבה של תולדותיה, מעשיה והישגיה של הקרן הקיימת. המוסד הנושא את רעיון הקרקע הלאומי ומגשימו בארץ, נוסד ארבע שנים לאחר שהירצה שפירא על הצעתו בקונגרס. לאחר שהרצל נתן את ידו להגשמת הרעיון והפעיל למענו את השפעתו המרובה על התנועה. ניתן להגיד, שמניחי-היסוד לקרן הקיימת היו שני האישים הדגולים — שפירא והרצל. אביו הרוחני היה שפירא, שהעלה את הרעיון, קשר את תכנו עם המסורת העתיקה וגם ניסח את ההצעה. המוסד מילא את התקוות, שתלו בו שני האישים שהשתתפו ביסודו. דומני שרבים מבין הנוכחים בישיבת הכנסת הרגישו כמוני בשעה זו את דופק ההיסטוריה היהודית ואת להט הגשמת החזון — את השרשרת המקשרת את החוליות בתולדות עמנו, המרוחקות אחת מן השניה בזמן אבל קשורות כולן על-ידי אות הרוח — רוח האומה. מאז והלאה הובטח ההמשך להגשמת הרעיון עתיק-היומין, כה חיוני בשביל העם המקים מחדש את מולדתו והשוואף לחזק את יסודותיה החברתיים. אותו היום בכנסת ציץ את נצחוננו של הרעיון העתיק, שבמסיבות החדשות של קיומנו הלאומי ניתן להגדירו כהלאמת הקרקע במדינת ישראל, כאשר כל מקרקעי הכלל, ויהיו כאשר יהיו, לא יימכרו אלא יימסרו בחכירה בלבד. העיקרון — „האדמה לא תימכר לצמיתות“ קם לתחיה במדינת ישראל. חלומו של שפירא יתגשם במלואו, מתוך שיתוף-פעולה של שני הגורמים, שיצרו במאמצם המשותף את המציאות החדשה בארץ-אבות: מדינת ישראל וההסתדרות הציונית, על-ידי הזרוע שלה — הקרן הקיימת.

היה זה יום ניצחון לרוח האומה וגם לאיש אשר ביטא, בצורה נאה וקולעת, את הרוח הזו בשעת-כושר היסטורית. על דורנו לבצע, הלכה למעשה, את רעיון הלאמת הקרקע במדינת ישראל. ההסכם בין הממשלה ובין הקרן הקיימת והחוקים שעובדו בקשר לכך כוונתם ליצור את המכשירים לביצוע המשימה. יהיה עליהם לעבד מדיניות קרקעית אחידה, שתשלוט בישראל ותהיה מושתתת על עקרון הלאמת קרקע. המדיניות הזאת עשויה לסייע לעיצוב דמותה של החברה החדשה המוקמת במדינה ודפוסייה המבטיחים את הגשמתן של השאיפות החברתיות המונחות ביסודו של עיקרון הלאמת הקרקע ושל כל הכרוך בו — יצירה של חקלאות יעילה והווי עירוני מתקדם.

זו היתה משמעותו של היום ההוא בכנסת. פעולתם של המוסדות שיוקמו על סמך חוקי "מקרקעי ישראל" מתוך שותפות בין המדינה והעם חייבת להלום את המשמעות הזאת.

עלינו להעלות בימים האלה את דמותו של האיש, אשר שילב בבנין המולדת את העיקרון העתיק-המתודש של הלאמת הקרקע — הרמן צבי שפירא.

מול שתי תזיתות

— מפרקי זכרונותי —

מאת יעקב כהן

א.

הרבה כבר נכתב בשעתו וגם אחרי כן על "המושבה הרוסית", כלומר, על חבורות הסטודנטים, רובם יוצאי רוסיה ופולין ושאר מדינות הצאר, אשר מצאו להם מקלט ומקום תורה בערי שוייץ החפשית והסובלנית, עד שמתעוררת השאלה: היש עוד להוסיף מה על אלה? אכן יש ויש. ראשית, לא דומה ראייה לראיה, ושנית, עם קריאת מה שנכתב מורגשת לא אחת החובה ממש לכתוב ולתקן תוך כדי כך כמה דברים לשם האמת והדיוק.

אני אדבר כאן רק על ברן בזמני. כאן מנתה אז אותה "מושבה", כמעט כולה יהודים, כשש מאות שבע מאות איש, מהם כשלוש רביעיות מבנות המין היפה. ציונים היו באלה כעשרה למאה, ודוקא כאן גבר האלמנט הגברי. הרוב התייחס לסוציאלי-ריבולוציונרים או לסוציאלי-דימוקרטים הרוסים או לבונדאים. היתה גם קבוצה של פטריוטים פולנים והם השתייכו רובם לפ.פ.ס. (מפלגת סוציאליסטים פולנית). היו גם ניטרליים, ביחוד בין הבנות, אשר לא היה להן ענין מיוחד בפוליטיקה ועתידות היו להסתגל אל אשר יקרה לפניהן הגורל.

רובן הגדול של בנות "המושבה" למדו רפואה, בעוד אשר הגברים רובם בחרו במדעי הרוח. אחת הסיבות לכך היתה האפשרות להתקבל לפאקולטה זו אחרי בחינות-כניסה לא-קשות. רק אחת הסיבות, כי מעיקרם ראו רבים מהם את עתידם אם בעסקנות ציבורית-פוליטית, אם בהוראה ואם בספרות, עתונות או מחקר, ולא נכון הוא לתאר את אלה אפילו מן המחנה שלנו, כאילו באו "ישר מהישיבה", והאוניברסיטה בברן כאילו נהפכה "לסניף של ישיבות מיר, וולוז'ין וסלובודקה". מסופק אני, אם מספר אלה, שלמדו קודם בישיבה, עלה בזמני הרבה על מספר אצבעות יד אחת. ואין שחר לראות בפרופסור לודוויג שטיין, משום שהיה בנעוריו זמן-מה רב בבית-כנסת לנאורים בהונגריה, "מעין ראש ישיבה". אם לגרוטסקה, אפשר הכל להפוך לגרוטסקה.

ב.

המפלגות המנויות למעלה היה להן דין ודברים זו עם זו, אך כולן, לרבות ה"בונד", היו מאוחדות בחזית אחת נגד הציונים, בראותם בהם ריאקציה שחורה,

לאומנית-בורגאנית. המערכת את התפתחות ההכרה המהפכנית בהמוני העם. אנחנו ראינו בהם מה שראינו והיחסים היו לעתים מתוחים מאד, מה שלא מנע בכל זאת מידה מסוימת של חברות בין פרטים, ואין צריך לאמר, מבין שני המינים. בשעת חדווה, בנשף, שסידר מחנה אחד, אפשר היה לראות פנים לא-מעטים מן המחנה האחר. היצרים התלהטו ביחוד בימי הוויכוחים הפומביים, שנערכו לשם תעמולה ואליהם הוזמנו על פי רוב גם כוחות מן החוץ, והם נמשכו לפעמים כמה ימים רצופים, כלומר, כל יום מן הערב עד עמוק בלילה.

זכור לי ביחוד ויכוח ענקי כזה על פי יזמתנו, בקראנו למשפט את הנוער שלנו, העוזב את עמו ונירתם לעגלת זרים, אפילו ה"בונד", המושך אחריו את הגלות, נגרר אחרי אותה עגלה. למערכה זו גויסו שלושת האבירים מוֹנִיבֵה, וייצמן, אברמסון ופיבל, והיא נמשכה שלושה ימים.

ד"ר וייצמן, אף כי כבר היה בו מן המנהיג ונמנה עם ראשי הפראקציה הדימוקראטית, עדיין נחשב אז כאחד מן השורה ויחסיו עם החברים היו לבביים מאד, ולא חסרה בהם נשיקת-הידידות עם כל פגישה חדשה בעיר אחרת וכל פרידה ממנה. הוא לקח את הלב בפיקחותו היתרה, פיקחות יהודית-ליטאית, חריפה-למדנית. הוא כמעט סימל את הטיפוס היהודי הליטאי, אשר צמצום החיים ונסיגות מרים של דורות חידדו את שכלו במיוחד ולימדוהו להגיב בעקיפין ולהביט בעינים מפורכות ובחיוך בן-חיוך בעינים לארמו: אותי לא תרמו. פיקחות זו לא מנעה אותו מהתמסר לאידיאל בכל לבו, אך נראה, שעמדה תמיד על המשמר וריסנה לא מעט את מעוף דמיונו. איש-שיחה היה נפלא, אך כנואם לא הבריק ביותר. הוא לא ידע או לא רצה להשתמש באותם להטי הדברנות המחושבים והמאומנים, הפועלים כל כך על ההמונים. דבריו היו שקולים ומתונים, הגיוניים מאד וכבושי-רגש. ואולי דוקא משום כך הקשיבו לו בענין רב ואף המתנגדים לא יכלו למנוע ממנו את רחשי הכבוד, אשר עורר בהם בצורת דבריו וגם בכל הופעתו הנאה, התימורה והרצינית.

שונה בכל ממנו היה צבי אברמסון, קצר-קומה, מגודל-שיער ובעל פנים נשיים בולטי-לסתות וחסרי-תואם, הזכיר בכיעורו את ביטהובן, והיה זה לזכותו, וביחוד כשהיה פותח את פיו ומפיק דברי טעם ושנינות ופיקחותו זרחה מעיניו וריככה את קווי פרצופו המסורסים. אכן אף הוא היה פיקח מאד, חודר למעמקים ורבי-הברקות, אך היתה זאת פיקחות אחרת, פשוטה יותר, לגלגנית ותוקפנית. הוא היה חריף מאד, עוקצני וסארקאסטי בוויכוחיו, ביחוד כלפי הבונד, אשר ממנו בא וידע את כל מומיו וחולשותיו. כנואם עלה על וייצמן וכוח-המחץ שלו היה עז ומפתיע, אך הוא היה מרגיז את המתנגדים ומקים נגדו תכופות את רוב הקהל.

ד"ר ברתולד פיבל, יליד צ'כוסלובקיה, היה היחיד שדיבר גרמנית, ואפשר להניח, שמשום כך בלבד נראה כיוצא-דופן בעיני רוב הקהל, שדיבר רוסית ועיקר השכלתו מן הספרות הרוסית ודרך הרוסית. אך הוא היה יפה-תואר ויפה-מראה

ביותר. תימור ופניו מוארכים עדינים, כחטובים מחומר יקר, ומצח גבוה עתיר-מחשבות מקומר עליהם וסוכך על עינים שחורות קורנות-בינה, עמד וגשא דברו בשקט, אבל בתוקף, בתינו לעתים כנפים לדמיונו וניב פיוטי למחשבתו. ואמנם היה בו מה מן הפייטן, ועוד יותר מיפה-הרות, מה שהסתמן בלבושו, בשיחו ובכל הליכותיו. הליווי האסתיטי הזה ודאי השפיע יותר מן ההגיון שבדבריו. הנערות — ורוב הקהל היה נערות — ישבו רובן והביטו כקסומות בו. חבצלת זכה — כך ציינה אחת לי אותו פעם בהתפעלות. מסתבר, שלא היתה זו מן הקנאיות שבצד שכנגד.

הצד שכנגד הוציא גם הוא למערכה ממיטב לוחמיו. האחד מהם היה ש. אנֶסקי, שהיה אז סוציאליסט-ריבולוציונר נלהב. הוא כבר היה אז בראשית הארבעים וזיו-מסותורין של עבר מהפכני עשיר על ראשו. הוא היה בעל סבר-פנים נדיר בחביבותו וידע בלבביות הטבעים שלו לקנות לב כל אדם ולהתחבב על כל הצדדים. ועם זה ידע גם להיות תקיף בדעתו ולהגן על אמיתו בכל אמצעי ההגיון והרגש אשר ברשותו. אינני זוכר את פרטי דבריו, אבל פתיחתם נקבעה בזכרוני. הוא אמר: "נדברו ובאו לשפוט אותנו, את הנוער שלנו, את מיטב הנוער, ההוגה ומרגיש ושואף למהפכה, למהפכה שתביא ישועה למליוני אדם נדכאים, אותו באו לשפוט — והשופטים מי הם?" רעם מחיאות-כפים נמשכות הציף את האולם והוא עמד והמטיר על הציונים כל מבחר הקיטרו-גים, שנהגו אז לקטרג עליהם ולהאשימם בריאקציה, ברומאנטיקה סנטימנטאלית, בטישטוש ההכרה המעמדית של המוני העם ובעיכוב המהפכה ועוד. דברים קשים, אם גם ממין אחר, שמעתיו פעם אחרת פולט בהתרגשות גם על ה"בונד", מבטל את ערכו לחלוטין ושולל את צורך קיומו.

אנשי ה"בונד" העמידו במערכה גם את "גר הצדק" שלהם, שהיה להם למנהיג, את ולדימיר מדם. בן לאב מומר, שהיה לרופא בצבא רוסיה, נמשך אל החברה היהודית במינסק עירו, עיר מולדת ה"בונד", ומצא בה מקום נוח להפעלת מרצו ושאיפותיו. הוא למד לדבר אידיש רהוטה ויהודים שמחו לשובו של היהודי-למחצה לקהלם. אך יותר משהיה גר-צדק היה סמל להתבוללות בדרך אל הכלל המעמדי, וזה העלה ודאי את חינו וקסמו בעיני חבריו וביחוד חברותיו לדעה. הוא גם היה יפה מאד, בלונדי, ומן הטיפוס הסלאווי, הרוסי, מה שלא היה פגם כלל וכלל בעיני רוב הנערות הללו, שלמדו לשיר "משיח ויהדות מתו זה כבר". וכאב הלב לראות, כיצד בנות ישראל תמימות וישרות יושבות ובולעות בעיניהן החולמות את בן-המומר הזה, העומד ומדבר סרה בתקוות הדורות של עמן ושם ללעג את התעוררותו ליציאה מן הגלות ולחירות אמת.

ג.

לנאמני ציון היתה אז, מלבד חזית זאת כללית, עוד חזית שניה, פנימית — נגד האוגאנדיסטים, כפי שנקראו המחייבים את משלחת-החקירה לאותו חבל-ארץ, אוגאנדה, שהוצע להתישבות על ידי ממשלת בריטניה.

עד מהרה נתגלתה הדרך החלקלקה, בה עלו כל אלה שהתלהבו להצעה זו וראו בה פתח ישועה לעם. תחילה באו ואמרו — ויש להניח, בתום לבב: — מקלט-לילה, ואור היום יזרח לנו עם גאולת ציון. מעט מעט עם ההתגלות לרעיון ישוב חבל-ארץ אחר עם זכויות אבטונומיות, שנראה אקטואלי מאד בניגוד לשיבת ציון, התחיל אותו חבל-ארץ לקבל צורה של תחליף לציין, עם השארת זו כזכרון קדוש וכשאיפה רומאנטית מדורות. ורעיון זה של תחליף, מכיון שנאחו פעם בלב ונחשב כממשי יותר מחלום ציון, לא רצה להסתלק גם לאחר שפגו ונמוגו התקוות לישוב אותה טריטוריה, והוא נטה להסכים לכל טריטוריה אחרת, שתבוא במקומה. ככה נולד הטריטוריאליזם. הוא אשר אומר הפתגם העממי: תן אצבע לשטן ולקח את כל היד.

דרך השתלשלות זו: אוגאנדה עם ציון — אוגאנדה במקום ציון — טריטוריאליזם, רבים מאתנו ניטשוה מראש והמערכה נגד האוגאנדיסטים קלי-הלב היתה עזה והלכה והחריפה ככל אשר קרבו ימי הקונגרס השביעי והבחירות לקונגרס. לצערנו ניתפסו רבים מחברי אגודתנו לרעיון הקלוקל ואתם אף היושב ראש, דוד יוכלמן. יוכלמן זה היה מן הקשישים בנו, קרוב לשלושים, איש-מעשה מפוכח וזריז, גם נואם לא-רע, עסקן ציבורי „מטבע בריאתו“, וזה שעזר לו, בצירוף גילו, להיבחר אחרי חיסין לראש האגודה. עמדתו זו ודאי הקנתה לו כוח-השפעה מסוים ויכולת יתירה של פעולה בכיוון מגמתו. אף נמצא לו ולאנשי בריתו עוזר נאמן באיש עשיר אחד מרוסיה, שרירא שמו, שקבע מגוריו לזמן-מה בלונזאן, והוא נלהב לרעיון אוגאנדה ותמך בהם באוגאנדיסטים ביד רחבה, וככה רכשו להם אלה רוב באגודה. היתה לנו הרשות, לפי מספר השקלים שנמכרו, לבחור בציר אחד לקונגרס, ונבחר — יוכלמן.

ד.

יום או יומים לפני פתיחת הקונגרס הציוני השביעי, ואני כבר בבזל וכרטיס-עתונאי בידי, נודע לי, ש„ציוני ציון“, כפי שנקראו המתנגדים להצעת אוגאנדה, מתאספים בראשותו של אוסישקין בפרייבורג הקרובה למועצה, נכון יותר, להיערכות לקרב. לא התחייבתי לשום עתון, אבל היה לי ענין לעצמי להתבונן אל התכונה להשתערות, ובראותי את שטף הצירים הממהרים אל הרכבת נסחפתי אליהם.

לא ראיתי עד אז את אוסישקין. בקונגרס השישי לא השתתף, כי היה עסוק בארץ-ישראל באירגון הישוב החדש. מיד לאחר שנודעה לו החלטת הקונגרס בזכות ההצעה הבריטית, הגיב במברק חריף, ובחזרו לרוסיה התייצב, כיודע, בראש המתנגדים להצעה, קרא לוועידה בחאָרקוב, שהכרזתה מלחמה בה, אירגן בכל רחבי האימפריה את התעמולה הרבה נגדה בעל-פה ובכתב, ובסוף הסדיר את מכירת השקלים הרבים ואת הבחירות לקונגרס השביעי, שהעלה לפי השמועה, את מספר הצירים ההולכים עמו עד כדי שלוש מאות וחמשים. יחד עם

הצירים הנאמנים לציון מארצות אחרות עתידים היו להיות רוב עצום בקונגרס והניצחון היה בטוח.

אוישישקין היה אז במיטב שנותיו, בראשית הארבעים. בעל קומה בינונית, אך מוצקת, ניראו כתפיו הרחבות כמסוגלות לעמוס כל משא עליהן. היה מנוגה הפלדה בעיניו האפורות וכל גופו נראה כיצוק פלדה. פניו החמורים, העטורים זקן חום קצר, אך מלא, הביעו רצון תקיף ועומד בפני כול. בהמשך הזמן, כשהכרתיו מקרוב, למדתי להוקיר בו גם את איש הרגש העמוק ושמח הייתי להרגיש במעיין הרוך והנדיבות המפכה מתחת למעטה הקשה. ואולם אז, במאבק הימים ההם, התהלך כשר־צבא במחנה פקודיו לפני הקרב המכריע, כולו דרוך למלחמה, כולו זעם ועזו החלטה למגר את האויב בלי רחם.

ההתייעצות לא ארכה זמן רב. היא נקראה בעיקר לשם קבלת הצעת החלטה, שתוגש לקונגרס ותשים קץ בבת־אחת לכל ענין אוגאנדה ותשלול מן הטריטור־ריאליסטים את זכות השתייכותם להסתדרות הציונית. אוישישקין ישב ראש ותחת פטיש היה בידו מקלו, בו הלם בכוח על השולחן לפניו והשליט דממה וסדר. אחרי כמה נאומים נלהבים הועלתה הצעת ההחלטה, שנתקבלה פה אחד והפכה את הנאספים לגוש איתן.

אגב, נקבעה בנכרוני הערה צדדית, שהגיעה לאזני במקרה ועשתה בי רושם משונה. כדי להיטיב ראות וסקור את הקהל הנאסף עליתי ליציע, שהיה ריק ורק בשורה הראשונה ישבו אנשים מספר, כנראה מבני העיר, רובם נשים. תפסתי מקום בקצה ליד שתי גבירות לבושות נאה, שתיהן בשנות העמידה, ועקבתי אחרי מהלך האספה. והנה אני שומע האחת אומרת לרעותה:

— מבינה את, מה שהם מדברים שם? על מה הם מתרגשים? המושגים המשוונים האלה!...

— זיע זינד יא נאך ניכט רעפארמיערט — השיבה האחרת, והכוונה, שעדיין לא זרח על אלה אור ה"ריפורמה" (הדתית).

התבוננתי בסקרנות, ולא בלי חמלה, בשתי הגבירות הכבודות הללו, היושבות ומביטות מלמעלה למטה על הקהל החשוך ממזרח־אירופה, והן בטוחות, כל כך בטוחות במעמדן היציב ובחירותן, כביכול.

ה.

ישיבת הפתיחה של הקונגרס הוקדשה כולה להספד של נורדאו על יוצר הקונגרס, שהיעדרו הורגש כל כך, כאילו הותז הראש. אך כבר בישיבה השניה עלה אוישישקין על דוכן־הנאומים — שייך לאמר: עלה! הוא צעד בצעדים עזים, שהלכו וגברו והשמיעו קול פעימתם בחזקה, עד שעמד על הדוכן עמוד־ברזל ומרשיף זיקי־פלדה מעיניו הוועמות — ותוך סערת מחיאות־כפים ומחאות שכנגד חוזרות ומתחדשות דיבר דברו וקרא את הצעת ההחלטה, שהביא עמו מפרייבורג, בדרשו את קבלתה מיד. הנשיאות לא יכלה להסכים לכך, מכיון שלפי החלטת

הקונגרס הקודם יש לכנס קונגרס שלא מן המניין לשם דיון על הדין-וחשבון של המשלחת למזרח-אפריקה וקביעת עמדה מוחלטת לגבי השאלה — שם יהיה מקום גם להצעת החלטה זו.

ולמחרת היום החלו הישיבות של הקונגרס שלא מן המניין. עד עכשיו היו רק צחצוחי חרבות, עכשיו נפתחה המערכה המכרעת בין שני המחנות, ועד מהרה נראה ברור, עד היכן הגיעו הדברים. אם קודם עוד התכווץ הטריטוריאליזם והתעלם תחת מעטה הנאמנות לציון, כבר עמד עתה, נשא ראש וגילה פרצופו ובמלוא-פה השתדל להוכיח מעל בימת הקונגרס את כל האשליה שבתקוות ציון ואפילו נועז להשמיץ את ציון ולהוציא דיבתה רעה.

הדמות החשובה ביותר בין אלה היה ישראל זאנגוויל. הוא היה שנון ומבריק, כיד ההומור הטובה עליו, אך תועה ומתעה בדבריו על ההכרח להמשיך במשא-ומתן עם ממשלת בריטניה לשם הרחבת חבל-הארץ המוצע במזרח-אפריקה, שנתגלה קטן מדי ויפה רק לגידול בקר, או הצעת טריטוריה אחרת לישוב יהודי עצמאי. לשבחו אפשר לאמר, שאם גם פגע בתקוות ציון, בציון עצמה לא דיבר סרה. לא כן אחרים, שלא עמדו בניסיון זה ושלכבודם, ובפרט אחר מותם, מוטב לא להזכיר את שמם.

אולם כדאי לצייץ כאן את הופעתה של הקבוצה, שקראה לעצמה ציונים-סוציאליסטים, בראשותו של ד"ר נחמן סירקין. דומה היה, ששתי החזיתות, עליהן דיברתי למעלה, התאחדו כאן: ה"בונד" נתן ידו לטריטוריאליזם ויחדיו באו להכות את התנועה הציונית מבפנים ולהשתלט עליה. אותה האידיאולוגיה הבונדאית הערטילאית ואותה דרך הפולמוס. אותה ההסתמכות על ה"פרוליטאריאט" ועל "ההמונים הרחבים" ואותו יחס הביטול לארץ ישראל וללשון העברית וכל המסורת הלאומית כלערכים זעיר-בורגניים וריאקציוניים. אך אל אלה נוספה הדגשת הצורך בטריטוריה עצמאית — כל טריטוריה שהיא, חוץ מ"פלשתינה", שאינה יכולה לבוא בחשבון מכמה טעמים — ואף זה מתוך הכרח סוציאליסטי, המבוסס ביסוס מדעי, כביכול, על יסודות התורה המטריאליסטית.

אוישקין לא השתתף בוויכוח, שהיה לדעתו מיותר לגמרי. "אין צורך בקונגרס שלא מן המניין, אמר, כדי להרחיק את האנטיציוניים מאולם זה". במקומו בא ד"ר צ'לינוב, שהגן על עמדת הנאמנים לציון במתינות, בעוצם הכרה עמוקה, בחום אמונה, כשואב דבריו מלב האומה.

אוישקין וצ'לינוב נחשבו כשני הראשים החשובים ביותר בתנועה הציונית שבמזרח-אירופה, ומה רחוקים היו זה מזה כטיפוסים אנושיים, כמנהיגים בעם. את צ'לינוב ראיתי ושמעתי כבר בקונגרס השישי, והוא לקח את לבי במראהו האצילי ובנועם הליכותו, בעוד אשר אוישקין הזכיר יותר את האיכר החסון והפשוט ושאינו מקפיד ביותר על הנימוסים. בשניהם ניכרה ההשפעה הרוסית, אך בעוד אשר בצ'לינוב נצנץ האינטליגנט הרוסי במיטב סגולותיו, התבלט באוישקין איש-השלטון הרוסי, המטיל מרותו סביב בתוקף ובהחלטיות שאין

להרהר אחריה. את אוסישקין כיבדו ויראו מפניו, את צ'לינוב הוקירו ואהבו. אין תימה אפוא, שאף המתנגדים התייחסו אליו בכבוד רב והקשיבו לדבריו בשקט גמור.

לא שמרתי בזכרוני את פרטי דבריו, אך זוכר אני, כי בדברו על המשמיצים את ציון השפיל את עיניו כאילו רצה להעלים מעצמו את החרפה, וכן זוכר אני, שבסוף דבריו ניתפס לרגש לבו ובחר בלשון של סמל ודיבר על רחל אמנו, המחכה לתשובה שתינתן כאן ותוכיח, הנשארנו נאמנים לה או לא ואם נושאים אנו את השבועה „אם אשכחך” רק על שפתינו או גם בלבנו. היה זה משגה לבוא לפני המתנגדים, השוללים כל מסורת, בציוור סמלי מסורתי כזה, שעורר חיוך על שפתים ולחש לעגני: „רחל אמנו...”. ומעניין: כשעיניתי עתה בפרוטוקול הסטינוגרפי הגרמני, כדי לבדוק, אם נמסר בדיוקו הביטוי, ששמעתי באזני וראיתי את התגובה עליו, אמנם מצאתי, שהמלים „רחל אמנו” החלפו ב„ארץ־האם” (מוטערלאנד).

ו.

הטריטוריאליסטים ראו וידעו, שהם במיעוט זעום כנגד יריבהם, העולים עליהם פי ארבעה, ונאחזו בתימרון הרגיל במקרים כאלה והוא: ערעור על הבחירות של הרוב, כי נערכו לא ביושר ומן הדין לפסלן, וכאשר נוכחו, שאין הדבר עולה בידם, פנו אל הטכסיס האחרון: אל עיכוב קבלת ההחלטות על־ידי הפרעות בלתי־פוסקות, המולה ומהומה. כבר היתה שעה שלוש בלילה כשנתקבל הדין־וחשבון של ועדת־המנדטים שלא לטובתם והסער פרץ ביתר עוז, מחיאות־כפים מכאן וקריאות של גנאי מכאן, שריקות ודפיקות, עלייה על כסאות וניפנוף כובעים, והנה בוקע קול זמרה והולך ומתפשט, והקהל שביציע אף הוא משתתף באלה ומגביר את המהומה — מחזה זוויעה, נראה, מתוך כוונה לפוצץ את הקונגרס. סגן־הנשיא ד״ר אלכסנדר מארמורק לא עצר כוח להשתלט על המצב ונעל את הישיבה. הקהל הנסער התפור בתוך רגש של בושה ואכזבה.

למחרת היום התעוררתי בשעה שתיים עשרה. אמרתי בלבי, כבר איחרתי הרבה, אך כבואי לקונגרס ראיתי, כי אך זה הרגע פתח הנשיא ד״ר נורדאו את הישיבה, הוא הוכיח את הנאספים על ההתפרעות המבישה האחרונה וקרא לרגש האחריות אשר בלבם והשביע אותם לא לתת בהתנהגותם את עצמם ואת העם היהודי כולו לצחוק וללעג בעיני העולם. היה הכרח הפעם לסגור את היציע בפני קהל הצופים. היתה ישיבת הועד הפועל, בה נתקבלה הצעת החלטה, שתוצע עכשו לפני הקונגרס.

ד״ר מארמורק קרא את ההצעה, שכללה בעיקרה את הצעת ההחלטה, שנשמעה מפי אוסישקין.

זאנגוויל דרש את רשות הדיבור לסדר היום. הנשיא מאן לתיתה לו, מה שעורר סערת מחאות. הנשיא עמד על דעתו בתוקף: אין עכשיו מקום לדיבור

לסדר היום. הסערה הלכה וגברה ואיימה לקבל את הממדים שבסוף הישיבה הקודמת. אז נתגלה נורדאו בכל כוחו וגדולתו. בקולו האדיר, קול אריה שואג, קרא לסדרנים לעמוד הכן. "ישנה הכוונה כאן, אמר, להפריע באלימות את הסדר. על אלימות אפשר לענות רק באלימות". והוא פקד שוב על הסדרנים למלא חובתם. הסערה שככה לרגע, כאילו נידהמו המפריעים בפני תוקף האזהרה, שיצאה מפי הסמכות העליונה. הנשיא הלים אחת ושתים בפטיש ובתוך קריאות בלתי פוסקות של מחאה ומרי העמיד למנין את הצעת הועד הפועל, שנתקבלה כצפוי מראש, ברוב עצום.

ואני התבוננתי אז מלא-הערצה באיש הזה, אשר נראה כמעט בעיני כולנו כראוי ביותר להיות יורשו של הרצל, והנה הוא עומד איתן כמפקד אוור-גבורה ועוצר ומרסן את האלמנטים ההרסניים המתמרדים ועוזר בכוח אישיותו הדגולה לניצחון אחרון ומחלט של נאמני ציון. והלא הוא האיש אשר המציא את המושג "מקלט-לילה", בלכתו אחרי הרצל, מתוך נאמנות לו. אין זאת כי הכיר במשגהו וחזר בתשובה, ולא הוא האחד. רבים התנערו מעט מעט משגיונם לאחר שהלך המנהיג והאמונה העיוורת בו לא מצאה אחיזה עוד.

אחרי קבלת ההחלטה עוד ניסה זאנגוויל לערער באיזה פלפול את תקפה, אך נסיונו עלה בתוהו.

אז עמד ד"ר נחמן סירקין והודיע בשם קבוצתו, שמנתה עשרים ושמונה צירים, שהם עוזבים את הקונגרס, ורוב הקונגרס ראה ברצון את יציאתם של אלה וליוו אותם בקריאות לעג ובמחאות-כפים.

זאנגוויל לא עזב. ועוד בישיבה האחרונה של הקונגרס הרגיל, שנמשך עוד שלושה ימים, עלה על הבימה וכנגד המערערים הגן על זכותו כציר הקונגרס והקהל הקשיב לו בשקט, אף כי לא קיבל הצעתו.

אך כידוע, לא עבר זמן רב והוא נתפתה לעמוד בראש הטריטוריאליסטים ולנהל את תעמולת-הסרק שלהם ממשדד בלונדון. מזכירו וידיימינו היה — ד"ר יוכלמן.

והמחנה הציוני טוהר.

אגרות רב צעיר

בארכיון של ה"בצרון" שמורים מספר מכתבים מרב צעיר ז"ל שנכתבו לד"ר שמואל י. פייגין, חכם וטופר, שעסק בעיקר בחקר המקרא, אך כתב גם דברי בקורת. מספריו: "מסתרי העבר".

ד"ר פייגין למד במכון המזרח של אוניברסיטת שיקאגו וגם במדרשה ללימודי היהדות.

מכתבי רב צעיר אל ד"ר פייגין מגלים פרשת הלבטים של העורך בשנים הראשונות לקיומו של הירחון. הקשיים הכספיים הדריכו את מנוחתו של רב צעיר והשביעוהו ממרורים. אף ד"ר פייגין היה גלוי לב. הוא עמד על מעלותיו ומנה את שבחיו של ה"בצרון", אך גם העיר לעורך מתוך יחס של ידידות, הוקרה וחיבה על הליקויים בירחון והציע הצעות לתיקונו ושיפורו. במכתבו זה של רב צעיר, וגם באחרים שיתפרסמו בשעתם, מסתברים העקרונים שהונחו ביסוד הירחון, שקבעו את תכנו ועיצבו את רוחו.

המכתב ניתן בהשמטות מספר.

* * *

יולי 22, 1940

למר ד"ר שמואל פייגין נ"י שלום.

ידידי הנכבד,

יש לי כמה תשובות להשיב על מכתבך, אבל רואה אני שאתה עקשן וא"א [אי־אפשר] בשום אופן להעבירך על דעתך ולהעמידך על האמת (כי בלי ספק האמת על צדי, ואם אין אתה רואה זאת עכשיו מובטחני שתראנה לאחר זמן). ובכן החלטתי להפסיק את הווכוח עמך, אלא שרואה אני חובה לעצמי להעמידך לפחות על שני דברים חשובים והם: א) שרוב המאמר שלך¹ הרי זהו שהיה בידי קודם והחזרתיו לך עם הטעם הישר והגלוי בצדו שאי אפשר לי להדפיסו. אולם עברתי על מדותי כעת ובטלתי רצוני מפני רצונך. אבל אתה הרי ידעת הטעם שלי ואעפ"כ דחת והכנסת את כל הדברים ועוד אתה מתרעם על שהוצאתי מבטאים אחרים. ודע לך שברי לי שמן המאמר הזה תהיינה לי צרות צרורות

(1) הכוונה למאמר שכתב ד"ר פייגין על ד"ר שלמה גולדמאן. המאמר לא נתפרסם ב"בצרון". ד"ר גולדמאן היה אז נשיא ההסתדרות הציונית באמריקה.

מן הצד השני², שרוב תומכי הוצאתו מהם וגם חוששני שאצא גם מן הצד הזה וידי על ראשי. ב) אתה אומר שסובל אני ממחלת ה"בצרון". ידידי, לו ידעת כמה קשה היא מחלה זו לי לא היית מרשה לעצמך לעשות ליצנות על חשבונה. אני נתתי לזה שנה שלמה מחיי שנתי שהן ספורות כבר. אין אדם חי שני עולמות והרי אני כבן שבעים שנה (אעפ"י שאיש לא זכר זה) ועלי עוד הרבה חובות לפרוע מכתבי שמונחים כאבן שאין לה הופכין. ואני הפסקתי כל עבודת חיי למען בצרון, ומה אני רואה? התנגדות ואדישות ומלחמות ומריבות מאנשי דמים ומרמה. ואין איש שעומד לימיני, ביחוד מאנשים שיש סיפק בידם לעשות כגולדמן וחבריו. ואתה עומד ומתרעם עלי על שלא הרביתי יותר מתשעה קבין שבחים לאחד הרבנים! אני יודע שאתה חייב הכרת טובה לגולדמן ואף אני חייב לו הכרת טובה מטעם זה יותר מלשאר עבודותיו הצבוריות. אבל חוץ מן היושר הספרותי — שהרי תודה שיש לעורך במדה ידועה מצפון ספרותי ביחס לאנשים — חשבתי שדיו במדה זו שהפרזת ואפשר יותר על המדה. עוד יש לי אחריות ידועה לבצרון ולקיומו. כמוכן שלא ארשה למי שהוא לחטוא בלשונו או להתנפל על איש בחנם או לפזר שבחים חנם אפילו אם קיומו של בצרון יהיה בטוח על ידי זה אלף אלפי פעמים (למשל לא ראית בבצרון שבחים לוייס³) או לפעולותיו או למוסד שאני תלוי בו וכדומה להחניף לאיש תקיף או לנדיב, ולהפך לא ראית בבצרון אף דבר אחד לגנאי להדואר או להסתדרות לשלם להם כמדתם וכדומה). אולם אם אמרת למשל על גולדמאן שאני מכבדו הרבה ואת מעשיו אעפ"י שלא עשה דבר בשבילי ובשביל בצרון... ואעפ"י אני חושבו להמעולים והטובים שברבני אמריקה, אם אמרת עליו מבטא כזה: "כנביא לפני" — אפילו אם כל חיי היו תלויים בו לא הייתי מדפיסו, כי לא אעשה שקר בנפשי. אפשר שאתה אינך מרגיש במבטא זה כ"כ הפרזה כמוני, אבל אני איני יכול לשמוע גם כשאומרים על ביאליק שהוא נביא או דומה לנביא. כי השם נביא הוא קדוש בעיני ביותר מלחללו.

שוב אני אומר שאם הייתי מוצא בשינוי הקטן הזה שעשיתי או יותר טוב במחיקת השורות האחדות שאתה קובל על חסרונו טעם לפגם מן הצד הספרותי או האישי, כמוכן שלא הייתי נוגע אפילו באצבע קטנה במאמריך, אבל ההשמטות שעשיתי עשיתי מטעם ספרותי, מפני שחשבתי שעקרי הדברים כבר נתבררו דים ויותר (תקרא אותם שוב ותוכח) אלא מה, חפצת להרבות עוד שבחים על גולדמאן ולעשותו מרטריר שלא היה ולא נברא (אני לא שמעתי עליו דברים רעים שאתה מגזים, אלא אמרו שהוא בטלן ואינו מבין מה הציונות דורשת וכדומה מה שאומרים על כל ת"ח משלנו) ואם אתה חושב שאני השמטתי כדי שלא יזיק להבצרון

(2) רמז לחיכוכים שבין שתי הסיעות בתנועה הציונית באמריקה בימים ההם.
 (3) ד"ר סטיפן ס. (שמואל יעקב) ווייז, ראש המכון היהודי לדת שבו שימש רב צעיר פרופיסור לתלמוד ולספרות הרבנית.

(מה שאינו כך) אני אומר בודאי ובודאי קיום הבצרון יותר חשוב ליהדות האמריקאית ולספרות העולמית העברית מפיזור עוד תהלות ותשבחות לרב באמריקה אפילו להטוב שברבנים, ובכן למה אתה אומר שמחלת הבצרון אחזתני? לא מחלת הבצרון אחזתני אלא מחלת האריכות אחזתני.

ובכן הענין הזה כבר נגמר. בנוגע להבא, הנה חוברת זו כבר יצאה וצויתי לשלוח לך עשרה טפסים מיוחדים ממאמרך⁴ במקום עשרה אכסמפלים של בצרון. הלא רק מאמרך נחוץ לך, שבודאי תוציאו מן הכרך ולמה לך להפסיד עשרה אכסמפלים? אח"כ תצא חוברת רש"י מלאה וגדושה⁵... אח"כ [אחר-כך] — איני יודע, כי נשארתי בע"ח גדול להבצרון משנה שעברה כשלת אלפים דולרים מכיסי שלי, ועוד חובות יש לי. והכל בעטים של הציונים שסמכתי על הבטחת גולדמן שיתמכו בבצרון... איני יודע אם אוכל להמשיך, כי קשה כח הסבל ואין אני רואה מי הם ידידי שאפשר לי לסמוך עליהם, כי סוף סוף הרבה תלוי בגולדמן ואין אני יודע מה בלבו.

אולם אם יצא הבצרון אני מודיע ומתרה בך למפרע שמהיום והלאה נדר נדרתי שלא אקבל שום מאמר יהיה ממי שיהיה אפילו אם הוא חכם כשלמה וצדיק כחזקיהו וסופר כעזרא אלא אם כן בתנאי קודם למעשה שהרשות תהיה נתונה לי לעשות במאמר כאדם בתוך שלו לקצרו ולתקנו, כמובן "רק את נפשו אשמור". ובכלל לא אקבל מאמרים ארוכים וממושכים, כי רוב הקוראים קובלים על זה שהמאמרים הם ארוכים ביותר. ובכן דע לך שזוהי גזרה שנגזרה על כל הסופרים וגם אתה בכלל. אם על מנת כן אתה כותב — אורח הגון אתה ובכבודך אתימר ואם לאו — תן לחכם ויחכם עוד. גזרה היא מן השמים, אם קבלה היא תקבל ואם לדין — אין תשובה.

חיים טשרנוביץ

4) כנראה שהכוונה למאמרו של ד"ר פייגין: "ספרו של ליאונרד ויילי על אברהם וראשית העברים", שנה א' חוברת ב' (מרחשון, ת"ש).

5) היא חוברת "איי"ב, אביאלול, שנה א', ת"ש.

בין „רוח העולם” ותורת היהדות

— בענין הוויכוח בין צונץ ושטיינהיים —

מאת ד"ר נחום גלאצר

כידוע לא הרחיב צונץ את הדיבור על יסודות אמונתו היהודית; גופי ספריו ומאמריו החשובים — דיונים גאוניים הם בתולדות המדרש והדרשות, בתולדות הפיוט והסליחה, חקירות בכתבי־יד ובגנוי נסתרות של הספרות העברית. רק פה ושם במאמרים בודדים ובמבואות לחיבוריו עוסק צונץ בקיצור ביסודות הרחניים של הספרות העברית ומגמתה של תולדות עם ישראל.

במחברתו „משהו לספרות הרבנית” (1818), בה סקר את הספרות העברית על תחומיה, ציין המחבר את הפילוסופיה כסגולה המתרוממת על כל שאר סגולות המדע, כמידה שאין למעלה ממנה, כאגמה המחייבת אותנו לראות בכל תחום מתחומי המדעים רק „חלק אינטגרלי של היצירה הרוחנית” בכלל (קובץ מאמרי צונץ, חלק א', עמ' 27 עד 28). במבוא ל„דרשות בישראל” דן המחבר רק בתפקיד ספרו ככלי זיין במלחמה ב„זכות אורח שלמה ומקוממת” המגיעה ליהודי בן זמנו.

לרעיון הנרמז ב„משהו לספרות הרבנית” שב צונץ במאמר הפותח בספרו *Zur Geschichte und Literatur* („לתולדות ישראל וספרותו”, 1845). את המונח „ספרות” הוא מגדיר שם כ„קשר בין תעודות שבכתב של הרוח האנושי”. „תולדות האנושות לרבות תולדות הרוח האנושי מתגלות בספרות הכללית”. ומאחר שהאדם טרם הגיע להכרת אותה שלימות, שומה עלינו, אומר צונץ, לדון מן הפרט אל הכלל, מן ההופעות הספרותיות הידועות לנו אל תכנית הבנין השלם (עמ' 1); אין בפרט אלא מה שיש בכלל. גם ספרות ישראל בת אלפיים שנה מהווה פרט כזה, כלי־ביטוי של עם ישראל, שההיסטוריה האוניברסאלית (*Weltgeschichte*) מכירה בו כיחידה היסטורית; אך יחידה זו קשורה קשר בל־ינותק בתרבות העתיקה, בראשית הנצרות ובהתפתחותה, בפעולה המדעית של ימי הביניים; בהשתתפותה בתנועות הרוח של העולם סביבה ובקחתה חלק בקרבות אותו העולם וביסוריו, נעשית יחידה זו (השלימה כשהיא לעצמה) כעין השלמה לספרות הכללית. אם ניגשים להכרת יחידה זו בקנה־מידה של הכלל, תעזור יחידה זו בהכרת הכלל. הסך־הכל של העבודה הרוחנית בעולם דומה לים, כך ממשיך צונץ את דיונו, והספרות היהודית דומה לזרם אחד מזרמיו; והרוח

היודע דעת מתגלית גם בה. רק מתוך השקפה זו אפשר לראות בהווה תחילת העתיד ומעבר מן ההכרה אל החיים (עמ' 2). וכן מסכם צונץ את הגדרתו: ראשית, אסור לצמצם את ספרות ישראל בתחום רוח אחד בלבד, כגון בתחום תיאולוגי, כי הכלל (das All) משתקף בחיבורים יהודיים כמו שמשתקף בחיבורים לא-יהודיים. שנית, התקום הזה שטרם ידוע כל צרכו, אסור לפשפש בו על מנת למצוא בו דבר שלם שיש בו צורך (מעשי), שלישית, אסור להתעלם מתחום זה, כי אז לא יושג הטוב ולא יוכר היפה (עמ' 3).

עד כדי כך טרח ועמל צונץ למצוא זכות-אזרח לספרות ישראל (הכוללת לא רק ספרי פילוסופיה, קבלה ושירה, כי אם משנה ומדרש, גמרא ופוסקים, מפרשי המקרא) בכלל ספרות עולמית, בלי להכיר שהוא מושג מדומה ברובו, ומוצאו בהלך רוח של תקופת ההשכלה האירופית. אמנם ידע צונץ שמין מזל רע קלקל את השורה ושהמציאות רחוקה מן התיאוריה המאירה; העולם אינו מכיר בספרות ישראל כשווה בזכויותיה לשאר יצירות הרוח. אך אין לתמוה על החפץ, כי אם לחקור את הדבר חקירה מדעית, אומר צונץ. החוקר ימצא את מקור פיבוד הלבבות בתקופת ההיליניזם. בראשיתה סיגלו היהודים לעצמם את השפה היוונית „שנעשתה כלי-ביטוי משותף לפעולה הרוחנית של שני העמים“, יוון וישראל. רק נסיון היוונים להשכיח את ישראל את תורת ה', מעשה ההתיוונות בכוח, עורר תנועה שכנגד וגרם להתבודדות ולפרישה מן האלילות. אך „בסופו של דבר חתרה האמת הישראלית בצורת תורת ישו תחת הבנין המפואר של האלילות“ (עמ' 4). במקום האלילות עלתה לגדולה הנצרות „שמוצאה מירושלים“ והיא „בנתה חייץ בין החכמה היוונית והעברית“ דוקא מפני שנציגיה הראשונים היו יהודים דוברי יוונית. ובכך נאלצו היהודים להיסוג אחר מסימביוזה זו עם רוח יוון, להתבצר בד' אמות של השפה העברית ובדפי התלמוד (עמ' 5). בקיצור: לא באשמת ישראל נתפרדה החבילה בין הפרט (ישראל) והכלל (תרבות יוון).

בעלות האיסלאם לשלטון ותרבותו לגדולה, באה לישראל הזדמנות שניה להשתתף בתרבות כללית. השפה הערבית נעשתה ל„מתווכת בין הספרות היהודית והעולמית ובני עליה שבשני העמים השפיעו אחד על זולתו באמצעות שפה זו“ (עמ' 6). אחרי תקופת נוסעי הצלב, ובהתפשט יצר המדע, נעשתה ההשכלה הכללית גורם ויסוד בהשכלה היהודית. במשך הזמן „התפשרו והשתוו יותר ויותר יחסי התרבות בשני המחנות ולא חסרו נקודות מגע“ ביניהם (עמ' 8-9). צונץ מדגיש את מפעלי התרגום של ימי הביניים המעידים על השפעת גומלין של המדעים, את ייסוד ספריות מחוץ לחומות המנזרים (החל מ-1440 בערך), ומזכיר ביחוד את יוהאנס רויכלין, מחדש ההשכלה היוונית והעברית באשכנז; מתוך שתי הלשונויות נשמע שוב קול התקופה הקלאסית.

שוב לא נעלם מעיני צונץ שלא כהרי הספרות היוונית הממודשת שהיו לה מהלכים בין רוב אנשי המדע כהרי הספרות ישראל, שממנה נתקבלו רק כתבי-קודש, וגם אלה לא נתקבלו אלא באמצעות הברית החדשה; „העולם

הלא-תיאולוגי לא שם לב בכלל לעברית" (עמ' 9). והנוצרים שעסקו בלימודים עבריים התענינו רק בדקדוק ובפרשנות המקרא על פי רוב בעזרת מורים מבני-ברית (עמ' 10): אמנם תקופה חדשה התחילה בחוקר יוהן בוכסטורף (מאה ט"ז-י"ז), שלא הסתפק בחקר לשון, אלא דרש עיון מקיף בשאר חלקי הספרות העברית לשם הבנת המקרא (עמ' 11-12). יוהן כריסטוף וולף (מאה י"ח) מחבר Bibliotheca hebraea (ספר בעל השפעה רבה על צונץ הצעיר) העשיר את ידיעת הספר העברי אך לא תרם ולא כלום "לתולדות הספרות ולהבנת המבנה הפנימי של המקצועות" שדן בהם (עמ' 14). והוא הדין בחוקר ג'יווני דה רוסי (מאה י"ח-י"ט), שהיה כל ימיו צף על פני הביבליוגרפיה ורשימת שמות החכמים וגם הוא נשאר אחד בדורו ולא השאיר אחריו ממלא מקום (עמ' 16). המאה הי"ט תקופת סרק היא מבחינת חקר היהדות. כסימן של אצילות נחשב בעיני המלומדים לזלזול בספרות ישראל ולהסתיר פנים מן הקשר ההיסטורי בין הנצרות והיהדות וגישה זו מצאה מהלכים בין היהודים; הם עצמם "בזו ביסודות הווייתם ההיסטורית והמירו את כבוד ירושתם העתיקה בזכויות האמנציפאציה" (עמ' 17).

דיון מוזר בפנינו. צונץ שיצא להוכיח ספרות ישראל קשורה בספרות העולם ושבה מקומה כמקום הפרט בכלל, נמצא מביא ראיות ברורות שקשר כזה קיים רק בנקודות ידועות וגם בהן לא היה קיום. העובדות ההיסטוריות מזה ומגמה היסטורית שמקורה ברצון ובדמיון מזה — שני כוחות אלה פעלו בו ולא קרב זה אל זה. על אף משקלן הכבד של העובדות (ואין מי שהכירן יותר מצונץ), חי צונץ באמונה שקשר זה בין התרבויות קיים באמת, אלא שקרה כאן מקרה של היסח-הדעת. חוסר תשומת לב לספר העברי, אומר צונץ, גורם הוא לטיטושים ושיבושים בידיעת ימי הביניים בכלל ובוזה נוקמת את נקמתה הספרות העברית הנשכחת. "המדע האמתי אינו בז לשום ידיעה כמו שאהבת הבריות אמיתית אינה בזה לכל אדם". כעת הגיע הזמן ל"הכיר בחלק שלקחו חיבורים יהודיים בתנועת הרוח הכללית" ולתקן את הטעויות (עמ' 19-20). ומצידנו דרוש "שמדע היהדות ישתחרר מהתיאולוגים ושיתרומם לדרגת השקפה היסטורית", וגם שיסיר את התואר "רבנית" מפני הספרות היהודית, תואר חד-צדדי שקבלה מאת התיאולוגים. עלינו לראות בספרות העברית, "פעולה רוחנית אורגאנית הנשמעת לתנועות הרוח בעולם הגדול ושמשרתת את האינטרסים הציבוריים בכלל". כי רק על יסוד הכרה כזאת יהיה המדע מקור ההומאניות ויביא לידי הבנה הדדית ולאחדות. "השוואת ערכם של מדעי היהדות עם שאר המדעים יגרום לשינוי זכויות היהודית בהנהגת החיים" (עמ' 21).

במסכת מחשבות כזאת, המתאימה את הליכות עולם של הספרות העברית להוראת שעה ולצרכי הזמן, אין לצפות שצונץ יסכים לדברי מי שרואה הבדל מכריע בין תורת ישראל והמחשבה הדתית בעולם. ויש ראייה לדבר. בשנת 1835, כשלוש שנים אחרי צאת ספרו של צונץ "הדרשות בישראל",

Die Offenbarung nach dem Lehrbegriffe der Synagoge (ההתגלות לפי מושג התורה של הסינאגוגה) לפילוסוף ורופא שלמה לדוויג שטיינהיים¹). אף כי אין לדמות את ערכו של מפעל התיאולוג הדילטאנטי לערך חיבורו הקלאסי של החוקר הגדול, כדאי להשוות את דעותיו של צונץ כפי שסיכמנו אותן לעיל לדרכו באמונה של שטיינהיים, — ביחוד כי לפני חדשים מספר נמצאה תגובתו של צונץ לספרו של שטיינהיים, תגובה שהביע באחד מאגרותיו.

בספרו פוסק שטיינהיים שאין להגיע להכרה דתית מתוך התבונה האנושית כי אם על יסוד התגלות אלוהית. קיים אם כן ניגוד גמור בין שני עקרים אלה. מה שנמצאנו למדים מתורת ההתגלות לא נוכל ללמוד מכוח השכל והתבונה; אך יחד עם זה יש לאמונה הדתית טיב של דעת (החלק השני של ספרו נקרא בשם „תורת האמונה של הסינאגוגה בחינת מדע מדויק“). ביסודה של ההתגלות נמצא רעיון החרות, וביסודה של התבונה נמצא רעיון ההכרחיות; ואפילו אלוהי התבונה, שהוא אלוהי הפילוסופים, יכול לפעול רק בכיוון החוקים ההכרחיים; אין בידו לברוא את העולם ואת המציאות, בריאה חפשית, יש מאין. אך רעיון הבריאה ועיקר החרות שבו לא יובן בתוך מסגרת התבונה; מקורו בהתגלות. גם רעיון חרות האדם אינו נובע מתורת התבונה על עיקרון ההכרחיות שלה, כי אם מתורת ההתגלות החפשית.

כדין התבונה כן דין האלילות השוללת את חרות האדם והמחייבת את מידת ההכרח במציאות ונצחיות ההווה, השקפה הפוסלת את מושגי ראשית ותכלית. אם כן, על ההוגה לבחור בין השיטה האלילית-הפילוסופית (גם פרנץ רוזנצווייג בשעתו גרס שיש קירבה מהותית בין שתייהן) ובין תורת ההתגלות. דברו על ההתגלות מייחס שטיינהיים מקום מיוחד ליהדות ומבקר את הנצרות ואת התיאולוגיה הנוצרית בת תקופתו כמטשטשת את טהרת המושג וכמצמצמת את הקיפו. ביחוד מבקר שטיינהיים את התיאולוג והפילוסוף הפרוץ טסטאנטי פרידריך שליירמאכר שדחה את „ההתגלות החיצונית“ בפני ההתגלות הפנימית, זו שבלב. על אמיתותה של ההתגלות הבאה לאדם „מן החוץ“ מגן שטיינהיים בדברו על פרידריך יעקובי; פילוסוף נוצרי זה, יריבו של משה מנדלסון, אמנם נלחם בעד האמונה, אך, לדעתו, של שטיינהיים, בגד בה כי ראה בשכלו של האדם את הכוח לא רק לעורר את שאלת האמונה כי גם לענות עליה. נגד הנוצרי טוען היהודי שאין בכוחו של האדם להיות שואל ומשיב כאחד; התשובה תינתן רק בהתגלות הבאה מן החוץ. גם את יוהן גיאורג המאן, שבמשנתו התגברה האמונה הדתית על השכלתנות הפילוסופית, מבקר שטיינהיים, על כי לא הבדיל בין התוכן של ההתגלות ובין התוכן של הרגש הדתי שאינו פרי ההתגלות.

1) על שטיינהיים עיין „הפילוסופיה של היהדות“, ליצחק יוליוס גוטמן, עמ' 309 עד 313, והמחשבה היהודית בעת החדשה“ לנתן רותנשטרייך, כרך שני, עמ' 164 עד 193.

הצד השווה בכל דברי ביקורת אלה הוא שהפילוסוף היהודי שטיינהיים (אגב, פרטי תולדות המחשבה הישראלית היו זרים לו) לא ראה כל יתרון בזה שהוגי דעות בעולם הגיעו לכלל אמונה; שטיינהיים מצא לנחוץ לדקדק בפרטי ההשקפה היהודית, ומתוך שמירה על טהרתה לפרסם את דבריו, אם ישמעו אם יחדלו, בלי לחשוש שמא יגרמו דעותיו פירוד לבבות בין היהודי המצפה לזכויות אזרח באירופה ובין הנוצרי שלו השלטון.

על הספר הזה של שטיינהיים הגיב צונץ במכתבו אל ד"ר פיליפ אהרנברג, בנו של שמואל מאיר אהרנברג, שבבית ספרו בוולפנביטל למד צונץ בימי נעוריו. המכתב (מיום א' במאי 1836) הוא יחידה באוסף מכתבי צונץ שהעתקו נמצא ברשותו של בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים⁽²⁾. בין שאר הדברים כותב צונץ:

„מספרו של שטיינהיים קראתי עד כה רק קטעים קטעים. לא אוכל להסכים להפרדה העויינת בין התגלות ואיליות; אדרבה, אני רואה בכל רק האצלה של הרוח האוניברסאלית האחת (Weltgeist). ניגודים ואף סתירות ישנם רק בעולם התופעות, אך הפילוסופיה עושה שלום ביניהם. הסירו את רוח האיבה המוציאה (מישהו) מן הכלל! כמעט נדמה לי שמאחר שמתאישים למצא תוכן חיובי ביהדות, יוצרים ניגוד בינה לבין לא-יהדות; כלומר טעם התפוח אינו כי אם היפוכו של טעם הלא-תפוח הוא. כמו כן לא אוכל להכיר מעשה ההשגחה המעכבת או המתכוונת לעכב בעד התפתחותה של הרוח האנושי. מובן שהאמונה בהתגלות, ילידת אריסטוקראטיות אכסקלוסיבית עלולה להחזיק בדעה כזאת; מכאן נובע הרצון ליצור צד שכנגד על מנת להלחם בו. אמנם אסור לדון בחומר זה בצורה אפוריסטית; אני רק נגעתי בענין כדי ששתיקתי לא תיחשב כהודאה.“

אין המכתב הזה אומר דרשני כי פשוטו כמשמעו. צונץ מתרעם על הניגוד ששטיינהיים גורס בין תורת ישראל ושיטות הדת הלא-יהודיות; האמונה במעמד הר סיני מביאה שנאה לעולם; פתרון הבעיות ימצא בפילוסופיה שתפקידה לתרץ קושיות. כאן נשמע הד בטחונו ב„פילוסופיה“ שמצאנו במאמרו משנת 1818 ואותו הלך רוח שהניע את צונץ בשנת 1845 להצביע על הקשר האמיץ בין ספרות ישראל לספרות העולם ועל מקומה של ספרות ישראל במסגרת הספרות בכלל ותנועות הרוח בעולם המערבי. בגישה זו של מייסד חכמת ישראל במערב אירופה ניכר מה שגרשם שלום בחריפותו כינה בשם „מגמת החיסול“⁽³⁾. כי לא על גקודות מגע בין רשות ורשות מחקרו של צונץ מדבר ולא על היחסים שבניהן; מגמתו חיסול של רשות היחיד של היהדות, רשות רחבה מני ים, מתוך כוונה ברורה למצוא לה מקום צנוע ברשות הרבים. שטיינהיים הדגיש את מקומה האמצעי של תורת ישראל. לדעה זו התנגד צונץ לא מסיבת שכלתנותו כי אם מתוך חוסר אמונה בכוח הקיום של ה„פרט“ המוזר הזה ששמו ישראל.

(2) קובץ מכתבים זה שאני מכינו לדפוס יצא לאור מטעם המוסד ע"ש ליאו ביק בכרך שני של אגרות צונץ.

(3) „מתוך ההרורים על חכמת ישראל“, לוח הארץ לשנת תש"ה.

בְּמִדְבַּר הַלַּיְלָה

מאת אברהם ברודס

הַשָּׂדִים וּמְגוּר בְּמִלְחָה הַרוֹגְעַת.
מַה טּוֹמְנִים הַקִּיָּקוּי קְמִטוּטִיָּה?
וְכִי הַנְּסִתָּר הַלּוֹחֵשׁ צְרוּפִים,
הַחֹמֶק מוֹנְרוֹת בְּנִתִּיבַת הַיָּרֵחַ?
בְּעֵלוֹם פְּעָמָיו רִתְּחֵי הַגְּפְרִית הַקְּבוּשָׁה,
בְּקַפְלֵי גְלִימָתוֹ, שׁוֹפְרֵי־לֵעֵת־מְרֹד —
מְדַמָּה וּבֹגְדָה הַשְּׁלוֹהַּ הַמְּסֻהָרֶת... .

לֹא יָכִיל זֶה הַבְּתָב הַזְּיוֹנִי־הַמּוֹרָא
הַנְּסוּכִים בְּמִדְבַּר הַלַּיְלָה.
כְּבֹדוֹ רְנֵעִים־שֶׁל־בְּלִיאַת־נְשִׁימָה
בְּחִלְל הַנֶּצֶעַף בְּתַנּוּמוֹת.
הַרוּחַ קָפַל אֶבְרָתוֹ, עוֹצֵר רְחִיפָה וְשׁוֹתֵק.
רֹאשׁ מְשֻׁתָּרֵבֵב כְּנִי כּוֹף וְחֶרֶבָה
וּמְצַפָּה בְּכִלְיוֹן־נֶצְחִים לְמוֹפֵת טָרָם בָּא.

הַיְכַל־יְשִׁימוֹת עֵתִיק וְגִדּוֹל!
קָפְאוּ לְפִתְאֹם וְעָצְמוּ עִמּוּדָיו חֲשִׁבָה.
מְשֻׁתָּרֵעַת דְּמָמָה־עַל־הַמָּמָה,
דְּמָמַת־אֵיתָנִים.
וּבְנִיָּה, אֵלֵי,
לְבָרֵד
וּקְטָנִים — — —

עיון-גדי, תשי"ט

סיגריה של שבת

מאת יהושע בר-יוסף

(סיפור)

טובה הסיגריה, דוקטור. אצלי זו לא סתם הנאה. לא סתם. תאר לעצמך, דוקטור, אדם שוכב בקבר בתוך תוכה של האדמה. שום דבר אינו איום כל כך כמו התחושה הזאת שהאוויר לנשימה נמצא מטר וחצי מעליך. אתה לא צריך לעשות הרבה אלא לפתוח ידיך ולהתחיל לחפור לחפור עד שתפורר את קלפת העפר שמעליך ותוכל לנשום. והידים אינן נעות. הן מתות. זה חלום איום, דוקטור, שחלמתי רק הלילה. אף על פי שלא יכולתי להניע את הידים, כאבו לי הצפרנים מן העפר והאבנים שגרדתי בהן כביכול. הן נזלו דם. לא ראיתי את הדם. החלום כפוף לחוקים פיזיקליים מסויימים. אבל הרגשתי בדם הנזול. ועכשיו, אני יושב בתוך כורסה באויר הפתוח ומעשן סיגריה אמריקאית. בולע ככה את העשן לאט לאט, בולעו ופולטו בהכרה ברורה. זה חג לריאות, דוקטור. צריך הייתי להגיע למה שהגעתי כדי שארגיש בטעמה הממשי של סיגריה. החלום הזה! אילו חלמתי שאני מעשן סיגריה בתוך האדמה, היה זה הרבה יותר איום. יש כנראה מדת רחמים בחלום. אין נותנים לך לעשן כשידיך מתות ועפר ממלא פיך. זוהי מידת הרחמים שבחוקי הפיזיקה. והזעזוע הקרה שעל הגב. והרעד המביא ליקיצה פתאומית. והרי לך כתוספת נופך הטעם הנפלא הזה. אינני זוכר מתי הרגשתי חג זה בסיגריה פשוטה. סליחה, דוקטור, הרגשתי פעם משהו בדומה לזה. אולי אפילו יותר חריף ויותר רענן. כשהמות מתקרב, דוקטור, מתחילים לזכור דברים על טעמים וריחם. הסיגריה ההיא, הסיגריה...

שלשה בחורי-ישיבה היינו. רחוב החבשים בירושלים. אתה בודאי מכיר, דוקטור, אותם הבתים הרחבים המרווחים שיש בהם משהו ערבי ובכל זאת הם לא ערביים. הרבה צל וקרירות בתוך האולם המרכזי ומשני צדדיו החדרים המרובעים הגדולים. איזה טחב קל מורגש באויר. ריח של אבן ודוקא בקיץ כשבחוץ חם ובפנים קריר ונעים. בור מי-גשמים ענקי משתרע מתחת לכל הבית. הבור מעביר את הרטיבות דרך האבנים העבות. והריח הוא של אבן וגשם גם יחד. שלשה בחורי ישיבה. בני גיל אחד. בין שבע-עשרה לשמונה-עשרה. נחום יפהפה. העינים שלו שחורות גדולות בולטות. כל הרגש נתרכו בתוך העינים. והפה מפונק מחוטב כשל נערה עדינה. תיחית! איך שהיה מקרול את פאותיו

השחורות. כמין תלתל בודד מסולסל טבעות טבעות מתוך תסרוקת של גברת מתקופת הרוקוקו. היה מכניס אצבעו לתוך הטבעות ובאצבעות ידו השנייה מסובב סיבובים אחדים והתלתל מוכן קב ונקי תענוג לעין. הייתי מקנא בו בשל כך. פיאותי שלי לא הסתלסלו ולא התקרולו. הן נפלו ישר במין רישול על תפרחת זקני הרך. אילו הצלחתי לשוות להן צורה נאה כלפיאותיו של נחום הייתי מרגיש עצמי מאושר. הייתי מאוהב בנחום. חפשתי את קרבתו. קולו גרם לי עונג. כשהיה מסיח דעתו ממני הייתי נתקף רגשי קנאה. נחום נחום או אתה סובר באמת שאין אלהים, פשוט אין אלהים? אתה מדבר כשוטה במחילה מכבודך, דוד. ראית דבר בעולם שאין לו אב ואם? בוודאי שיש אלהים, אלא שהוא כל כך רחוק מאתנו שכל המושגים על השגחה אלהית הם פטפוטי-ביצים... וכמה ימים לאחר זה ראיתי את נחום בוכה באמצע התפלה בוכה בינו לבין עצמו בקול, שוכח את המתפללים המסתכלים עליו ספק תמהים וספק מקנאים, ובוכה במין תאוה ואהבה לאלהים הרחוק שלא ייתכן וישמע תפלתו של בשר-ודם ולא ייתכן שיראה דמעותיו... נחום ושלמה ואני. חבורה מיוחדת בין שלשים בחורים. ליד שולחן אחד ישבנו כפופים על גבי הגמרות הפתוחות. השולחן עמד במקום המוצל ביותר בפנה ליד הדלת שהובילה לחצר ולבתי-השימוש שלא היו נקיים ביותר. ריח חמצמץ של שתן נמשך מן החצר. עד היום, דוקטור, כשאני מרגיש בריח כזה נעשה לי חם בלב. איזה אושר עצוב של נעורים בנפשותינו התמימות. חשים בו כבמין כאב קל. אלהים העסיק אותנו. מילא הויתנו. לא ידענו כיצד להאמין בו. לנגד עינינו הנוצצות הנוקבות של ראשי-השיבה שהיה מטייל הלך ושוב באולם הארוך, היינו לומדים בקול בניגון. מתפללים בהתלהבות ומפרשים באידיש את המלים הארמיות. כשנשארנו בינינו לבין עצמנו עברנו לעברית, לאותה עברית של העתון היומי ושל ספרי "שטיבל" ו"מצפה" שהיינו קוראים ובלועים בגניבה. איזו הנאה של גילוי-אמת היתה בכל אותן שיתות. אכלנו את המחשבות. הכל בנו ניזון מהם. היאך מאמינים באלהים שאיננו או שהוא כל כך רחוק מאתנו, שכל התורה וכל הנסים וכל אותו ניגון מתוק שבלימוד גמרא מאבדים טעמם?

הסיגריה, דוקטור. כמעט שכחתי את הסיגריה. כן, זה היה ביום שבת אחר-הצהריים. עלינו על הגג של בנין בית הישיבה. גג שטוח צופה אל פני הרי-הזיתים ואל פני בניני האוניברסיטה העברית שקסמו לנו במין תחושה שבהם עצורה התשובה לשאלותינו ולספיקותינו. שם יודעים מה שאין אנו יודעים ומה שאנו משתוקקים כל כך לדעת. עלינו על הגג שנוכל לשוחח באין מפריע. לקחנו אתנו כהסוואה ספרי-מדרש ישנים. בשבת אחר-הצהריים נעים לעיין במדרש בפרשת השבוע. זוהי מעין מנוחה שנותנים למוח המתאמץ כל השבוע בסוגיות המסובכות של הגמרא. לפתע קופץ נחום על רגליו ונועל את השער המוביל לגג. מוציא סיגריה מכיסו ומדליקה לעינינו. אילו פרצה אותה שעה רעידת-אדמה לא היינו נרעשים כל כך. הריח הזה, דוקטור! זו היתה סיגריית "לטיף" פשוטה

ואת הריח הנפלא אשא אתי עד הקבר. אתם רואים? שום דבר לא קרה. השמים שלווים. ריח הקטורת אינו מגיע לנחיריו של אלהים. הוא רחוק רחוק. יותר ממיליארדי מיליארדים שנות אור. נו, קחו כל אחד נשימה מן הסיגריה. אדרבא, נסו כמוני... וכל אחד מאתנו נשם נשימה ושתים מן הסיגריה. ואיזו חומה כבדה נפרצה בתוך תוכנו. אפשר לעשן בשבת קודש ושום דבר אינו קורה. הכל נשאר כשהיה. הבתים העטופים בשינה של שבת. הרוח הנעימה הלטפנית. כולנו רק קורנים יותר. צוהלים מתוך תוכנו באיזה נצחון חוגג. ניצחנו את הספיקות ואת הפחד שבלב. מעתה אנו חפשיים לעשות ככל אשר עולה על לבנו. אלהים כל כך רחוק שהוא אינו קיים לגבי פרפורי הלב שלנו. העשן התמרח על דפני כלי הנשימה ובתוך הפה ועל הלשון חשנו בו כמי שחש באיזו ישות של פחד ושל דבש. אילו נודע לנפש חיה מה שאנו עשינו על הגג. היינו מוחרמים ומנודים ככלבים מצורעים. חודש ימים לפני כן עבר נחום בככר ציון והסתכל בצילומים של הקולנוע שהיו נתונים במסגרת של זכוכית. איש מאתנו לא היה מימיו בקולנוע ולא העלה אפילו על דעתו את האפשרות שביום מן הימים ירשה לעצמו מעשה-הפקר מעין זה. נחום רק הסתכל בצילומים שהיו בחוק, ונמצא בין בחורי הישיבה מי שראה אותו בקלקלתו. השמועה עברה בלחישה מפה לאוזן. לא רצו להלשין על נחום בפני ראש-הישיבה אולם חוש-הצדק של בחורי-הישיבה דרש את שלו. ונחום זכה למשכנתא...

אתה בודאי אינך יודע, דוקטור, מה זו משכנתא? אדם שנכשל באיזו עבירה קלה או בהתנהגות שלא כשורה — לא היה ראוי לעונש של ממש או לנזיפה מן החברה, אלא למשהו שיכפר על העבירה הקלה ובה בשעה יוכיח לו שחברותם של החברותא וידידותם אליו לא נפגמה בשל כך. מין עונש קל מתוך שחוק וטוב-לב. וכך התחילו הבחורים מתגרים עם נחום שלא ידע את הצפוי לו. זה משך בכובעו וזה דיגדג אצבעו בקש. והוא ניסה להשיב להם; נמשך לתוך הפח שטמנו לו. בבת-אחת קפצו עליו מכל העברים ומתחווהו על גבי השולחן. משכנתא! משכנתא! גם אני צעקתי עם כולם. מישוהו הביא ספל מים. שפכו על המכנסים שעל העכות. וכל אחד הרביץ במקום הרטוב. והכל מתוך צחוק וצהלה. הדבר כואב לא מעט. אמנם אין בכך משום בושה או השפלה כי מיד לאחר שמורידים את בעל המשכנתא מן השולחן טופחים לו הכל בידידות על הגב וכל אחד משתדל להראות לו קרבתו וידידותו. אולם עצם החבטות על המכנסים הרטובים מכאיבות. ואי לו לבעל-המשכנתא שפורץ בצעקות או בככי. חלק מן המשחק הוא שגם המוכה יקבל את המגיע לו בהומור. ונחום קיבל את המשכנתא בצורה נאה ביותר. אם כי עיניו היו מבריקות במקצת מרטיבות. נחום! נחום! כמה שפל הרגשתי לאחר מעשה! ראיתך צוחק עם כולם, מחזיר טפחות-גב לכל אחד ומעמיד פנים כמי שנהנה מהמשחק השובב. אבל באותו מבט עצמו ראיתי גם כיצד אתה טוחב רגליך בצליעה כלשהי. השוקיים כאבו מן המכות. חשת בחרפה שבדבר. רצית ליילל בקול. הרגשתי זאת בבירור. ואז התחלתי מתבייש מעצמי על שגם אני נתפסתי להילולה ולמכות. כף ידי הימנית להטה מבושה. ראיתי פתאום את כל

הכיעור שבדבר, ואיזו שותפות שבלב נולדה בי כלפיך... הכיעור שבהטלת מרותו של הכלל על הפרט. חילול הקודש של רשות-היחיד האנושית. אדם אסור לו להיתפס אפילו ליצר תמים של הלב המושך אותו להסתכל על כמה תמונות תלויות בפתחו של בית-קולנוע! איני יודע איך להסביר זאת אפילו לעצמי, דוקטור. אבל המשכנתא היא הרסה את האלהים שבקרבי. לפתע הרגשתי שאני ונחום אין שייכים לעולם זה, שאנו אחרים. ואותה סיגריה שעל הגג לא היתה אלא המשך, מעין פועל-יוצא של המשכנתא...

הסיגריה הדקה המקומטה! שטפנו את פיותינו. גרגרנו גרגורים. הריח דבק בנו כמו זפת. פחדתי לרדת לתפלת מנחה. ירגישו בחטא האיום הרובץ עלי. לא הרגישו, דוקטור. כלום לא הרגישו. לא היו מסוגלים להרגיש מפני שלא היו יכולים להעלות על דעתם ששלשה בחורי-ישיבה יעשו בצוותא סיגריה בשבת. השלשה הללו! מדברים על חיות-ילדות המשפיעות על נפשו של האדם לכל ימי חייו. אנו כבר לא היינו ילדים, דוקטור. אני כבר ידעתי היטב מסכתות גשמים ונזיקין ומועד ויכולתי להתפלפל כראוי בכמה סוגיות מפורסמות. הייתי בן-אדם מבוגר החש את הבעיות המיטאפיזיות בתחושה גופנית ממש. והסיגריה הזאת! ההשפעה הארורה של תחושת חילול השבת-להכעיס על שלשתנו! והשפעת השלשה זה על זה! אלמלא אותה סיגריה, דוקטור, הייתי יושב עכשיו באחד הבתים העלובים שבמאה-שערים מגודל זקן מאפיר וסבא לכמה נכדים. מענין, דוקטור, אם גם אז היה צומח בי הסרטן? הנשמה הלא משפיעה על הגוף. אילו היה אלהים רובץ במוחי לא היה אולי נכנס לשם הסרטן המסתורי. הלא אינכם יודעים איך הוא בא ולמה ומדוע? ואם גם הסרטן הוא משהו שבתורשה, משהו הרובץ בו באדם בעודנו עובר ברחם אמו, ועל אף האלהים שבתוך המוח היה מתפשט ומשתרע לארכו ולרחבו — איך הייתי מקבל אותו? בתהלים, דוקטור! בתפלה חמה לאלהים שיקבל נשמתו הדוויה מרוב אהבה אליו. הייתי רואה את גן-העדן הצפוי לי. מה היה אז גן-העדן שלי? חתיכת לוייתן ברוטב כבוש? כוס יין משומר מששת ימי-בראשית? סטיק גדול מפשרו של שור-הבר? יתכן שבתוך חיי הדחקות של תלמיד ישיבה ותחושת הרעב-למחצה שאינה פגה מהייתי — זה היה גן-העדן שלי. לא. לא זה. הבטחון שאני אשב לנצח נצחים סמוך סמוך לאלהים שאחוש קרבתו והייתי, שאחוש שהוא קיים, קיים במין ממשות שאין למעלה הימנה, ששום ספק או פקפוק בהייתי ובקיומו הסמוך סמוך לא יעלה בי, שאחוש בפועל ממש כמה אני אוהב אותו וכמה אני נמס לפניו מרוב הערצה והאלהה — זהו גן-העדן שלי, דוקטור. בשביל גן-עדן כזה הייתי מוכן למות בזה הרגע. למלא פי עפר מריר. לסבול מכאבי-הראש בלי סוף ובלי קץ. ללא מורפיום, ללא שום תרופה מרגיעה. רק זה שיבוא לאחר ככלות הכל, שיבוא מהר מהר, שאוכל לנשק את האלהים בכל מחשבה וזיע של דמיון שלי... יש לי דמעות בעינים, דוקטור. עד היום כשאני חושב מה הייתי חש אילו לא עישנתי אותה סיגריה ארורה, באות לי הדמעות

בעינים. אני מסוגל לתפוס את משמעותה של אהבת-אלהים בלי שאוכל לחוש את האהבה עצמה; לדעת את גן-העדן ולא להיות מסוגל להכנס לתוכו — זה היגון הגדול שלי... אני מפטפט קצת, דוקטור, אבל זה לא אכפת לך, לא כן? הנפלא שבשיח-דמיוני שלנו, שאפשר לפטפט כמה שרוצים ואיך שרוצים...

אדליק עוד סיגריה, דוקטור. אפילו רחל כבר אינה מעירה לי שאני מעשן כמו ארובה. כל פעם מתעורר בה ההרגל להגיד משהו נגד העישון המופרז, אבל מיד היא נזכרת במצב וחושבת: שיעשן המסכן. בין כך ובין כך. אם הוא נהנה מזה... כן, דוקטור. הסיגריה היא, הרסה אותנו אחד אחד. האגדה של התפוח מעץ-הדעת. כשנודע לו לפתע לאדם שאגדה אינה אלא אגדה והמגע שבין אדם לשמים אינו אלא רצון יפה מצד האדם. משלמים בעד זה, דוקטור. מוכרחים לשלם. נחום! נחום! הוא היה בנו של סוחר תל-אביבי אמיד. עבדקן ובעל כרס קטנה. זקן שחור ולחיים ורודות כמיני כריות מטופחות יפה. עינים יוקדות פקחיות. היה בא לפעמים לירושלים לשבתות כדי להתפלל תפלת מוסף ליד הכותל המערבי. היה מסתובב בישיבה כאילו הכל שייך לו. היה מן התורמים הנכבדים לקופת הישיבה. הכל נהגו בו יראת-כבוד. והוא היה זועק וגונח בשעת התפלה כאילו כל גניחה וזעקה שלו הן מעשה-אמנות לעילא ולעילא... מה נטפלתי פתאום לאביו של נחום? קינאתי בו בנחום על אביו העשיר התקיף המוציא פרנסתו מן החפשים בתל-אביב ושומר על תג ותג של דיני השולחן ערוך. אבא כזה! אשרי התלויים בו! אבא שלי היה ירושלמי צנום בעל זקן קלוש ובשערות זקנו היה מנקה שיניו לאחר הארוחה. קסמי-שינים, ח'ח'ח! ואת הדגים הממולאים היה אוכל בפרוסות חלה שספגו היטב מן הרוטב, ממעך את הכופתא בפרוסת החלה הרכה עד שגם אצבעותיו נתקעות לתוך הכופתא והרוטב ואחרי כן מוזג לעצמו כוסית יי"ש גומע כמה טפות ורוחץ ביתר היי"ש את אצבעותיו ומנגב את האצבעות הרטובות בזקנו. מגבת נאה אותו זקן קלוש, ח'ח'ח! אבא כזה לעומת אביו של נחום. ונחום היה מצטמצם כמין אפרוח, מחפש מגן ומחסה בצל הקאפוטה של אביו גבה הקומה ורחב הכתפיים. תמיד אני רואה את נחום מתכנף בצל אביו. לא סיפרתי לך עוד, דוקטור, שנחום תלה את עצמו? בדירת אביו המרווחה בתל-אביב קשר לעצמו חבל-תלייה וגמר עם הכל כשעוד לא מלאו לו עשרים. הכל אמרו: יד נערה בדבר. היתה לו איוו בת-משפחה רחוקה, תמר, שהיה מספר לי עליה בסודי-סודות. ראה אותה פעם איך שהתפשטה עירומה והלכה לישון. הציץ דרך סדק בוילון כשם שהציץ על התמונות בקולנוע. היתה אורחת בביתם. באה יחד עם אמה להתרחץ בים. והוא פתח אחרי כן את הדלת ונכנס. הפתיע אותה לפני שהספיקה ללבוש את כתנות-הלילה. נתקף מין טירוף והתחיל מנשק כל גופה... והיא שתקה ולא צעקה לעזרה. רק הסתכלה בו נבהלת ומשותקת למחצה. כל אותו זמן לא החליפו ביניהם אף מלה אחת. ואפילו לאחר שגמר לנשק את כל גופה משערותיה עד

צפרני רגליה, לא אמר לה כלום. רק יצא בשקט וסגר אחריו את הדלת; שאלתי אותו מדוע לא בא עליה. בני שמונה-עשרה תמימים הם נועזים מאוד בשיחותיהם בינם לבין עצמם. אמר לי, שדבר כזה לא עלה כלל על דעתו, ושיבוא עליה לאחר שתהיה אשתו. הכל במשפחה רואים אותם כחתן וכלה לעתיד לבוא. תמר! תמר! כמה פעמים חזר נחום על אותו סיפור מתוק-איום שעה שהיינו מטיילים לבדנו בערב ירושלמי במעלה הכביש ובמורדו המוביל לשער-שכם! זה היה הסוד שקשר אותנו יחדיו. ועד היום הזה איני יודע אם נחום לא בדה כל אותו סיפור מלבו. כבר אז חשדתי בו שיתכן והוא רק הצי הצצה קלה, ואת היתר חזה בדמיונו. אבל אני השתוקקתי לא פחות ממנו לכך שהסיפור יהא אמת לאמיתה. תמר שבסיפור היתה מין אוצר-פלאים שלא היינו מוכנים לוותר עליו בנקל. דיברנו בינינו כמומחים גדולים על פלאי חמודותיו של הגוף הבתולי הנשי, שהדליק דמיונו יותר מכל שאר הפלאים. והוא תלה עצמו דוקטור לא בשל תמר ולא בשל שום נערה אחרת. הוא תלה עצמו בשל ההכרה הסופית המוחלטת שאין כל קשר בין אדם לאלהים, שהוא יצטרך לחיות חייו כמוני וכמוך בלי אלהים... הוי, דוקטור, המכתב שלו יומיים לפני שתלה עצמו. את המכתב הזה כבר קראתי עשרות פעמים ואני זוכרו בעל-פה אפילו מתוך שינה...

תמיד יש איזו העמדת-פנים במכתב. אדם מעמיד פנים אפילו כלפי עצמו. על אחת כמה כשהוא כותב מכתב לחברו. כשמישהו כותב לך, שאין הוא יכול לחיות בלי אלהים ושגוף שאין בו אלהים חייב להיקבר באדמה מכיון שאסור לו לשום דבר חי להתהלך עלי אדמות ולגשום מן האויר המגיע עד לכסא-הכבוד של הבורא בלי שישתקף בו צלם האלהים — הרי שקשה לקבל את הדברים כהוייתם. חשבתי — העמדת-פנים. כולנו חיים בלי אלהים. אפילו רואים את יפיו של הלילה וחשים את הקשר אל כוכב מנצנץ וטועמים טעם של תפלה, והכל בלי אלהים. חשבתי — בחור זה עוד שוגה בדמויות של ילדות. עד שנודע לי כי הוא אמנם תלה עצמו. ואז קבלו הדברים משמעות אחרת; נבהלתי מעצמי: איך אמשיך אני לחיות בלי אמונה באלהים? איך אתגבר אני על פיתויי ההגיון האכזרי ולא אעשה מה שעשה נחום? המכתב הזה, דוקטור, נשאר אצלי עד היום הזה כמין קול מהעבר השני, כמין צוואת שכיב-מרע. נחום היה נאמן להגיון. אני לא. אני דבקתי במעט הזה שניתן לי, במעט העלוב ללא טעמה של תחושת אלהים ואהבת אלהים. לא היה לי הכוח והעוז של נחום...

כן, דוקטור, אני יודע. איבוד-עצמי-לדעת אינו גבורה אלא חולשה. לבשר-ודם אין דבר חשוב יותר מאשר עצם החיים. ואפילו הזחילה המכווערת ביותר יפה לאין שיעור מרקבון מסריח. יודע זאת, דוקטור. אף על פי כן עד היום אינני יכול להשתחרר מן הפליאה כיצד איזה רעיון ערטילאי, שאין אנו יודעים אפילו איך הוא זוחל על העצבים שלנו, יהיה חזק מגוף חי נושם ומעכל ונהנה ומתייסר. רעיון הורג גוף חי, קוברו באדמה. זוהי בעצם הצוואה של נחום

שהייתי מהרהר בה פעמים רבות. וזה לא היה הרהור בלבד. חמש פעמים עמדתי בעצמי על סף האיבוד-עצמי-לדעת. היה איזה קסם מיוחד במחשבה שהנה איזה רעיון ערטילאי, מין עננה קלושה נמוגה מעצם המגע עם האויר הבהיר, עושה בו בגוף מה שהוא רוצה. עננה כזאת נתקלת ברחיפת התמוגגותה בבנין רב מידות וממוטטת אותו. ח-ח-ח! תפסתי את ההומור שבדבר. רציתי לחוש את ההומור על עצמי ובשרי. מין שעשוע נפשי כזה שרק במקרה לא נסתים במות. הנה זה שאני יושב עכשיו בכורסה ומפטפט אתך בדמיוני — זה מקרה. מקרה. מה זה חשוב, מקרה? ... אני יורד מן המסלה, דוקטור. הצפור ההיא. שניסתה לעמוד על הצמרת של הברוש הצעיר ולא הצליחה. פיזרה לי את המחשבות... ראתה מתחתה משהו כזה בולט. ירדה עליו בבטחון וזה נתכופף מתחת רגליה. החליקה ונפלה לתוך האויר. אילו היו לי כנפים כמו שיש לה הייתי גם אני מפרפר ועף חזרה...

מה פה לא בסדר! זה ששיויתי עכשיו חשיבות מרובה כל כך לחבל התלייה של נחום. האמת, דוקטור, בשעת מעשה פטרתי את הענין בזה שחשבתי שמשוהו במוחו של נחום אינו כשורה. מסכן! אדם המאבד את עצמו לדעת אינו אלא מסכן. חסר לו בורג במוחו. מי שאינו יכול להיות בלי אלהים הוא לא נורמלי. אינו ראוי להיות. זה מה שחשבתי וזה מה שהציל אותי עצמי מחבל התלייה. רציתי להיות נורמלי. אדם ככל האנשים. וחבל התלייה של נחום החזיר אותי למציאות. אתה רואה, דוקטור, הבית הזה, הגן, השטיחים היקרים, המכונית, כל מה שאתה רואה כאן — כל זה בא מחבל התלייה של נחום. החבל גירש אותי מן החלומות. מן ההרהורים על אלהים שאינם בעצם אלא הרהורים על הקבר. אלמלא הקבר לא היה אלהים בעולם. מתוך המות הוא צומח, מתוך העינים העצמות והפנים המתוחים הקפואים. לכלב אין אלהים מפני שאינו יודע את המות. אדם חי צריך לבורח מאלהים כמפני המגפה. אלהים זה חבל תלייה. ואני ברחתי מחבל התלייה, ברחתי...

אני חושב הרבה על נחום. זה טבעי, דוקטור. אלה היו השנים היפות ביותר בחיי. באיזו תמהון של המיית-לב קבלתי אז את מותו של נחום! הלואי ויכולתי עכשיו לקבל כך את מותי אני. אלהים אינו מקפץ על קברי, דוקטור. אני משתדל אולי שלא מדעת להזמינו אלי באמצעות הזכרונות והדימויים. אדם רעב אוכל בדמיונו מעדני-מלכים. אני מנסה לאכול מחדש את האלהים שלי. אבל זה לא עולה בידי. טעם של עפר בפי. רואים את העפר וחשים את טעמו. לא מלוח לא מתוק לא כלום. מפריע ללשון. מגרה כמחניק. כאילו לא בא לפה אלא כדי לסתום את הנשימה. אני טועם אותו מפעם לפעם, דוקטור. רוצה להתרגל אל הטעם שלו. הלא אהיה בתוכו הרבה יותר זמן משהייתי כאן למעלה. הלא זה הדבר הקרוב אלי ביותר. זה יותר אני מכל דבר אחר בגופי. אפילו יותר מהסרטן... הוי, אני מדבר שטויות, דוקטור. העפר אינו אוהב לשון מתנועעת. שום דבר המתנועע אין הוא מחזיק בתוכו. אפילו את העצים והפרחים הוא מוציא

ומגרש מרשות-היחיד שלו. רק מה שחדל להתנועע הוא מקבל אל קרבנו. הוא אוהב את הכניעה המוחלטת. את הרצון השלם להבלע לתוך תוכו. הרצון הנהפך לחוק פיזיקלי. כוח המשיכה של האדמה. של המעמקים...

איך אפשר להיות תלויים בתוך האדמה בתוך המעמקים? כמה שאני מנסה להסביר לעצמי את הדבר — איני יכול. זה בניגוד לכל החוקים הפיזיקליים הידועים לנו. האויר החפשי אוהב תלויים: התלוי מפסיק את האויר לנשימה. אתה מבין למה שאני מתכוון? הרוח מנענעת כל דבר תלוי. הרי לך אויר אויר אויר. אבל בפנים בתוך האדמה אין מקום לתנועה, לאויר. ואני שוקע תמיד מחדש באותו חלום, ובחלום זה כל כך מובן לי. אי אפשר לעשן סיגריה באדמה, אבל אפשר להיות תלוי כמו נחום. זה בא תמיד, דוקטור, עם גשם. אני רואה את טפות הגשם המטפחות על זוגיית החלון ומתגלגלות ויורדות, ואור-מכוניות בגשם המאיר לפתע את המים שבין הסוליה לכביש האספלט. כמין אש רטובה. אולי יש לזה קשר עם בורות-המים הירושלמיות. בעיר העתיקה היינו חשים בכל חצר את ריח מיהגשם העולה כמעט כל ימות השנה מן הבורות. הוא היה נדבק בכל דבר. גם בישיבה עם נחום הרגשנו את ריח מימיו של הבור הגדול שהשתרע מתחת לכל הבנין כמין מרתף ענק. אפילו אותה סיגריה על הגג בשבת קשורה עם ריח מיהגשמים. רחצתי את ידי ופני במשאבה החורקת של החצר. מיהגשמים שיטהרו את הפנים ואת הידים מעשן הפיגולים. ואחרי כן באה אותה הרגשה של שקיעה נעימה. תמיד חם לי באותו חלום אף על פי שרק הרגע ירד גשם. ואני נמשך אל הקרירות של המעמקים. זה לא בור של מיהגשמים ולא שום דבר מסוים. רק מעמקים קרירים מלאים אותו ריח שמילדות. ופתאום אני מוצא עצמי תלוי בתוך המעמקים בתוך האדמה. אני מרגיש את לחץ עניבת החנק על צוארי. אני מרגיש את האדמה העומדת מסביבי. אף על פי כן טוב לי. איזו רוח מנשבת בתוך תוכה של האדמה ואני מתנדנד לכאן ולכאן, וטוב לי. הרגשה של נדנדה. כשהייתי ילד תלינו פעם חבל עבה בין שתי גוזזות סמוכות בסמטה שברובע היהודי בעיר העתיקה וקשרנו שרפרף לחבלים והשרפרף היה תלוי מעל לסמטה מעל לראשי האנשים ואני התנדנדתי בו. אינני יודע כיצד עליתי על אותו שרפרף. לפי זכרוני היה השרפרף מרוחק לפחות מטר מן הגוזזות. ואני חושב שכל הענין אינו אלא בדייה נאה שבדה דמיוני. רציתי בנדנדה כזאת, וזכרוני בדה לי מה שרציתי. אבל התנדנדתי. השעשוע ההוא ממשי יותר מכל דבר אחר שקרה לי באמת. עד היום אני עוד מרגיש בטעם הנדנדה. תחושת חופש עד לעצירת הנשימה. הפחד שמא ייקרע החבל ואני אפול למטה בריסוק איברים. הפחד מפני אבא שיעבור למטה בסמטה ויראני בהשתובבותי הפרועה. ואיזו התפעמות של מרחב בתוך גרוני וחזי. אל אלהים! כדבר הזה לא הרגשתי בכל ימי חיי. ממש שמעתי את קול הדם הצוהל בקרבי. ועכשיו תאר לעצמך, דוקטור, בחלום אני מרגיש מחדש אותו דבר עצמו. בחלום אין סמטה ואין אנשים ואין פחד מתוק ואין ציפיית-רטט ואבא שיבוא ויצבוט אותי ואין אור

ואין שום דבר שהעין יכולה להתקל בו. מין חושך שאינו חושך. מין חושך שיכול להיות באותה המדה אור. כי אין חושך ואין אור. יש רק הרגשה של הנענוע. תחושת הרוח הסמויה המנענעת אותי לכאן ולכאן. ידי ורגלי וכל גופי חפשים. רק הצואר קשור בחבל. והלחץ מסביב לצואר הוא כמין טבעת. ויש תחושה אחת בכל הגוף. הטבעת אינה מבדילה בין הראש לגוף. תחושת־אוסר של דמיון שמילדות. ובחלומי אני מתפלל לאלהים שהחלום יימשך עד אין קץ. כי זה הדבר הטוב ביותר שקרה לי מאז הייתי עובר ברחם אמי. ואני יודע בתוך החלום שזוהי תחושת העובר ושאני זוכה לאותה הרגשה נפלאה הנשכחת מאתנו עם צאתנו לאויר העולם. מלאך השכחה מכה באצבע צרדה על שפתנו העליונה שנשכח את הטעם הנפלא של העובר, ואנו שוכחים ומתגעגעים בתוך עצמותינו לאותו טעם נשכח. ואני חולם את הטעם. חולם מאז נתקע בי חבל־התלייה של נחום. כלום זהו גן־העדן. דוקטור? כלום זוהי ההנאה מזיו השכינה? או אולי זהו הגיהנום האיום ביותר הצפוי לו לבשר־ודם חי? בתוך תוכו של החלום זה תמיד בשבילי גן־העדן. אולם כשאני מתעורר — תוקפת אותי בהלה איומה. ואני צועק זעקת־אימים. אני רואה עצמי תלוי בתוך האדמה. הרוח המנענעת פוסקת לפתע פתאום. מחנק מקיץ אותי מכל צד. מחנק מבפנים. אני זועק לאויר. בנִי־הבית כבר מכירים זעקתי בלילה. רחל קופצת תמיד מן המטה מדליקה את החשמל ומעוררת אותי משנתי. אני מכוסה זיעה כולי. אני נושם בקשי. רחל מביאה לי כוס מים. מנגבת את הזיעה מעל מצחי וערפי במגבת נקייה. אני חש בליטופה של המגבת המגוהצת. אני מתעורר לאט לאט. וגם לאחר שאני נכנס למקלחת להטיל מים, אני רואה את פני בראי והם אפורים כעפר. לא סיפרתי את חלומי לאיש. אפילו לא לרחל. כשהפצירה בי מאוד, המצאתי לה כל מיני דברים איומים שעלו על דעתי באותה שעה. לפני חמש שנים, למשל, אמרתי לה שחלמתי שיש לי מסמר בראש. מסמר לוחץ ולוחץ עד לאפיסת הנשימה. מאז חזרתי על אותו ספור עצמו. ואחרי כן כשנתגלה הסרטן, נאחזה רחל חרדה גדולה. חלמתי את הסרטן שלי חמש שנים לפני שהרופאים גילוהו! רחל עוד מאמינה בחלומות וברמזים מסתוריים. ח־ח־ח! דבר שהמצאתי כדי להפטר מן הצורך לספר את האמת משמש לה כמין גילוי משמים... הוי, דוקטור, אני קצת מתבלבל בדברי. רצייתי לספר לך על נחום והשפעתו עלי. רצייתי לתת לך את הציר האחד עליו סובבו חיי. אני מדבר שוב מליצות. בעצם סיפרתי לך על נחום...

שְׁעָה בְּלֵה עִם פְּרוֹפ' נ. ה. טוֹר-סִינִי

מאת ד"ר יוסף נרבה

בירכתי קרית-האוניברסיטה בירושלים, במערבה, שוכן ביתה הצנוע של „האקדמיה ללשון העברית“. יסודו הונח בטרשים וכל-כולו שרוי הוא בעולם השלווה. שאון חיי יום-יום השוטפים כמו אינו מגיע לכאן, ויאה לו כך. כי כן העבודה הנעשית כאן, אף שיש לה מגע ישיר עם לשון העברית בהווה, ממלאה יעוד מרחיק-לכת הרבה יותר. העוסקים במלאכה בתחום הבית הזה מגבשים את לשון העתיד של העם היושב בציון; הם מגשרים את בקיעי-העבר וסוללים את הדרך מן העברית הישנה, שבמשך קרוב לאלפיים שנה לא היתה לשון מדוברת, ללשון עשירה, רבת אופקים ויכולת לשמש כלי-ביטוי נאמן לכל צרכי העם והארץ המתחדשים.

זרועות רבות לעבודת אנשי האקדמיה. איש איש ושטחי-בקיאותו שלו, ועדה ועדה ותפקידיה שלה. יש העוסק במינוח ובטביעת ערכים חדשים, ויש המטופל בבעיות תעתיק וכתוב ודקדוק, יש המשיב על השאלות המתעוררות במוסדות החינוך, ב„קול ישראל“ ובשדרות העם הרחבות, ויש המרכז את החומר למילון הלשון לתולדותיה ולמקורותיה.

טבעה של כל לשון שהיא מתפתחת ומתרחבת בהתאם לצרכי השעה; ואולם דומה, שאין עוד לשון בעולם, כלשון העברית, בה נעשים מעשי בראשית בקנה-מידה מקיף כזה, במחשבה תחילה ובכוונה מפורשת להעשרת ניביה. מדי שנה בשנה מוציאה האקדמיה לרשות הרבים אלפים אחדים של מלים חדשות ומחודשות; בעיקר מחודשות, שכן רוב-רובם של המונחים החדשים שורשיהם נעוצים במושגים הלקוחים מן המקורות. רק צורה חדשה ניתנת למושג, או משמעות נוספת לשמש צורך חדש. חידושים אלה הם מוסמכים ונושאים עליהם את גושפנקת האקדמיה, וסופם להשתרש בדיבור ובכתיבה; הללו אינם מקיפים את אלפי המטבעות הלשוניים האחרים, שהם פרי יצירותיהם של סופרים ומשוררים ובלשנים, שהמצאותיהם משמשות לצורך שעה, אך ספק אם יתקבלו וייקלטו כולם בתחום הלשון.

כבר היום עשירה העברית למדי ומסוגלת היא להריק לתחומיה כמעט כל יצירה מיצירות תרבות העמים בשדה המדע והרוח, הספרות והשירה והטכניקה. אפשר שאוצר מלותיה כיום עולה לכמה רבבות, אך למחר היא מגדילה נכסיה פי שניים.

על כל העבודה הזאת מנצח הפרופיסור גפתי הירץ טור-סיני, נשיא האקדמיה, שזה עשרות בשנים הוא מקדיש את כשרונו ומרצו ועמקות כוח-מחקרו ללשון העברית, ללמדה ולהאדירה.

פגשתי את פרופ' טור-סיני בחדרו בבית האקדמיה כשהוא מעיין בתרגום השבעים ומשווה כמה פסוקים בו למקור העברי. לדעתו, מן הראוי היה שישב אחד מחכמי ישראל ויתרגם את התנ"ך היווני בחזרה לעברית, לפי תרגום השבעים. יהא בכך משום חשיבות מרובה להשוואת נוסחות קדומות של ספר-הספרים. כן הוא מציין, כי אותם שבעים ושניים הזקנים, ששקדו על התרגום בימי תלמי, לא נוקו משגיאות גסות. הנה, למשל, תירגמו את הפסוק «אם רפאים יקומו יודוך סלה» (תהלים פ"ח, י"א), כאילו היה כתוב «אם רופאים יקומו». וכבר שאל פעם כומר נוצרי אחד את פרופ' טור-סיני, מה ראה כותב המזמור לבזות באופן גמרץ כל כך את הרופאים...

מאז ילדותו החליט פרופ' טור-סיני לעשות את חייו קודש למחקר התנ"ך. מאז נסתעפו דרכי-חקירתו לכיוונים שונים ונפו נפרש על פני שטחי-מדע מגוונים, ואולם במרכז התעניינותו עמד ועומד עד היום הזה ספר-הספרים, בבחינת «כל הנחלים הולכים אל הים והים איננו מלא». ספר זה הפך לאבן-פינה שלו וכל ימיו הוא הולך ומוסיף גדבכים לבניין, כיד האמן הטובה עליו. כל הכלים שרכש לו — עשרים לשון ישנות וחדשות — לא נועדו אלא כדי להיטיב את כושר הבנייה. כל ההתעמקות במקורות הראשונים, לרבות התלמוד והמדרשים וספרות ימי-הביניים, וכל ההתחקות אחר התגליות החדשות, בין בארכיאולוגיה ובין בפילולוגיה ובפרשנות, — מגמה אחת להן: לקרוע אשנב אל סתרי התנ"ך כדי להבהירם.

אכן, כל קסם עבודת מחקריו של פרופ' טור-סיני יש בו מחן פיענוח סודות. לא בכדי, כך נדמה לשומע, יש להם למושגים «בלשנות» ו«בולשת» קרבה בתודעתנו. כל פילולוג, המתחקה אחר סודות הלשון, כמוהו כבלש המתחקה על עקבות נעלמים. בגיל 18 העלה פרופ' טור-סיני בחוברת את רשימת השמות והפעלים בתנ"ך הסתומים וקשים לביאור, מעין קונקורדנציה בארבע עמודות. חוברת זו עדיין שמורה בידו, וכשהוא מעיין בה כפעם בפעם הוא נוכח לדעת, כי במרוצת השנים נפתר חלק ניכר מן הבעיות. ואף שאין לעבודה סוף, הנה מכל מקום יש לעוסק בה סיפוק רב בראותו, כי רשימת הסתומות הולכת ומתקצרת והבנת הדברים מתעמקת. מחקריו של פרופ' טור-סיני מקובצים ברובם בכרכי «לשון וספר» והריהם בחזקת אשיות-בניין ללשון העברית, שימשו כציוני-דרך לכל חוקר לעתיד לבוא.

אילו באנו למנות את מספר החידושים שחידש פרופ' טור-סיני במשך השנים אין אנו מספיקים. הריהם נימנים באלפים, מהם פשוטים בבחירתם ומתקבלים על הדעת ומהם, הנראים דחוקים במקצת וקשים להתקבל, אך כולם כאחד מקוריים ומבריקים במעוף אמצאתם. הנה, למשל, התלבטו החוקרים הרבה

בפסוק הידוע מסוף שירת האזינו: "כי דם עבדיו יקם ונקם ישיב לצריו וכפר אדמתו עמו". מה עניין אדמה לכאן? כל הפיסקה מדברת על נקמת דם, למן "אשכיר חצי מדם" ועד לסיום זה, הפותח במלים: "כי דם עבדיו יקם". והנה, מצביע פרופ' טורסיני על כך, שבלשון אשור ובבל, אחותה של הלשון העברית, שני שמות לדם: adamatu, המקביל לדם, והשני damu שפירושו הדם האדום. מכאן כוונת הכתוב "וכפר אדמתו עמו" וכפר את הדם האדום של עמו; דין הצירוף "אדמתו עמו" היא כדין חיתו יער, חיתו שדה וכיוצא באלו. כן נתקשה פרופ' טורסיני במימרא הידועה "כל תלמיד שאין תוכו כברו לא יכנס לבית המדרש" (ברכות, כ"ה, ע"א). ההסבר "כברו" — "כחיצוניותו" אינו נראה לו, כי כן מה טעמו של עירוב כלאיים לכאן — עברית וארמית? חיפש פרופ' טורסיני ומצא במדרשים את המלה "תוכברא", או תוכבר בעברית, שמשמעה כבש ממולא. המימרא תתפרש אפוא כך: אם אין התלמיד ממולא בחכמה ובדעת, ככבש ממולא, מקומו לא יכירונו בבית המדרש.

חידוש אופייני אחר מקורו בהשוואה ללשון שמית אחרת. "כברת ארץ", לדעתו של פרופ' טורסיני, אינה אלא מידת מרחק. האות כ' אינה שורשית, והמושג "ברת ארץ" מקביל למושג "ברת שמיים", הנמצא בכתובות אכדיות. חידוש אופייני אחר לשיטת חידושיו של פרופ' טורסיני הוא הפירוש למלה "אברך" (בראשית, מ"א, מ"ג) — "ויקראו לפניו אברך". ההסבר במדרש רבה "אב בחכמה ורב בשנים" אינו אלא דרוש. הפרופ' טורסיני סובר, כי "אברך" אינו אלא גוף ראשון בעתיד של השורש "ברך", משמע שנהגו לקרוא לפני יוסף, לאות-כבוד: — "אני אברך".

פעמים בא לו לפרופ' טורסיני אישור לסברותיו מצד שלא ציפה לו. הנה בשעתו היתה טענתו, כי שמו של מלך אשור בימי חזקיהו המלך אינו "סנחריב", כי אם שן-אחיריב. ואמנם, באחת הכתובות הארמיות שנתגלו לאחר מכן הוכחה צדקתו.

אין שום מחקר עומד על מקום אחד, וטבעה של כל תגלית שהיא גוררת אחריה תגלית שנייה. תהליך זה אמור גם על עבודתו של פרופ' טורסיני במרוצת השנים. הנה, למשל, יצאה זה מקרוב מהדורה חדשה לתרגומו הגרמני של התנ"ך, ובהקדמה למהדורה זו מעיד על עצמו הפרופיסור, כי הוא הכניס בתרגום החדש מאות שינויים בהתאם לתגליות הרבות, שנעשו מאז יצא התרגום במהדורתו הראשונה. ואף תרגום מתוקן זה עדיין אינו סוף פסוק. המתרגם עצמו מציין, כי עבודה זו אינה אלא בחזקת "נסיון" להוליך את הלומד למקור הספר הנצחי.

בנעוריו חלם פרופ' טורסיני להתמסר ביום מן הימים לכתובת פירוש לכל התנ"ך, אך לימים גוכח לדעת, כי המשימה היא רחבה מדי, ולכן הצטמצם. הרבה טרח בפירוש ספר משלי וספר איוב, שאף בהם הוא מבקש להכניס תיקונים ושינויים מדי שנה בשנה, וכל מהדורה נראית לו כעבור זמן מה כמושגת. (דרך אגב, ב־1957 יצא תרגום פירושו לאיוב באנגלית).

למה בחר לפרש דווקא את איוב? — מפני, שלדעתו זהו הספר הנפלא ביותר בספרות העולם, הודן בסבלות האדם וכן ביחסי אדם לאלוהיו ואדם לחברו. תוך כדי עבודתו חידש פרופ' טור-סיני מלים עבריות רבות (למשל, „שדר“, משמע להפיץ דברים באורח אלחוטי, ברדיו), מהן כלולות במילונו הגרמני-עברי, שעליו עבד כשש שנים. יש מחידושו שנתקבלו ונתאזרחו בדיבור היום-יומי בישראל, ויש, כמובן, שנידחו על ידי הצעות אחרות.

אחד המפעלים החשובים ביותר בשטח הלשון העברית וחקר התפתחותה, שאותו העמיס פרופ' טור-סיני על שכמו בשנים האחרונות, היתה עריכת מילונו הגדול של אליעזר בן-יהודה. להלכה היתה זו מלאכת עריכה, אך למעשה חיבר הפרופ' את הכרכים האחרונים והשלימם כעבודה מקורית שלו. למן כרך ה' השתתף פרופ' טור-סיני בעריכת המילון, אך מחייה הלשון העברית לא השאיר חומר לעבודה (אלפי פתקים), אלא עד האות פ"א, ואף חומר זה לא היה במקרים רבים אלא מראי-מקומות בלבד.

זכה פרופ' טור-סיני להכיר ולעבוד במחיצתו של אליעזר-בן-יהודה בחייו. בשנת 1910 עלה הפרופיסור מווינה לירושלים ועשה בה כשנתיים. כשהציגוהו לפני אליעזר בן-יהודה שאל אותו הלה לשלום אביו, כי כן חשב, כי בנו של נפתלי הירץ עומד לפניו. עוד בצעירותו הלך שמו של פרופ' טור-סיני לפניו במחקריו ובן-יהודה קידמו בברכה ועשאו כחבר למפעלו הגדול. לימים קרא לו בן-יהודה בשם „תרצן“, מתוך נטייתו של הפרופ' לתרץ קושיות בלשון, אף צירפו כחבר בוועד הלשון שהקים מחייה הלשון העברית עוד לפני יובל שנים. כעת משקיע עצמו פרופ' טור-סיני במפעל רב-חשיבות אחר, — האנציקלופדיה התנ"כית, שהוא מן הנכסים המפוארים לכל מי שספר הספרים קר ובלבבו.

תמהתי על כך, שאין פרופ' טור-סיני נמשך ביותר אחר חקר המגילות הגנוזות. כסבור הייתי, כי הוא — מפענח תעודות לכיש, ימצא בתעודות ים המלח עניין חדש לענות בו בנסיון להעלות פתרונות חדשים מנבכי העבר. ואולם הוא הסביר לי, כי המגילות הגנוזות בעיקרן אין ביכולתן לחדש הרבה להבנת התנ"ך; כל-כולן הן בחזקת אפיגונים. מן הסתם נכתבו על-ידי כת קנאים דתית — מעין זו של „נטורי קרתא“ כיום — ומכל מקום אין במגילות מן ההוד שבספרי התנ"ך.

כאמור מנצח פרופ' טור-סיני על עבודתה הענפה של האקדמיה ללשון העברית, שחותם של „בית-דין עליון“ ללשון טבוע עליה. תחילה ממנים ועדה מטעם האקדמיה למצות את החומר הלשוני הנחקר ולהציע הצעות, ואחר כך שולחים את מסקנותיה לחברי האקדמיה לעיון ולחוות דעת. יש בנוהג זה משהו המזכיר את מלאכת תרגום השבעים: „מעשה בתלמי המלך שכינס שבעים ושנים זקנים והושיבם בשבעים ושנים בתים, ולא גילה להם על מה כינסם.

ונכנס אצל כל אחד ואחד ואמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם". פעמים מגיעים חברי האקדמיה לתמימות-דעים עוד לפני הדיון המשותף, אך פעמים לא ניתן לומר, שנעשה בו נס זקני תרגום השבעים ש"נתן הקב"ה עצה בלב כל אחד ואחד והסכימו כולם לדעה אחת". ואז מתכנסים חברי האקדמיה לירושלים לשם שקלא-וטריא — ואם מתגבשת דעה אחידה — גם לשם החלטה וקביעת הלכה פסוקה.

והרי שתי דוגמאות לדיונים ממין זה.

לימים הובאו לפני חברי האקדמיה להכרעה ולאישור כמה מונחי משפט (דיני שטרות). פרופ' טור-סיני (הי"ר) העלה את השאלה: ... כיצד להביע to accept? כלום אפשר להסתפק בפועל "קבל", או שיש אפשרות להבחין בין accept לבין receive? לדעתי אין להסכים לצורות: אקבל, תקבל, שקבל. הייתי מציע לחשוב על נטל — שזה מביע את רצון המקבל.

בשלב זה של הדיונים יוצאים את הישיבה האדונים (אין מכנים את חברי האקדמיה בתואריהם) עגנון, ייבין, פולוצקי; ואין מניין).

הא' (מאיר) שלי: הפועל "נטל" מצוי בקשר לעניין אחר, במשמעות הרגילה: לקח.

הא' (המשורר יעקב) כהן: אני מציע לתרגם to accept — "אשרר" על דרך "תכנן" מן "תכן".

הא' טור-סיני: הפועל אשר פירושו קיים דבר, והוא אפעל ארמי מן שרר. "אשרר" בעברית מובנו יהיה לקבוע שהדבר שריר וקיים, ולעולם לא יוכל פועל כזה להביע קבלה ברצון.

הא' שלי: יש לנו צורך לתרגם to certify, שפירושו לאמת עובדות מסוימות, ומלה זו, אשרר, שמורה לנו לצורך זה. נכון העיר הא' טור-סיני, שאין כאן עניין של אישור. אני מציע "אקבל" (חיריק, שווא, צירה).

הא' (המשורר שמעון) הל קין: אפשר לומר "שרר" לעניין אחד, ו"אשרר" לעניין האחר.

הא' (הפרופ') אירמאי: אולי נוכל ליצור על דרך "אשרר" מן השורש קבל "קבלל".

הא' (הפרופ') בנעט: קבלה זו היא הסכמה, ולכן כדאי להשתמש בשורש סכס.

הא' בן-חיים: "הסכים ל...". זה דבר מקובל, אבל יש במקורות שימושים במובן אחר כגון: "הסכים" ואחריו מושא בלא מלת-יהס.

הא' טור-סיני: מתנגד אני בשימוש זה למלה "הסכס", שיש בה הוראות שונות בכיוון אחר.

הא' שלי: אני מציע "רצה".

הא' מלמד: אחת ההצעות של הוועדה היא "שקבל".

הא' טורסיני: לפי שעה אין לנו דרך אלא להשתמש במלה "קיבל".
אין לנו מניין להצבעה, ואין לקבל על רגל אחת. חושב אני, שהדבר צריך לחזור
לוועדה.

בהמשך הימים נמשך הוויכוח. הסופר יהודה בורלא העלה את ההצעה
"נאות", שעליה השיג טורסיני, שהיא לא עניין של קבלת דברים, אלא פירוש:
אדם נשמע לשני ועושה את רצונו. דרוש פועל יוצא, וכיון שהניגוד למושג
המחופש — non-acceptance — נקבע לו התרגום מאן, על כן הוא מציע
את הפועל "אבה" — "אביתי את הדבר הזה" — בלשון המשפט יובן כמובן
"רציתי וקיבלתי". נחלקו דעות חברי האקדמיה על הצעה זו, והמשורר יעקב
כהן חשב, למשל, כי לעולם לא יצליחו להוציא את "אבה" מפשוטו, "רצה".
לבסוף הצביעו על הצעתו של טורסיני. בעד "אבה" הצביעו 3, נגד — 2;
נמנעו — 2. מה דינה של הצבעה זו? טורסיני הסיק ממנה, שכל הרוצה
להשתמש במונח "אבה" רשאי לעשות זאת, ואילו אחרים טענו, שמשמע הדבר,
שההצעה לא נתקבלה.

הדוגמא השנייה נוגעת לשמות בצורת זוגי או רבים.

הא' ניסן ברגרין טוען, כי כמו שנמצא השם רכב ואומרים שני רכב,
עשרה רכב, כך יש השם מאזניים ואומרים בלשון חכמים מאזניים
מעויין, וכן תבלין אחד. לפיכך מן הראוי לומר "מלקחיים אחד, שני
מלקחיים; מספריים אחד, שני מספריים; מכנסיים אחד — שני מכנסיים". זוג
מכנסיים הוא תרגום מידיש.

הא' מאיר מדן: כיצד נאמר לפי זה: "מכנסיים ארוכים אחד" או
"מכנסיים ארוך אחד"?

הא' בן-חיים: מצאנו "שני פנים יש, האחד... השני...",
כלומר "פנים אחד", "פנים שני", ורק אח"כ התחילו לומר "פן" (שבאמת נגזר
ממלה אחרת, ערבית, ולא מן "פנים")...

הא' מדן: אמנם מצאנו "הריחיים התחתונה, הריחיים העליונה", אבל
אין כאן "ריחיים" שלמה, אלא "אבן הריחיים העליונה", כלומר חלק של המושג
"ריחיים", מה שאין כן ב"מכנסיים" וכדומה, שאין אנו מדברים על חצי, אלא על
יחידה שלמה.

הא' בן-חיים: אפשר לעקוף ולומר "זוג משקפיים", זוג מספריים,
אך אין לפסול "משקפיים אחד", אבל צריך לומר "מכנסיים ארוכים אחד" ולא
"ארוך". ולפי זה גם "חליפין אחד", "שלושה חליפין" וכדומה בלשון המשפט...

הא' כהן: "זוג מכנסיים" וכדומה הוא מוצא מצוין מן הקשיים
התחביריים, ויש לומר דווקא "זוג מכנסיים (ארוכים)". והוא הדין "מעשה
חליפין אחד", או "עסקת חליפין אחת". אסור לומר "מכנסיים אחד".

הא' טורסיני: "זוג" בכגון אלה הפך להיות עברי, והוא כשר
לשימוש. בלשון רבים אפשר לומר "שלושה מכנסיים" וכדומה.

הא' בן-חיים: יש מלים רבות מסוג זה: נישואין, קידושין, גירושין, אירוסין, פיטורין.

הא' טור-סיני: שמא נאמר "חליפין אחדין".

הא' לייבל: וכן "מספריים אחדין".

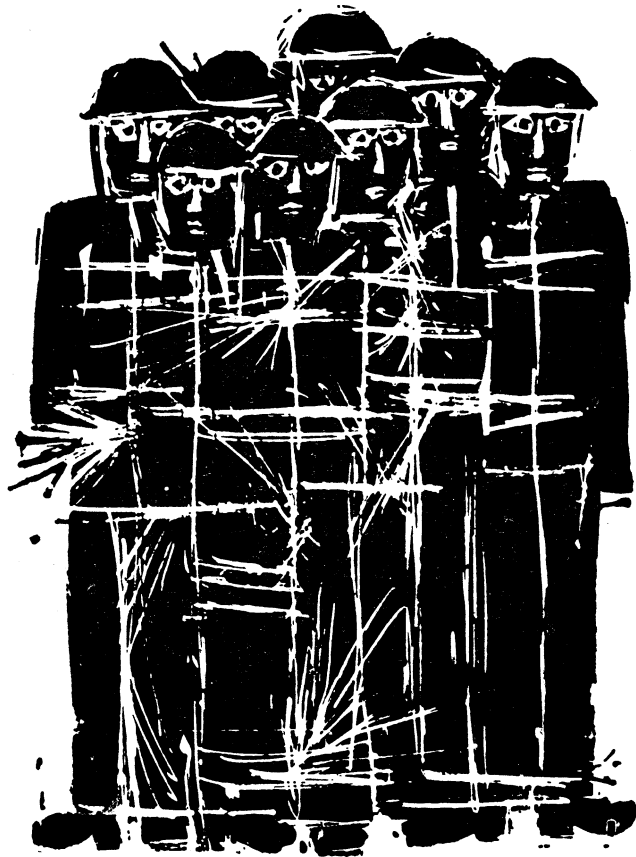
בהצבעה נדחתה ברוב דעות הצורה "מכנסיים אחד", והחלטת האקדמיה היא אפוא: השמות שצורתם צורת זוגי בלבד ושהעצם נראה כזוגי, כגון מכנסיים, והשמות שצורתם צורת ריבוי בלבד, כגון חליפין, נישואין, יובעו במקום שיש צורך להשתמש מהם בלשון יחיד על דרך "זוג מכנסיים, זוג מספריים", "עסק חליפין (אחד)", "מעשי חליפין (אחד)" וכדומה. במקום שהכוונה לריבוי, מותר לומר "שלושה מכנסיים" וגם "שלושה זוגות מכנסיים"; "שלושה חליפין" וגם "שלושה עסקי (או "מעשי") חליפין".

כך יושבת האקדמיה על מדוכת החידושים והתיקונים, ואין היא מזלזלת בשום מלה ובשום אות, כי "כל הנחלים הולכים אל הים", וכל שמזלזל בפרט קטן סופו שהוא פותח פירצה לקלקלה.

*

בוקר בוקר יוצא פרופ' טור-סיני מביתו למקום עבודתו בבית "האקדמיה ללשון העברית", וכשהוא עושה דרכו ברחובות ירושלים, משוקע בהרהורי תלמודו, הריהו מדמה בנפשו בוודאי, כי בין גביאי ישראל ומלכיה הוא מהלך. נוף ירושלים של היום — ביחוד הנוף המרוחק במקצת מן העיר, בין הרי הסלעים — אינו שונה בהרבה מנוף ירושלים של אז. כאן הופך הוא לעד למיזוג הרמוני של העבר וההווה. אין ספק, כי פעמים בא לו פירוש של מושג תנ"כי מסויים מתוך ראיית-דברים מוחשית: צמחיית הארץ, חליפות הטבע והאקלים ואפילו אורחות חייהם של שבטי-ישראל, שלא נעקרו מעולם מארצות המזרח. נמצא, כי בעבודת-מחקר שלו משתף עצמו פרופ' טור-סיני בשיחזור חיי עם ישראל בימים בהם ישב לבטח על אדמתו. כביכול שיח ושיג לו עם דוד המלך ושלמה וישעיה וירמיה ועזרא ונחמיה ואחרים. הריהו כארכיאולוג-ארדיכל המחטט בין השרידים, מעלה תגליות וחושף את תפארת העבר כדי לקומם את ההריסות ולסייע על-ידי כך להחזרת עטרת הוד-קדומים ליושנו.

למוצאים חיות בדם המתקרש
 אין שמחת הלב קורעת שעריה,
 לא להם חדות יזמו של החורש,
 לא להם תקות מסר של הזורע.

בגבולם האור מבליח פגיונות,
 כגשש רומז מעם שולי השחם.
 בפגשיו אותם שוגים בדמיונות,
 אא מין כי לדברים רבים יש שחר.

היסעור באש את צנפתו צנף,
 דמדומו הבזיק אותות מן היצוע-
 אות הדם באור, גלוי ומפרפר.

לך ילדה שלי, הגולם בענף.
 לך ילדה שלי, קוריו כצעצוע-
 אם להיות יתן עד הגלות פרפר.

שְׁנֵאת יִשְׂרָאֵל הַחֲדָשָׁה - אוֹתוֹת וּלְמַח

מאת א. מסתכל

כשבוע לפני עריכת השורות האלה נתפרסמו בעתונות מספרים על התקריות האנטישמיות בשלשים וארבע ארצות-תבל — 500 של מעשי איבה ותועבה הוא סך-הכל המחפיר של מגיפת-השנאה החדשה בעולם כולו. מאז פרסומם של מספרים אלה נתרחשו מקרים נוספים של השתוללות אנטישמית, רובם בארצות-הברית, ובכל יום ויום מביאה העתונות צרור-ידיעות חדש על חילול בתי-כנסת וזיהום מרכזים יהודיים, ועתים גם של כנסיות נוצריות. כן גם נתקלים אנו בגילויים אנטישמיים אחרים, שסימנים וסמלים נאציים משמשים „מוטיב” ראשי בהם.

מה פירוש ניתן לחזיון מזועזע, שניצוץ נאצי אחד שנתמלט מידי בריונים מספר בקלן בצורת זיהום בית-כנסת שנחנך זה לא כבר על ידי ראש ממשלת בון, התפוצץ לזיקי-אנטישמיות ארסיים שגישאו במהירות הבזק על פני שלשים וארבע ארצות-תבל?

אין זאת, כי אם שהאנדרלמוסיה שהביאו הנאצים על העולם, ונהרי-נחלי דם אחינו ששופכו, לא רק שלא טיהרו את אויר היקום ולא זיקקו וצירפו את לבו של האדם, כי אם להפך, הטילו בו ארס המחלחל בקרבו והורס את נשמתו עד היסוד בו.

קברניטי האומות נודעו עזו אמנם מתעלולי הבריונים הצעירים בראש ובראשונה בגרמניה, וחבריהם בכל הארצות הנאורות והחשוכות כאחד, והם מוחים בחריפות נגד מעשיהם המבישים, אך אין בכח הכרזות וגילוי-ידעת לעקור את שורש הרע ולהעבירו מן העולם. ידענו שהעם הגרמני הוא אכול שנאה ושלא נרפא עד היום מנגע הנאציזם המכלה בו כל רגש אנושי נאמן וישר. בימים אלה שבו שני שליחים של הליגה נגד השמצה מטעם המיסדר „בני ברית” והם נתנו אישור מחריד לעובדה הזאת. בראש תנועות הנוער הימניות הקיצוניות בגרמניה עומדים נאצים מובהקים. בזמן האחרון התאחדו שם ששה ארגוני-נוער והקימו „חזית מאוחדת” המונה חמישים אלף איש. מנהיגי נוער היטלר לשעבר הם מדריכי „החזית” הזאת הניזונה מרעיונותיו המורעלים של „מיין קאמפף”.

אפשר והנגע הנאצי שנחשף לעיני העולם יעורר את ממשלת בון להכניס שינויים יסודיים בחינוך. נוח היה לבית הספר הגרמני לדלג על פרשת הדמים של היטלר. פ. זאכסר, כתב ה„דזשואיש קרוניקל” בלונדון מספר, שרק אחד מעשרה ילדים גרמניים יש לו ידיעה שטחית על התקופה הנאצית. „רק מעט ילדים” — כתב — ידעו שהיטלר הקים מחנות ריכוז ושמיליונים עונו ונרצחו בהם. חלק מהם ידעו שהיטלר רצה להשמיד את כל היהודים, ושמשפר הקרבנות היהודיים

הגיעו מכמה אלפים עד שלשים אלף לכל היותר". ומה הם יודעים על רוצח עמנו? ש"נתן עבודה לשבעה מיליון מובטלים". וההורים מגלים אדישות מחרידה או מתנגדים לדיון על העבר הנאצי. על קרקע אדישות זו צמחו גידולי הפרא הנאציים החדשים.

במה נבדל הנחשול האנטישמי החדש מהגילויים האנטישמיים שבכל הזמנים הקודמים? במעמדו של העם היהודי בעולם וגורלו בין האומות. אחרי אלפים שנות גלות של שיעבוד מדיני ונמיכות-הקומה הלאומית זכינו למעמד מדיני-לאומי דומה לזה של כל אומה חופשית ועצמאית בעולם. לכאורה השמיטה מדינת-ישראל מתחת רגלי שנאת ישראל את הנימוק של חוסר מולדת. שערי המדינה פתוחים לפני כל יהודי הנרדף בארצות הפיזור ושינוי מצבו תלוי ברצונו לנתק את קשריו עם הארץ שיתגורר בה ועלייתו ציונה. אף-על-פי-כן אין בעובדה זו של קיום המדינה כדי סילוקה או אפילו הפגתה של שנאת ישראל. להפך. יש, כבארצות-ערב ורוסיה הסובייטית, ועובדת קיומה של המדינה עצמה מגרה את יצרי השנאה ומלהיטתן. אלא מה? נחשולי שנאה גועשים אלה המסתערים בשצף-קצף נגד עם ישראל בארצו מתנפצים אל סלע המציאות החדשה המבצרת ומחשלת הרגשתו הלאומית של כל יחיד ויחיד, מחסנת רוחו ומלכדת אותו ליכוד של כבוד וגאון עם בני בריתו. צאו וראו מה בין הרגשתו של אדם בישראל המוקף שנאת עמי ערב, והמשמש מטרה לתעמולת שיטנה ורעמי איומים, הנישאים משופרותיה של מעצמה אדירה המטילה אימתה, אימת טילים וקליעים, על תבל ויושביה, והרגשתו של בן-ברית בתוך אותה מעצמה הרועד לכל נדנדוד שפתיים של חברו, הרוסי מלידה ומבטן. שניהם, גם היהודי וגם הלא-יהודי קיבלו, כביכול, תורת מארכס ומקיימים מצוותיה לפי כל פירושיהם ודקדוקיהם של שליטי הארץ כיום, ואף-על-פי-כן כשישמע שם "אברמוביץ" בהטעמה מיוחדת, שיש בה טעם לגנאי, יתקפוהו, את היהודי, אימתה ופחד.

אמנם בארצות החפשויות והנאורות אין הפלייה לרעה גלויה לכל הפחות, והבריונים המתפרעים, אם יתפסו, באים על עונשם. אך ההיסטוריה היהודית עשויה שלשלת-גורלית אחת, שטבעותיה חושלו באש המצרפת של נסיונות קשים ומרים. הזכרון הלאומי הקצר היה בעוכרינו עד עתה. שלשים אלף היהודים שחזרו והתיישבו על אדמת גרמניה אחרי תקופת היטלר הם עדות טראגית לכך בימינו אנו. אף רבבות אחינו, שמיהרו והטעינו את צרורותיהם על האוניות המפליגות מארץ המולדת העברית והמשליכות את עוגנן על-יד חופי ארצות נכריות, — אף אחינו אלה נטולים הם הכרה היסטורית פקחית ומפוכחת, נבונה ואכזרית כאחת.

ההתפרצויות האנטישמיות החדשות, שתכונה אפידמית להן, מזכירות לנו עוון שיכחה. שיבת ישראל לארצו — חלילה לה להתפרנס ולהסתייע על-ידי צרות ישראל. אך, מאידך, חלילה לנו, היושבים בצלן של ההתפרעויות, להעלים עין מן האותות העולים מהן ומללמוד את הלקח המשתמע מן הנסיונות ההולכים ונשנים בתולדות עמנו מאז ועד היום.

בְּאַסְפֵּקְלַרְיָה זְעִירָה

תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל

חנין — איזה מונגט מדיני ולאומי כביכול מתלווה לו. כאילו כבודנו פעם יעלה או יירד במזל רגליהם של הכדורגלים שלנו. כאילו נצחון או הססד בכדורגל מעיד אף במשהו על איזה שטח מן השטחים שבהם מצטיין עם מסויים. ועם הרצון הזה להצ' טיין בכל מחיר, להיות מעין עם נבחר בכ' דורגל, הוא יותר גלוטי מכל פלפול בסוגיה חלמונית מסובכת. עם נבון מרכז את הת' עניינותו ואהדתו לדברים הקובעים בהתפת' חותו וקדמתו והתבצרותו. ואצלנו על כל פנים, כדורגל הוא מן הדברים האחרונים שצריכים למשוך את תשומת לבנו.

*

סיפתי במדור זה (בצרון), תמוז-אב תשי"ט) על "עכשיו" כתבהעת של הצעירים, שהופעתו עוררה סערה בקרית-ספר שלנו. אחד מעורכיו, גבריאל מוקד, משיב עתה לטוענים, ביתוד לאלה שהאשימו את כתבהעת ב"זעם" עקר, שאין לו אחיזה חברתית ("דיעות אחרונות", כ"ד כסלו): "עצם קיום איתלות רעיונית וחיפוש-דרך בחוגים ספרותיים ואמנותיים שונים מהווה תמיד עידוד פוטנציאלי לנון-קונפור-מיום ציבורי וחברתי, גם אם הויקה הממד שית לבעיות ציבורי-חברה במובנן הכולל היא רק נחלת יחידים מעטים בחוגים אלה, שאף הם תובעים הפרדה מהותית בין הויות ספרות וחברה, — — — התקוממות ספ'

ניגוד עדות קיימים במדינה, ולא רק בין יוצאי מזרח ומערב, כמקובל, אלא גם בין עולי מזרח לארצותיהם ועולי מערב לארצותיהם. פ. אלעד מנתח את סיבותיהם של הניגודים המתגלים בהזדמנויות שונות ובא לידי מסקנה, כי "המטרה — איחוד תוך גיוון". גם הזמן יעשה את שלו ("העובד הציוני", חוב' כסלו):

"סבלנות, סבלנות עילית; ביחוד מצד ה"לבנים", זו החכמה היתירה, המדינית והחברתית, התרבותית והמשקית. המדינה האחת תעשה את שלה ותטביע גושפנקה מוכרת יפה בעוד כך וכך עשרות בשנים; התרבות המורכבת בבית הספר ובגן תטביע חותמה גם היא; ההתקרבות מתוך היכ' רות; ובדור השני והשלישי, מתוך הת' אהבות ושכנות על כרחא — יוסיפו השטעה משלהן".

*

אנחנו עם הקצוות. אך תמול שלשום נודענו כ"עם הספר", ואילו כיום יוצאת ממש נפשנו לנצחון בכדורגל. האם מעבר קיצוני זה מעיד על התפתחות בריאה? יהושע בריוסף כופר בכך ("חיפה העובדת", ערב חנוכה):

"מה נשעשה אצלנו כשטח זה. הוא ההיטך הגמור מספורט. אותו יחס של כובד ראש מגוחך של הציבור ושל העתונות ושירות השידור לתוצאות המישחקים עם קבוצות

דרנית לא יוכל, גם אם ירצה, להעצר באמצע הדרך. מוטב לרכו את המאמץ בהוצאת המ' תוק מן העז'.

אגב, באותו גליון עצמו ב"הד החינוך" מתפרסם מאמר ראשי מטעם המערכת נגד התקנת רשת הטלביזיה.

*

מה יהיה על השירה בעידן זה של טילים ולוויזים? אף ז. ג. (המשורר חיים גורי) קולט שאלה זו ומנסה להשיב עליה (משא), א' טבת):

"אומרים כי השירה עתידה למצוא את עצמה מושלכת ככלי אין-חפץ בעולם המ' הירויות החדשות, בלתי-רלוואנטית, מפגרת מאוד, אחרונה בסדר העדיפויות.

דברים דומים שמענו לפני שנים רבות. יתכן ויחולו בה שינויים רבים, יבנה מחמ' רים אחרים, יעניקו לה תנועה אחרת. אך חוקי ההתישנות והבלאי לא יחולו עליה ואנשים ימשיכו לכתוב מבלי שיהיו מגוחכים יותר מאבותיהם. — — — היא תסרב לה- כיר בעובדות-המוגמרות שינסו לשלול ממנה את חירותה ואת זכותה לשאול ולחלום ולקוות.

היא תמשיך להוליך שולל את המוות".

*

עתונינו כולם נותנים דעתם על גחשול האנטישמיות שהציף לאחרונה את העולם. יש מתאישים הרואים בכך חיזוק נוסף לכברתם על "שנאת עולם לעם עולם" ויש המנתחים את גורמיו המיוחדים ומניחים שעוד יש תקוה לעקירת הנגע הזה. במאמר ראשי בשבועון "הפועל הצעיר" (ה' טבת) נאמר:

"דרוש מאמץ חינוכי ממושך, עקשני, בלתי-פוסק, במשך שנים. עם כל עומק חזירתו של הרצל, עם התחברותו בתת-התודעה של עמי אירופה אל זרמי שנהא מיסטיים מדור-דור, עם כל האיראצינאלי שבאנטישמיות המונע את התגברותו של השכל הישר — לא נתיאש מן הפרי שמאמץ חינוכי מעמיק עשוי להביא ולא ניכנע

רותית' והתקוממות נגד ערכים חברתיים כוללים מסויימים, אינן געדרות צדדים משר-תפים. אך קיימת ביניהן יותר אפשרות-של-זיקה מאשר חובה-של-זיקה. כל מי שתובע הפיכה טוטאלית של אפשרות-זיקה זו לחובה נחרצת, חוטא במחשבה מוכנית יבשה; ואילו כל מי ששולל אפשרות-זיקה זו מעיקרה מתעלם מאספקט רוחני ודאי".

*

על דפי עתונינו מוסיף להתנהל הויכוח: בעד או נגד טלביזיה. רבים השוללים, וביניהם סופרים ומחנכים. מתנגד לתכנית בתי-ריפות גם א. י. ב"עמודים" (חוב' כסלו), בטאון הקיבוץ הדתי:

"מראה העיניים מושך את הנוער למין בידור זול ופאסיבי לגמרי, תחת לפתח את נפש האדם על-ידי תרבות אקטיבית, לימוד, קריאה, הרצאות, ואפילו רדיו, המתאימים יותר לפיתוח עמדה רוחנית עצמאית וייצוב האופי. האם עלינו לפתח במו ידינו ומתוך יזמתנו אנו את רשת הבידור הזול, כמו הסינמה והספרות הקולקלת, שיש לו חלק לא מבוטל בהשחתה המוסרית של הנוער בארצנו? עלינו להתנגד לטלביזיה, כל עוד אפשר הדבר!"

*

לעומתו כותב ה. ב. ב"הד החינוך" (ר"ח טבת):

"לנגד עינינו מתקרבת האנושות לאוטור-מאציה כמעט גמורה. האם נגזור על עצירת התהליך? האדם ייבחן ביכלתו לנצל את מבנה עולמו ואת הידע הטכני בצורה חיו-בית. אם ישל תושמד האנושות. על כן חייבת לבוא התמודדות שתביא ניצול חיובי של ההישגים הטכניים. הבריחה איננה מוצא. טלביזיה יכולה ליהפך לגורם רב-חיובות בהקניית ידיעות, במתן השכלה, בחינוך מבר-גרים, בביצור יסודות דמוקראטיים, בתוספת ענין חיובי לחייו האפורים של האדם. בוודאי היא יכולה להיות לקללה גוראה ואכזרית. כמוה כמכונה, כמכשיר הטכני, כמו כל מכונה. מי שמשחלב בחברה המר-

ב"הארץ" (ח' טבת) נמסרת אפיוודה אחת, האופיינית למדינתנו הצעירה :

"לפני זמן קצר ערך בפאריס הבארון אלי דה-רוטשילד מסיבה מיוחדת לציירים שהשתתפו ב,בינאלה' של פאריס. לפתע הב- חין באחד מהם, מזוקן שלא ענב עניבה. ניגש אליו הבארון ושאל אותו : ,מאיזו ארץ אתה ?' השיב הצייר המזוקן : ,מישר- אל'. קרא הבארון : ,אני סר לעתים קרובות לישראל. תן לי את כתבתך. כשאסע שמה בפעם הבאה, אבקר אצלך. השיב הצייר : ,הכתובת היא פשוטה. אתה מגיע לקיבוץ מנרה ואתה פונה בכביש הראשי עד לשדה השלישי מימין, ושם אתה מוצא אותי. אני רועה את הכבשים."

*

בארץ עושה עתה הלהקה היידיט מואר- שה, שבראשה עומדת השחקנית המהוללת אידה קאמינסקא. העתונות הישראלית קידמה את פניה בחמימות, שמקורה בעיקר בזכר- גות ובעעגועים לעבר מפואר. א. י. טערוני מדגיש את חשיבותו של תיאטרון-יידיש בפולין, המפריך את קביעותיו של ראש העולם הקומוניסטי. עם זאת אינו מסתיר את אכזבתו ("מאזניים", חוב' טבת) :

"לא ציפינו לנצורות ולנחמות מתיאטרון זה, אבל רשאים היינו להאמין כי במה זו תצורר בכנפיה משהו מהאור שבחיי הגולה — התמימות היהודית, היצירה העממית, הפולקלור וערגת הדורות שקיימו אותנו במשך יובלות רבים. אולם במקום כל זה הוגשו לנו דמויות מבחילות ומלאי של לכלוך (הכוונה לטיפוסים שליליים-דוחים שהועלו על במה זו. — המעתיק) שאין ברצוננו לחדשו בזכרוננו. זה היה טיול — אנטיסאנטיארי כמעט — לעבר שאבד עליו כלח."

*

נוכח ההישגים הטכניים העצומים, אשר במקביל אליהם איננו זוכים בהישגי-מוסר

ליצרים האפלים שבלב האדם. תפקידם של קברניטי המערב הנאור הוא להילחם בגר- מניה, באנגליה ובצרפת ובשאר ארצות העו- למ, בשנאה ליהודים ולהתגבר עליה. זאת היתה ותהיה אבן-הבוחן לתרבותה של הא- נושות".

*

קיימת כאן מועצה לתרבות ואמנות, שע- דיין חלוקים לגבי תפקידיה ודרכיה. ממועצה זו, שהיא מכשיר ממלכתי, תובע ברוך קודא להגשים את רעיון הכינוס של ביאליק. והוא מסביר ("הבוקר", ח' טבת) :

"האינטליגנציה שלנו אינה יודעת את תרבות עמה באופן מחפיר ממש כמו שלא ידעה את התרבות בגולה. כמה פעמים שמעתי מפי אישים הממלאים תפקידים צי- בוריים, אפילו רוחניים, האומרים בפשטות : ,אמנם אני עם הארץ. ניתן להם את האפ- שרות שלא להיות עם הארצות. נושט להם בקנה את היהדות בצורה נאה, מורכבת, קלה, חדשה, אבל יהדות."

אם זה לא עשינו, אנו צפים על פני השטח העליון, לא חדרנו למעמקים. ואם חלילה לא נעשה את הצריך, לא זה בלבד שלא תהיה לנו תרבות רוחנית משלנו, אלא כל מה שיש לנו לא תהיה לו שמירה מעולה".

*

מרביתם לתרגם אצלנו, בלי להבחין תמיד מה מתורגם ומי המתרגם. ד. בויצחק מותח ביקורת על הזלזול והרישול בתחום חיוני זה ("חירות", ח' טבת) :

בשום אופן אי אפשר להבין כיצד מסכי- מים מו"לים להוציא לאור תרגום רשלני בסגנון עקלקל הגובל לא פעם בשגיאות ממש. הקורא הבקיא בשפת המקור נתקל לא פעם בתרגום מגוחך של מטבעות לשון שאינן ידועות למתרגם והמסרסות את מו- בנו של המשפט ומקלקלות את טעמה של היצירה כולה".

*

לדעת מ. בראלי אסור לולול במגיפת צלבי-הקרוס שפרצה בעולם ולראות את מעשי-הנבלה כתעלולים של „טדי-בויס” בלבד (”דבר”, י”ג טבת) :

”מי שיודע שהחידק האנטישמי קיים בגופה של אירופה כולה, מבין שגם אם זהו תעלול של „טדי-בויס” ריקניים, גם אז שרירה וקיימת סכנת ההתפשטות של הנגע.

אם האחראים לגורלן של אירופה ואמריקה הצפונית יתיחסו בחומרה מספקת ללכלכני הקיר, יישאר הדבר בבחינת אפיוזדה. אם יולולו בדבר ולא ינקטו אמצעים עלול להתחיל להתגלגל כדור-שלג שיקבור תחתיו הכל”.

ב. י. מ—י

גדולים, מבקש נחום בנארי לנטוע בלבנו אמת ישנה (”גזית”, חוב’ קצדקצח) :

”כדי להעלות את חיי החברה בימינו לדרגה תרבותית גבוהה יותר יש לדאוג לעליתו האישית המתמדת של היחיד בחברה, לעשות לפיתוחו הרב-צדדי, אם ביכולת תפיסתו האינטלקטואלית ואם בכושר התרשמותו הרגשית העמוקה, כדי כך שלא תתואר השתלטות כוח רודני עליו והאפלת הכרתו בערפלי הדמאגוגיה הזולה. יש לדעת כי היחידים, האיתנים בעמידתם היחידית, הם המטד לבנין חברת האדם בעתיד — תוך האפשרויות הטכניות הבלתי-מוגבלות אשר תעמודנה לרשותו”.

*

הַעֲרָכוֹת וְדַבְרֵי-בְקָרָת

בין ספרים חדשים

א. "הדון השקט"

מן הראוי היה לכנס כינוסי חגיגה לרגל הופעת הספר הגדול הזה של מיכאיל שור-לוחוב בתרגומו של א. שלונסקי (ספרית פועלים, 1959). הספר עצמו הוא הישג נפלא של הפרוזה הרוסית ברוח מסורתה הגדולה, והתרגום חוזר ומעמיד את הקורא העברי על גודל עצמתה של הלשון העברית, על כוחה לדיוק, לעמקות ולרבגוניות, ועל כל שלל הכיבושים שכבש לה אחד מאמניה המעולים ביותר.

כידוע נתמעט כוחו של הסיפור הרוסי מימי המהפכה הבולשביסטית ואילך. אולי ציפו ממנו יותר מדי לאחר שעלה לשיאים ביצירותיהם של דוסטויבסקי, טולסטוי וצ'כוב. על כל פנים אין ספק, שגם האידיאור-לוגיה הקומוניסטית של "התרבות הפרול-טארית" וגם הכפייה למעשה חיבלו בספרות הרוסית וביוצריה חבלה מרובה, והקורא האירופי נתאכזב מהם. ספר זה יוצא מן הכלל. הוא חוזר ומרים את קרנה של הספרות הרוסית.

סיפור המעשה העיקרי משתרע על פני תקופה קצרה של עשר שנים בערך. אבל שנים אלה גדושות מאורעות ומעשים, פריטיים וכלליים. ארבעת כרכי הספר מגוללים את פרשת בית מלחוב, את עלייתו ואת חרבנו, על רקע מלחמת העולם הראשונה, המהפכה, מרד הקוזאקים בארץ הדון, הקרבות והתהפוכות בשלטון, עד נצחון המשטר הבולשביסטי. במרכזו עומדים גריגורי מלחוב ואקסיגיה, אשת השכן היפהפיה, ותולדות אהבתם האסורה והנסערת. גריגורי נושא אשה שאינו אוהב אותה, בורח עם אקסיגיה,

אנוס לנטשה ולהתגייס לצבא, היוצא למלחמה. הספר מרתק בכוח העלילה ובתיאורי הנפשות הפועלות בה. גריגורי עולה לגדולה בימי המהפכה ומתמנה מפקד חשוב על הקוזקים, שמרדו בבולשביקים. לאחר זמן קצר הוא עובר לבולשביקים, אבל נוכח לדעת שלא "הלכנים" ולא "האדומים" הם לפי רוחו ולטובת הקוזקים. אשתו מתה עליו והוא עוזב את הכפר עם אקסיגיה. היא נהרגת בדרך בידי הבולשביקים. גריגורי מתחבר אל כנופיות קוזקים, שלא מצאו מנוחה במשטר החדש ההולך ומתבסס בארץ הדון. לסוף הוא חוזר אל כפר מולדתו, אל בנו יחידו שנשאר שם מכל בני ביתו: "אכן, הנה קם והיה המעט אשר אליו נשא גריגורי את נפשו בלילות הנדווים. הוא עמד בשער בית אביו והחזיק את בנו בורעותיו. היה זה כל השיור המעט, שנשתייר לו בחייו, שעדיין היה קושרו בארמה זו ובכל העולם הזה, העצום, המאיר בקרני החמה הצוננת". כך מסתיים הספר.

הרחק מאידיאולוגיה כפויה מכאן ומחיי טוטי נפש מרובים מכאן נתלבלבה בסיפור זה אמנות האפוס. אמנם חיי הקוזקים קשים ואכזריים. אין הווי חברתם מצמית פרחי גוי של רחמים ונדיבות לא בימים כתיקונם ולא כל שכן בימי פורעניות, ואפילו אמנות המספר אין בכוחה להסית את דעת הקורא העברי מן ההרהור, שעירות ישראל היו תפארת לאדם בהשוואה עם כפרי הדון השקט.

התרגום הוא מלאכת מחשבת, כאמור, ודומני — מן השיאים הגבוהים של אמנות התרגום העברית.

של עניי ישראל בימים ההם, אבל קשה לפסוק מה היתה מידת השפעתו על סדרי החברה והכלכלה של בני דורותיו. המחבר מביא השוואות מאלפות לדעות של חכמי הפולנים, בעיקר לדעותיה של הכמורה הפולנית באותו הזמן. מלבד ערכו כמחקר היסטורי רואה אני ספר זה כעדות נוספת לאמתות דעתו של מכס וובר, כי היהודים בדורות ההם לא יכלו להיות חלוצי הקפיטאליזם המודרני, על כל פנים לא על פי תורתם, שלא כדעתו המפורסמת של וורנר סומבארט בשעתו. מחשבותיהם החבי רחיות והכלכליות של חכמי ישראל בפולין לא זירזו לצבירת הון ולכל אותה, הסגפנות למען העולם הזה, על כל מידותיה החשור-בות, כגון רציונליזם, חסכנות ותכנון והנהלת חשבונות מסודרת, שגידלו את הקפיטאליזם המודרני.

ג. תוקידידים בעברית

תוקידידים, היסטוריון המלחמה הפילופו-ניסית, הוא אחד משלשת הגדולים בפרווה היונית, קודמם של אפלטון ואריסטו. הוא אמן סיפור הקורות ואמן הנאומים ששם בפי ראשי המדברים והעושים במלחמה זו. ספרו "תולדות מלחמת פילופוניס", שיצא זה מקרוב בעברית בהוצאת מוסד ביאליק, נחשב בצדק לראש וראשון להיסטוריוגרפיה מדעית. המחבר הקדמון חונן בחוש בקורתי מובהק וניסה לספר דברים בדוקים, מעשים שהשתתף בהם, או שברר וליבן מקרוב. בשום מקום לא נתפס לגוזמאות, להתלהבות של קנאים ולאמונות הבל. אמרו על ספרו, שהאלים והגשים בולטים בו על ידי העדרם. הוא דן בעסקי בני אדם ולא במעשי נסים ולא בהשפעות רחוקות, שאי אפשר להו-כיתן. משום כך הוא קרוב ללבו של הקורא המודרני, אף כי גם בני הדורות המאמינים התענגו עליו.

במבוא מקיף לתרגום העברי עומד אלכסנדר פוקס על טיבו ודרכיו של ההיס-טוריון ברוב בקיאות. חשוב בו ביותר ניתוח שיטתו של תוקידידיס, ובעיקר בירור

ב. הגות והנהגה

על תקופת הפריחה של הציבור היהודי בפולין קודם לגזירות חמילניצקי כתב בשע"ח ר' נתן נטע הנובר, בעל "יון מצולה", בגעגועים: "והפרנסים דארבע ארצות היו כמו סנהדרין בלשכת הגזית, והיה להם כוח לשפוט את ישראל שבמלכות פולין ולגדור גדר ולתקן תקנות ולענוש אדם לפי ראות עיניהם, וכל הדברים יביאו אליהם וישפטו שם". מה היו דעותיהם הסוציאליות והכל-כליות, ששל פיהן שפטו חכמי פולין בעת שגשוג זו?

בספרו החדש "הגות והנהגה, השקפותיהם החברתיות של יהודי פולין" (הוצאת מוסד ביאליק, תש"ד, 272 עמ') דן חיים הלל בן-ששון בבעיה זו ברוב בקיאות ומסתייע במושגי הסוציולוגיה המודרנית, בעיקר במושגיו של מכס וובר ובדעותיו על דרכה של היהדות. היו חכמים, שראו בעושר חסד עליון, סימן יפה לאדם שהוא זכאי לפני הקב"ה, והיו שטענו, כדעת הגמרא, כי חיים בנים ומזונות אינם תלויים בזכות אלא במזל, והיו שגינזו את העושר. אבל הכל היו סבורים, שאין העושר אלא פקדון מאת ה' ויש לנהוג בו ביושר וליתן צדקה לעניים. גכסי החומר אינם אלא כלים לקיומו של אדם מישראל שיהיה עובד את בוראו כראוי. כל החכמים השמיצו את קולם נגד התאוה שבצבירת הממון והורשתו לבנים.

הספר מתאר את חוגי העשירים ואת דעותיהם ואת מרידות המוני העם, את ארגון הקהילה וועדי הקהילות ואת המח-לוקות בין הפרנסים והרבנים — הכל על פי ספרי ההלכה והמוסר, שאלות ותשובות, דרשות וצואות. לפנינו איפוא מחקר סוצ-יולוגי-היסטורי של המציאות החברתית והכלכלית בפולין, כיצד השתקפה זו במח-שבה הציבורית וכיצד חזרה מחשבה זו וחזקה אותה. ההשתקפות ברורה יותר, השפעת המחשבה על החיים ברורה פחות. הדמות הבולטת ביותר בקרב ציבור זה — על פי הספר — היא דמותו של הרב והורשן ר' אפרים מלונטשיץ, הטריבון הגדול

אתונה בימי גדולתה היתה קטנה מתל אביב היום (שלוש מאות אלף אוכלוסים, ביניהם מאה אלף עבדים וכארבעים אלף גרים תושבים). אבל עינייהן ותפיסותיהן והמאבקים בתוכן ובינן לבין עצמן, המלחמות ובריתות השלום הם אספקלריה מאירה לקורות העולם הפוליטי עד ימינו. המחבר תיאר מלחמת גזעים (יוניים נגד דוריים), מלחמה סוציאלית (המוני העם העניים נגד העשירים, האוליגרכים והאריסטוקראטים) מלחמה אימפריאלית ליסטית, ששוב מדינה לא רצתה בה, ואף על פי כן פרצה מחמת הפחד של המדינות הגדולות זו מזו, ומלחמת מפלגות על השלטון, דבר לא נעדר מן הנוף הפוליטי. אף המנהיגים: פריקלס, קליאון, ניקיאס ואחרים, ודרכה של המנהיגות בעסקי הציבור תופסים מקום נכבד.

התרגום העברי, מעשה ידי א. א. הלוי הוא מלאכת אמנות עשויה בחכמה רבה ובבקיאות גדולה בתרבות היוונית ובתרבות העברית כאחת. משבת אני ביותר את המוראות ממקורותינו, מן התלמוד והמדרשים, שיש בהם כדי להאיר גם את דברי ההיסטוריון היווני וגם את דברי חז"ל. פה ופה אפשר לחלוק על ביטוי או על פסוק, אבל בדרך כלל נעים התרגום למקרא, והדיוק והגוי חוברו בו יחד. הישג גדול הוא הספר לאמנות התרגום העברית.

אפרים שלי

מקומם של הנאומים בספרו. נראה לי, שראוי היה להדגיש יותר, כי לפנינו סופר פוליטי מובהק, ואם תרצו לומר: חד-צדדי, שלא נתן את דעתו לא על עסקי הכלכלה ולא על המצב הסוציאלי של בני יון (אף כי תיאר מהפכות) והסיח את דעתו מגדור לתם האמתית של היוונית — בספרות ובפילוסופיה. אין הוא מזכיר לא את יוצרי הדרמה ולא את הפילוסופים הגדולים, אף על פי שהללו היו בני דורו.

הקורא המשכיל, המכיר את הספר, ישוב ויתענג על מקרא הפרקים שנחפרסמו ביותר על שום רוב תבונתם וכוחם הגדול לאמנות. הלא הם נאום פריקלס על הדמוקראטיה באתונה בטקס הלוייה (ב, לד"מו), השיחה של שלוחי אתונה עם בני האי מלוס (ה, פה"ק"ג), המהפכה בקוריקרה ותוצאות המהפכנות בכללה (ג, פ"ד), תיאור הדבר באתונה (ב, מח וכו') והמסע לסיציליס וכשלונו הגמור, סיפור זה שאותו שיבח מאקולי ואותו נישא על פני כל יצירה בפרוזה בספרות העולם (ספרים ו, ז).

הבעיות שעורר תוקידידיס, אגב סיפור קורות המלחמה, הן מן הבעיות הקיימות ועומדות במערכות הפוליטיקה: האזרחים וכויותיהם, טיבם של המשטרים, המלחמה בין המוני העם והאריסטוקראטים, האימפריאליות ודרכיו וכיוצאות באלה. אמנם הוא מספר על מדינות קטנות, מדינות ערים.

עשרת כרכי האנציקלופדיה לדוד תדהר

מאת נ. יוסף

נקלה ניתן למצוא תצלומי אנשים מן המאה ה-18 ואילך. רק מרצו נטול הגבולות של דוד תדהר, התמדתו השקדנית ומעל לכל — אהבתו לנושאי חזון יישוב ארץ-ישראל בכל הדורות — רק אלה עמדו לו להנחיל לנו נכס רב-חשיבות זה.

מלאכה כזאת, במדינה מתוקנת, המבקשת להכין את החומר להיסטוריון לעתיד לבוא, נעשית בידי חבר-מומחים, היושב על מדוכת

לפני מונחים עשרת הכרכים של האנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, והריני תמיהה כולי: מפעל זה, שהוא מפעל-יחיד של דוד תדהר — איך ניתן לבצעו תוך זמן קצר כל כך? כמה עמל הושקע בו בחיפוש החומר ובאיסופו, במיונו ובעריכתו ובהתקנתו לדפוס! כמעט ליד כל ערך וערך ניתנת גם תמונת נושא הביוגרפיה, וזה בלבד הוא הישג בלישווער, שכן לא על

ההיסטורי — מוקדשים רוב ערכי האנציקלופדיה לצאצאי דורות העולים לאחרונה, משמע, מסוף המאה ה־19 ואילך. ומכאן — חשיבות שנייה של האנציקלופדיה. אפשר לראותה כספר לימוד של תולדות הציונות בדורות האחרונים. כל שיבקש לכתוב את תולדות התקופה אי־אפשר לו שלא יודקק לכרכים אלה. חומר מקורי רב־ערך טמון בהם וציון מקורות רבים אחרים, שיד ההיסטוריון יכולה להפך בהם כרצונו.

דרך מיוחדת יש לו לדוד תדהר בכתיבת הערכים. אפשר שזו לא תעמוד במבחן המדעי. פעמים נראה לך, כי חסרה הפרופורציה המתאימה בין הסקירות המוקדשות לנושאי הביוגרפיות השונים. אך לא זו היתה מטרתו של תדהר. הוא לא נחנך לכתוב ביוגרפיות יבשות ותמציות לכסינוניות, מדודות לפי ערך האדם ופעלו, אלא משהו הרבה יותר געלה מזה. ערכיו ממצים ומעצבים דמויות חיות. כל אחת ואחת אפוא הן רומנטיקה, כיאות לעם המחולל תנועת שיבה למולדת, שהוא מפעל רומנטי. תדהר כיוון לרוח העם והכניס בערכיו מלה לוחית הדמיון. משום כך ישמשו עשרת הכרכים לא רק חומר בשביל ההיסטוריון לעתיד לבוא, שירצה להסיק מן החומר הגולמי־היולי את מסקנותיו, אלא גם מקור השראה למספר ולמשורר להעלות בכתב — כדברי המבוא לאנציקלופדיה: „את האפוס של התישבותנו החדשה, על כל צליליה, צבעיה, הדי גבורתה הרוחנית והגופנית כאחד“.

לימים אפשר שתהא שעתו של דוד תדהר פנויה להעלות בכתב את פרשת חיפושי החומר לאנציקלופדיה שלו. פרק מיוחד הוא — ובעבודתו זו עמד לו חודאי כשרונו כבלש. מי שקרא את ספריו „חוטאים וחטאים“ ובמדים ובלא מדים“ לא יתמה על תנופת המפעל ויכולת מחוללה. כנח־הארץ מכיר תדהר את בניה ואת כל הקורות אותם. מבאי־ביתם הוא ומצוי ליד אלבומים משפחתיים שלהם. ארבעה הם המקורות מהם שאב את החומר לאנציקלופדיה: א) אלפי שאלונים שעליהם השיבו צאצאי חלוצי ה־

התקנת החומר במשך עשרות שנים. ואילו במקרה דגן לא המתין דוד תדהר להועדות שתקומנה ולמגביות שתיערכנה, אלא ניגש לביצוע התפקיד בכוחות עצמו, כנחשון, החזור הכרה, שאם לא תיעשה העבודה עלי־ידיו לא תיעשה בכלל, או תיחה עד שת־אחר השעה. הוא הבין את מירתת חו״ל: „במקום שאין אנשים השתדל להיות איש“, וקרב עשייה למחשבה.

חשיבותה של האנציקלופדיה — כמה צדי־דים לה:

בראש וראשונה, הצד הלאומי כללי. 6300 הביוגרפיות הניתנות בעשרת הכרכים משמעות עודת נאמנה לקשר ההיסטורי שבין עם ישראל לארץ־ישראל. צאצאי חלוצי הישוב ובוניו משקפים כבאספקלריה בהירה את כל הלבטים והנפתולים והתלאות שעברו על אבות הישוב בחתירתם לעלות לארץ ולה־אחוזה בה.

יתירה מזו: האנציקלופדיה מעידה, כי התנועה הציונית אינה תנועה חדישה, שצמחה מתוך העם רק בעשרות השנים האחרונות, אלא ששורשיה עמוקים הרבה יותר. באנציקלופדיה של תדהר אתה נוכח לדעת, כי רק בטעות נקראה עליית יהודי רוסיה ורומניה בשנת 1882 בשם „העלייה הראשונה“; עליות לארץ הן בחזקת תופעה חוזרת מאז חורבן בית שני. היו עליות מצומצמות, של קבוצות־יהודים קטנות, והיו עליות גרחבות יותר, שהקיפו מאות יהודים. בכרכי האנציקלופדיה עוברים לנגד עיניך ראשי העליות וצאצאיהם מן המאה ה־18 ואילך, עליות חסידים (מן הנוהרים אחר הבעש״ט) ועליות מתנגדים (מתלמידי הגר״א), שזה מקרוב חגגו בישראל את שנת 150 לעלייתם), עליות יוצאי ספרד מאיטליה ומ־מרקו ומשאר מקומות.

האמת היא, כי מאז חורבן הבית לא היה יום בו לא ישבו בארץ־ישראל יהודים, אם במעט ואם בהרבה. האנציקלופדיה של תדהר היא „שלשלת־יוחסין“ של העם — תעודה רבת־ערך במכלול טענות ישראל לבעלות ארץ־ישראל מאז היינו לעם.

מונן מאליו, כי בגלל מיעוט החומר

חדש מרגיש עצמו במקצת בחזקת "עקור", מה שאין כן אדם שאבות-אבותיו מושרשים בארץ מזה עשרות בשנים. אם תרצו, הרי יש כאן מיסודות ה"אריסטוקרטיה" הישראלית. כאן מוצב סוף-פסוק ל"צועניות" הנדודים. לפיכך, פלא הוא מה שסיפר לי דוד תדהר, כי בארצות-הברית נודמן לו להיתקל בתופעה הפוכה: כמה וכמה יהודים, ילידי ארה"ב, מתביישים באבותיהם, ילידי א"י, שתולדותיהם ניתנים באנציקלופדיה. ולא בגלל "ירידתם" הם מתביישים, אלא בגלל אבותיהם מן "הדור הישן", עטורי-הזקן ותובשי הכיפות...

תפקיד לאומי ממדרגה ראשונה העמים על עצמו תדהר בהוצאת האנציקלופדיה. בכרך ראשון רשם לפניו את סיסמת תפקידו בפ"סוק מירמיהו (ל"א, כ'): "הציבי לך ציור נים... שיחי לבך למסילה דרך הלכת". עם הנושא את עיניו לעתיד חייב להתעמק בעברו וללכת לאורו...

שוב בארץ-ישראל ומחוצה לה (מהם רבים שהיגרו לארה"ב); ב) כתובות על מצבות בבתי הקברות של הישוב הישן; ג) ספרים על קורות הישוב הישן, מהם הנמצאים עדיין בכתבי-יד; וד) חומר חי וחיוני משיחות פנים אל פנים עם זקני הדור, נושאי הזכרונות.

סיפוק רב יש לו לתדהר בהוצאת הכרך, כי, אך עוד ירו נטויה והמלאכה טרם הושלמה. במערכתו נערם החומר בקצב מהיר יותר מכפי שניתן להדפיסו, וקהל-הקוראים דוחק. בעשרות ספריות ומערכות-עתונים ומוסדות-מחקר מקשטים עשרת הכרכים את איצטבות הספרים. ספרי-עזר ממדרגה ראשונה המה, וכן מתנוססים הם לראמה במאות בתים פרטיים, ויש שבעל-הבית יגש אל המדף, יוציא אחד הכרכים ויראה לך במעט זחיות-הדעת ובהכרה של חשיבות, — הנה, זה היה אבי-זקני, או אחד מאבותיו. הרגשתי-סיפוק יש בהתפארות זו. כל עולה

קווים לזכרו של הפסל יעקב אפשטיין

שהיה קורא אותם בכל עת. אולם ספר אחד במיוחד משך תמיד את לבו והוא שהשפיע עליו ועל יצירותיו שנים רבות לאחר מכן. היה זה ספר התני"ך אליו נמשך יעקב אפשטיין תמיד. הוא קרא גם את הברית החדשה והיא שהשפיעה לאחר כך על נושאי יצירותיו הנוצריים. בצעירותו עברה משפחתו לגור למעלה העיר, אולם יעקב הצעיר סירב לעקור יחד עם משפחתו והוא נשאר נאמן ל"איסט סייד" ושם נשאר עד שזנב את חופי ארצות הברית בדרכו לאירופה. בבית-הספר לא הצטיין יעקב אפשטיין במיוחד ותוך מספרות לא עניינו אותו שאר המקצועות. כבר בבית הספר החל מצייר בכל עת ובכל שעה פנויה. מוריו שהחלו מגלים את כשרון הציור שלו הבינו לרוחו ולא לחצו עליו להתרכז במקצועות הרגילים הנלמדים בבית-הספר. בגיל עשרים, לאחר שמכר כמה מציוריו וחסך קצת כסף, נכנס יעקב אפשטיין ללמוד באקדמיה לציור בניו יורק. לאחר זמן מה נוכח לדעת כי עיניו

עם מותו של הפסל היהודי האמריקאני שהיה לאורח בריטי — סיר יעקב אפשטיין בגיל 78, איבד עולם האמנות את אחד מאישיה הדגולים, וללא ספק גדול פסלי הדור. פרשת חייו של יעקב אפשטיין, הנער היהודי יליד ה"איסט סייד", הרובע היהודי של ניו יורק, היא אחת הסוערות בהיסטוריה של האמנות המודרנית ואמנות הפיסול בה התמחה בפרט. במשך עשרות בשנים לחם את "מלחמת שלושים השנים" שלו עם הקהל הרחב והמבקרים האמנותיים ללא ליאות עד שזכה בשנותיו האחרונות להיות מוכר כאחד מגדולי הפסלים של דורו והגדול שבפסלי בריטניה.

יעקב אפשטיין היה הבן השלישי למשפחת מהגרים יהודית מפולין, מטופלת בילדים רבים. יעקב היה ילד חלש וחולני, משום כך סלחו לו תמיד הוריו על כי לא הלך לבית-הכנסת ועל כי מעולם לא בא בחברת נערים אחרים בני גילו. תמיד פרש מן הציבור וכבר בגיל צעיר החל בולע ספרים

חיים וייצמאן, הינסטון צירציל, שהיה במשך שנים שכנו לדירה של יעקב אפשטיין. עם כל אלה אהב אפשטיין לשוחח ארוכות במשך עבודתו. בשנת 1940 כתב את האור-טוביוגרפיה שלו, שהיתה בעיקר מוקדשת לוויכוחים עם מבקריו. הוא הגדיר את עבודתו ואת סגנונו בפסול כ"ריאליסטית ורגשנית". את ברנרד שאו אהב אפשטיין וכיבד במיוחד. דבר זה בא לידי ביטוי בששה פסלים שונים שפיסל אפשטיין מדמותו של שאו. על כך העיר גורג' ברנרד שאו בחיור: "באנגליה נחשב אני לאורח מכובד, ואילו לפי פסליך נראה אני כבריון גיו'ורקי". לדעת מבקרי אמנות אובייקטיביים היו פסליו הטובים ביותר של יעקב אפשטיין של ילדים. אחת מעבודותיו המפוררות, אף כי השנויות במחלוקת ביותר, הוא הפסל שהוקם על קברו של אוסקאר ויילד בפאריס. פסלו "יום ולילה" ניצב עד היום ברכבת התחתית של לונדון. שאר פסליו מפורזים במוזיאונים רבים. כאשר הציעה לו האקדמיה הבריטית לאמנות מדלית זהב לפני חמש שנים דחה אותה כיון שלדעתו חייב היה לקבלה זמן רב לפני כן.

בשנת 1954 זכה יעקב אפשטיין היהודי לכבוד הגדול ביותר באנגליה שזוכה לו אמן בקבלו מידי המלכה תואר "אביר", ולפני שמו הופיע מאז התואר "סיר". לפני מותו עבד על פסלו האחרון שכמעט והשלימו. היה זה פסל של הנסיכה מארגרט. לאחר מלחמות קשות במשך 30 שנה כבש אפשטיין לעצמו מקום כאחד מגדולי פסלי הדור. הוא היה גשוי פעמיים לגשים נוצריות, אין ספק כי אשתו הנוצרית היא שגרמה לכך כי יעקב אפשטיין היהודי ייקבר בבית עלמין נוצרי בלונדון. ובמותו נרחק עוד יותר מעמו, שלא היה קרוב אליו בחייו.

יעקב בעל-התשובה

אינן כשורה וכי לא יוכל להמשיך לצייר ופנה לפיסול. הוא למד אצל הפסל המפורסם ג'ורג' גריי ברנארד. לאחר שהצליח למכור כמה מפסליו ואת שארית ציוריו, חסך כסף כדי לנסוע לפאריס, בירת האמנות באירופה. משך זמן רב סבל עוני ומחסור וחי על תה ואורז בלבד. אולם החלטתו היתה נחושה ליהפך לפסל ובאחד הימים פגש באמריקנית עשירה, הגבי המילטון פיש, שהסכימה לקחת את האמן הצעיר תחת חסותה ולהכניסו לבית ספר לפיסול ואמנות. לאחר שלוש שנים בצרפת הגיע אפשטיין לאנגליה ושם נשאר עד יום מותו.

עבודתו הגדולה והחשובה ביותר של אפשטיין בלונדון היתה בשנת 1907, בשעה שהזמינו אצלו שמונה עשר פסלים כדי לפאר את חזית בנין גדול של האיגוד הרפואי הבריטי. את הדמויות חצב אפשטיין בסלע ועם סיום עבודתו, כשניתגלו נגד עיני הקהל והמבקרים האמנותיים הפסלים הערו-מים, הודעו עזו כולם. העתונות הבריטית החלה מתקיפה אותו קשות. היתה זו השערוריה הראשונה בתולדות הפסל אפשטיין, ש"העליב" את האנגלים השמרנים מטבעם. לאחר מזה פיסל אפשטיין את דמות ישו הנוצרי. הפסל דמה למפלצת והמחאות גברו והלכו. הפעם הצטרפו אליהן גם אנשי הכנסיה הנוצרית לכל חוגיה והצעקה היתה גדולה. כל אלה לא הרחיעו את אפשטיין. בין הבאים להגן עליו היה ג'ורג' ברנרד שאו, שנעשה לאחד ממעריציו הגדולים של אפשטיין והוא פירסם מאמר גדול להגנת הפסל. מאז הוציא אפשטיין מתחת ידיו פסלים רבים וכולם זכו לבקורת קשה ולהתקפות בלתי פוסקות, והן: "אדם", "יעקב והמלאך" ופסלים אחרים, רובם על נושאים תנ"כיים. הוא התמחה כמו כן בפיסול אישים וביניהם גם אלברט איינשטיין,

קווים לדמותו של דוד פינסקי ז"ל

בקורת על התיאטרון היהודי. כדי לא לה-
טיל את עצמו למשא על הפועל, פתח בית
דפוס וטיפל בעריכת עתונות העבודה ללא
כל תשלום.

פינסקי ערך יחד עם שלוסברג את השבון-
עון החברתי „דער ארבייטער”. תחת השפעת
הפוגרום בקייסינוב בשנת 1903 פנה בסיפור
ובמחזה למוטיבים היסטוריים ולאומיים.
ה„בונד” הוסיף אמנם להוציא את כתביו,
אבל הוא התקשר ל„פועלי ציון” וערך את
שבועון „דער אידישער קעמפער”, וברא-
שית שנות העשרים — עתונם היומי „די
צייט”.

פינסקי היה אחד הלוחמים הראשונים נגד
עתונות צהובה ועמל להעלות את רמתו של
התיאטרון היהודי. הוא קשר את הבעיה
הלאומית לרעיון העבודה. להצלחה אמנותית
מיוחדת במינה זכה בשנת 1910, כשהציגו
את מחזהו „האוצר” בברלין. תפסו מקום
רב בסיפוריו ומחזותיו: „המשיח האילם”,
„זרובבל” ו„היהודי הנצחי” שעלידו כרת
ברית עם התיאטרון העברי „הבימה”. בסי-
פורו „הקיר” הנציח את רציחתם של 38
בחורים מפינסק שנהרגו על ידי הממשלה
הפולנית על לא עוול בכפם. הממשלה הפו-
לנית החרימה את הספר ולא נתנה לסופר
רשות כניסה לארצה.

פינסקי עמד על משמר הספרות האידית
כמעט 70 שנה. מחזותיו זכו להצלחה בלתי
רגילה ותורגמו לשפות רבות, ואפילו ליא-
פאנית. אף בשנים האחרונות לחייו אמר
להנציח את מלחמת השיחרור במחזה. קורת
רוח מרובה גרמו לו תרגום סיפוריו לעב-
רית ע”י שמשון מלצר ושהופיעו בהוצאת
„עם עובד”.

שמו יגון בחיי הנצח של תרבותנו וגדולי
הרוח של עמנו.

ש. שפירא

במרומי הר הכרמל נגדע ארז הספרות
האידית, יורשו של י. ל. פרץ, מחדש
התיאטרון היהודי אחרי יעקב גורדון ז”ל
— הסופר דוד פינסקי.

אם אנשי פולחן האידישיזם השתמשו
לרעה בירושתו של „הרבי” י. ל. פרץ, ידע
התלמיד הנאמן — פינסקי — להעשיר את
הירושה ולהאדירה. אם הרבי הגדול עלה
עליו בספורי החסידים ובסיפורי העם, הרי
עלה התלמיד עליו בשגב חזיונותיו, בעלי-
לה המרתקת של מחזותיו. מראשית עבודתו
הספרותית, „בעלים ליום טוב”, ביקש ומצא
את הגרעינים הבריאים של הפרולטריון
היהודי. הוא אפילו נפרד ברבו בענין ריב
הלשונות, בוועידת צ’רנוביץ בשנת 1908 ולא
נתפס כל ימיו לאידישיזם לוחם. כשהציגו
ביפו על הבמה העברית לראשונה בשנת
1909 את החזיון שלו „יענקל הנפח” ציין
י. ת. ברנר ז”ל, הפסימי המבקר המושבע:
„רק דוד פינסקי הוכיח שיחז עם רוח
המציאות השוררת בחזיון — שורה גם
שכינת המוסריות הבריאה ואפשר לכתוב
חזיונות מחיינו בלי אפקטים זולים ובלי
סימבוליקה שאולה מפשיבסקי...”

דוד פינסקי נולד ב־1872 במוהיליב על
הדניסטר. בשנת 1889 הגיע לווארשה. הוא
השתתף ב„הויזפריינד” של מרדכי ספקטור,
ובקבציו של י. ל. פרץ, וביחוד ב„יום טוב
בלעטליך”. שם פירסם סיפורו „חיים משרת”
וסידרה של חוברות מדעיות להשכיל את
הפועל היהודי והמוני בית ישראל בכלל.
תהילתו בקרב אנשי ה„בונד” והפירסום הרב
שזכה להם בחוגי האירגון הנה לא מנעו את
פינסקי מלהצטרף אחר כך לפועלי ציון.
בשנת 1900 הגיע לאמריקה וכתב מאמרי

רשימות וסקירות

בירובידואן, כרושצוב וישראל

א.

המועצות, בתקופת הקולטיביזאציה האנוסה, כאשר רגבות האדמה היו שטופות נחלי דם ודמע של תושביה, בני כל הלאומים של משפחת העמים הגדולה ההיא. המונייהם והמוני-המונייהם מילאו אז את בתי הסוהר ומתנות העבודה בשל סירובם להסכים ולהשלים עם גזירות הממשלה. בתקופה מאוחרת יותר בא החיסול הגמור של הקאל-מיקים, האינגושים והטאטארים, על הרי-פובליקות האוטונומיות שלהם.

אכן, דווקא לאומיים אלה, שלא כדוגמת היהודים, ישבו על אדמתם, דיברו בלשונם, כלומר, הם היו בעלי אותן הסגולות וההסי-מנים המובהקים, המקנים להם את הזכות של לאום לפי ההגדרה הלאומית של המארכי-סיום.

המסקנה היא, כנראה, שאפשר להשמיד ולהחריב עמים וריפובליקות בדרכי טירור אך אין להקים עם ומדינה בשיטות אלו.

ב.

על מידת הרצינות בגישת ממשלת ברית המועצות לשאלת בירובידואן ועל תוצאותיה השליליות, ניתנת לנו הודמנות לשמוע מפי מקור ראשון — מדברי מר נ. כרושצוב, שהשמיע באוני אכתב הצרפתי הנ"ל בין היתר לאמור:

„... ברית המועצות, היא הראשונה בעולם שהחליטה לעזור ליהודים, לא כיהודים אלא כעם (ההדגשה שלי). בחרנו לשם כך בסרי-ביר, מצפון למגורייה, באיזור שהיה מיושב אך במעט ושמו בירובידואן. העמדנו את האיזור הזה לרשותם של היהודים והענקנו לו מעמד מיוחד. היתה זו מתנה יוצאת מן הכלל.“

למען האמת יש לומר כי בירובידואן, — הנסיון הממלכתי להתיישבות יהודית בברית המועצות, תוך מתן מעמד מדיני חוקי כ„חבל יהודי אוטונומי“, — היה אחד הנסיונות המצויינים ממין זה בתולדות עמנו בארצות פזורינו.

לא מפני שחבל ארץ זה מצטיין בסגולות יקרות, כפי שתוארן בצבעי ורוד ראש ממשלת ברית המועצות, ניקיטא כרושצוב, בשיחתו עם כתב העתון הצרפתי „פיגארו“, לאמור:

„... אדמת בירובידואן היא מהפירות ביותר, האקלים שם ממוצע, תנובת הקרקע היא — משמחת לבב. יש מים ויש שמש, יש יערות אדירים, קרקעות דשנים, מחצבים בשפע, נהרות מלאות דגים וכיו“

אף לא מפני היתרונות המדיניים החשובים, שהיו בימים ההם לבירובידואן על ארץ ישראל. שכן, בשעה שבחירי האומה חזרו על פתחי הלורדים הבריטים וביקשו להעביר גזירות ממשלת המאנדאט על הישוב היהודי, היו שופרות התעמולה הייבסקית מכריזים, השכם והערב, ומחוצה לה, על הקמת מפעל ממלכתי כביד להתיישבות יהודית בחבל אוטונומי ושמו: בירובידואן.“

הסכנה בדבר היתה בעיקר בזה, שהצעה זו להתיישבות יהודית בבירובידואן באה מפי ממשלה עריצה, שכל שאיפותיה, מגמור-תיה ותכניותיה היא מבצעת אך ורק בכוח הזרוע. יהיו קרבנותיה גדולים ורבים באשר יהיו.

לכל אלה, המכירים מקרוב את המציאות הסובייטית, זכורה היטב תקופת השינויים היסודיים בחיי המשק החקלאי אשר בברית

לאשרנו, עלילה זו מתנפצת בסלע המצוי אות הישראלית, שבשיבחה נאלץ בעל כרחו מר כרושצוב עצמו לומר בהמשך השיחה הנ"ל, לאמור: „נניח הצידה את מדינת ישראל החדשה. אכן, לא כדאי היה לו לכרושצוב לעמוד על „פרט קטן“ כמדינת ישראל...“

ואילו העולם החפשי, הרי כולו משתאה להשיגי ישראל בעשור הראשון לקיום המדינה; הקמת מאות כפרים ומושבות חדשים, הסתגלות יהודים לאלפיהם ולרבי-בותיהם לעבודת-אדמה! והרי כל האכרים היהודים הללו היו כל ימיהם בארצות פזוריהם סוחרים וחנונים, סרסרים ומתוככים, בעלי מקצועות „חפשיים“, ובמקרה הטוב ביותר, אנשי מלאכה ועירה בלבד.

המציאיות הישראלית יודעת לספר גם על הצטיינות אלפי פועלים יהודים בבניית בתי-מגורים משוכללים, בתי-חרושת חדישים, וכן גם בניית-פאר של תיאטראות וארמונים ציבוריים. פועלים יהודים הפכו למומחים בסלילת כבישים ומסילות-ברזל, בייבוש בתי-צות ונטיעות יערות, בעבודה במכמרות פוספאטים ונחושת ובעפרות ברזל, במעיינות נפט ובכל חרושת כבדה כקלה. ואחרון, אחרון — ביצירת קיבוצים וקבוצות, — „קומונות“, — המשמשים „בית היוצר“ לטיפוס החדש של החברה האנושית המת-קדמת, ויכולים לשמש „גס לגויים“ גם בארץ הבחירה של „הסוציאליזם המתגשם“...“

כרושצוב ממשיך בשיחתו זו להגיש את „כתב האשמה“ לעם היהודי לאמור: „...יש בברית המועצות עמים, שמבחינת מספרם הם קטנים מן היהודים או ששיחקו בהתחלה בקלפים יותר קטנים, אבל עמים לא-יהודיים אלה מסוגלים לארגן את קיומם במשותף, לכן יש בכוחם לחשל מוסדות לאומיים בני-קיימא“.

אפס, המות הדיאלקטי לא רוצה להטריח את עצמו להבין ולהכיר בעובדה אחת, שאין מנוס ממנה, והיא: היהודים בורחים בהמוניהם מה-רפובליקה היהודית גם כשהיא שטופת-שמש ועשירת-מים, מפני שהיא הוקמה על אדמת נכר, ואילו, אותם

כאן מונה הוא את כל המעלות הטובות והאוצרות הטבעיים הגדולים שחבל ארץ זה עשיר בהם וממשיך:

„והנה מה שקרה, היהודים יצאו לביור-בידואן בהמוניהם, הם היו מלאי התלהבות והתרוממות-רוח, מכל פינות ברית-המועצות, מכל ארצות אירופה, שמהם יכלו יהודים להימלט מרדיפות, הסתערו על אותו איזור ואחר כך? אחר כך מעטים מאד נשארו...“ הם העדיפו להיות מפוזרים“.

ימצאו בודאי בתוכנו גם „אפיקורסים“, שיטילו ספק ב„התלהבות והתרוממות-הרוח“ של היהודים „מכל פינות ברית המועצות ומכל ארצות אירופה, שהסתערו על אותו איזור“. אבל, באם נקבל את הדברים כהור-יתם, הרי מתבקשת מאליה השאלה הפשוטה וההגיגית, ברוח האימרה העממית: „באט זה כל כך טוב, למה, מאידך, זה כל כך רע? ! הרי נתנו להם, ליהודים, כדברי מר כרושצוב, חבל ארץ מבורך בקרקע דשנה ובאקלים גות, ממש כ„אקלים הריביירה הצרפתית“, ומפני מה ולמה ברחו משם בהמוניהם?

ואלה, שטעמו את „טעם המרורים“, יוד-עים גם יודעים, מה רבה היא הסכנה הצפונה בבריחה המונית ממפעל ממלכתי, שמתגשם על פי החלטת ממשלת ברית המועצות ואשר חכמי הקרמלין חפצים ביק-רו. ואף-על-פי-כן, עובדה היא כי „בתקופה האחרונה נמשכת התנועה הלוח וחוזר, אבל צריך להודות, — מוסיף מר כרושצוב, כי רבים יותר ויותר נמצאים בדרך חזרה“. אכן, עדות נאמנה זו של „בעל-דין“ עצמו, אומרת דרשני! ...“

ג.

ניקטא כרושצוב, מנסה בשיחתו זו, לתת טעמים ונימוקים משלו לשאלה זו: „...זה דורות על דורות, — הוא מס-ביר, — לא יכלו היהודים מעולם לגמור אומר בלבם לחיות בינם לבין עצמם ולא לשאוב מחייה ואיוון פנימי מעצמם, אלא כשהם מופרדים מחטיבות אחרות“.

לבוא לעזור ליהודים לא כיחידים אלא כעם בגלל הסיבה הפשוטה, שהמוני היהודים אשר ברוסיה לא נטמעו במשך למעלה מארבעים שנות קיום המשטר הסובייטי, ואף לא מטה גלים להיטמע, גם לפני קום מדינת ישראל ואחרי קום המדינה — לא כל שכן, ואילו החשוב ביותר, שגם לפי דעת הקרמלין הרי הפתרון היחידי לבעיה היהודית הקיימת הוא ריכוז טריטוריאלי, הווה אומר: עצמאות לאומת! ואילו כאן, בא היודי, שממשלת ברית המועצות האדירה ניסתה בכוחות ממי לכתיים כבירים להגשים את דבר יצירת חבל יהודי אוטונומי והוא נכשל כשלון חרוץ! ברם, בעד „השקפות“ כאלה הגלו רבבות אחים ואחיות לערבות סיביר ומדברות קא-זאקסטאן ללא שוב.

בריתקוה

היהודים, במידת היכולת ולמעלה מזה, מני סים בדרכי-לא-דרכים, לעלות לישראל, תוך זיקה עמוקה לסלעיה ולחולותיה של ארץ זו, — מפני שהיא ארץ האבות! |

ד.

שיחתו זו של מר נ. כרושצוב עם כתב העתון הפריסאי, אם כי נתקיימה באפריל 1958, כוחה יפה גם היום וגם למחר, מכיון שהרבה עובדות חשובות מסתרות מאחורי כל הדיבורים הללו וכן המסקנות מהן עקרוניות לגבי כל מכלל הבעיות התלויות והעומדות לגבי גורל יהדות רוסיה ועתידה.

שמענו, זו היא הפעם הראשונה, מפי עדות מוסמכת, כי אמנם יש עם יהודי בברית המועצות והשלטון הסובייטי החליט

כרוז הסופרים העברים בישראל

אל הסופרים ואנשי הרוח בעולם,

בראשית שנת 1960 הציף שוב גל נאצי ואנטישמי את העולם. ציור צלבי קרס על קירות בתי כנסת ובתי פרטיים, חילול בתי קברות יהודיים, איומים על אישים ומשפחות יהודיים בטלפונים וברחוב, כתובות שיטנה וקריאות-איבה — אלה הם מסימניה של תחית הנאציזם והאנטישמיות. גם הפעם יצא האות מגרמניה ורישומו נתפשט בבת אחת בכמה מארצות המערב. אין אלה גילויים מקריים, אלא מסתבר, שארגון פאשיסטי ואנטישמי עולמי מפיץ את הרעל הזה ברחבי תבל. כל העמים עדיין זוכרים כיצד התחיל לפני שנים לא רבות הנחשול הפאשיסטי והנאציסטי, שהביא שואה על ששת מיליוני יהודים באירופה ועל מיליוני בני אומות אחרות, וכיצד כיבה את מאורה של התרבות האנושית וטימא את צלם האדם.

סופרי העולם ואנשי הרוח, שהם מצפוננו של כל עם ושל האנושות כולה, חייבים להבין באותות לאור נסיון-הבלהות של העבר הקרוב, ולקום ולהגיד את דברם הברור בכוח ובעוז, למען ישמע העולם וישמע כל יחיד איזו פורענות חדשה עלולה להתרגש על המין האנושי, אם יותן להתפתחות זו להמשך. מפני שהמחזרת הנאצית העולמית, שלא במקרה אימצה לעצמה את צלבי הקרס כסמל, אינה סכנה לעם היהודי בלבד, אלא לדימוקרטיה של כל העמים, חירות האדם, למוסר ולתרבות האנושית כולה. לפיכך החליטו סופרי ישראל לפנות לכל הסופרים ואנשי הרוח בעולם ולעוררם לתגובה מתאימה על מראות-הנגעים האלה שהחלו מתגלים שוב, כדי לפעול למען ביעור המגיפה האנטישמית והנאצית, בראשית התחדשותה, מן הבית ומבית-הספר, מן הרחוב והכנסיה, מן העתונות והמפלגות, מן הצבא והמחזרת. אל דמי לכם, עד שתיעקר מארה-זו מקרב כל העמים!

אגודת הסופרים העברים בישראל

ידיעות

יוחנן פוגראבינסקי ז"ל

פרופ. יחזקאל קויפמן
— בן שבעים

בימים אלה מלאו שבעים שנה לחוקר המקרא ותולדות האמונה הישראלית, פרופ' יחזקאל קויפמן, שקנה לו שם גדול לעצמו גם כהוגה דעות. פרופ' קויפמן העשיר את המחשבה הישראלית הלאומית בספריו „גולה ונכר“ וב„חבלי הזמן“. כחוקר יוצר התגלה בספרו הגדול בן שמונה הכרכים „תולדות האמונה הישראלית“ והפירושו על יהושע, מחקרו החשוב האחרון.

ד"ר קויפמן היה תלמידו של רב צעיר ז"ל בישיבת אודיסה המפורסמת. בשנים האחרונות הוא משמש פרופיסור באוניברסיטה העברית בירושלים למחקר התנ"ך.

קוראי עברית ואידית במוסקבה

בספריה על שם לנין במוסקבה נמצאים שבעים אלף ספרים באידית ובעברית. בשנת 1958 נדרשו לקריאה 2,282 ספרים בעברית ו-1,727 ספרים באידית. הספריה ענתה בעל פה ובכתב על 150 שאלות על הספרות בשתי השפות. את הספרים שולחים, למנויים, גם לספריות אחרות בגורקי, ריגה, וילנה ועוד. בשנת 1958 נוספו לספריה 600 ספרים ו-450 עתונים בשתי השפות.

„כליל אותות“ בהוצאת „בצרון“
בהוצאת „בצרון“ יצא כליל סוגיות מאת המשורר הצעיר ידידיה מנוסי בשם „כליל אותות“. הכליל מצטיין בריכוזו הפיוטי והוא מעלה בחריפות גיב וציור פרשת מלחמת העצמאות והלך נפש לוחמיה בסיומה. ההוראה צאה מרהיבה את העין ביפיה האמנותי. הציורים והכתב נעשו בידי הציירת האמנית צלה לונדון.

בגיל של ס"ד שנה נפטר בתל-אביב הסופר והביבליוגראף הידוע, יוחנן פוגראבינסקי ז"ל.

פוגראבינסקי היה יליד גמירוב שבפרדוליה. בשנת תרפ"ב היגר לארץ-ישראל והיה במשך כמה שנים מזכירם של מאורי הספרות העברית החדשה, אחד העם ות. נ. ביאליק. כשהנהפך ביתו של אחד העם לארכיון וספרייה ציבורית, שימש בו פוגראבינסקי כמנהל הבית וספרן ראשי.

פוגראבינסקי פרסם את דבריו ב„הצפייה“ בוארשה. בארץ-ישראל ערך יחד עם אב"א אחימאיר את „חזית העם“ והשתתף ב„העולם“, „הארץ“, „הירדן“, „בוסתנאי“, „חרות“ ועוד. הוא פירסם כמה ממכתבי אחד העם וביאליק ותרם לאנציקלופדיה לחוצי הישוב של דוד תדזה, לאנתולוגיה „הרצל בחזון הדור“ ופירסם ביבליוגראפיות מפורסמות ב„קריית ספר“ וב„מאוננים“ על אחד העם, י. ל. גורדון. וכמו כן העניק מפרי עטו ל„בצרון“. שלום לעפרו !

ספר על הבעש"ט מאת א. שטיינמן

במלאות 200 שנה לפטירתו של הבעל שם טוב" הזמינה המחלקה לחינוך ותרבות בגולה של ההסתדרות הציונית העולמית אצל הסופר אליעזר שטיינמן ספר עליו והוא נועד למשכילים ולנוער בארץ ובגולה. הספר ייצא לאור בסדרת „ערכי היהדות“ ויתורגם לאנגלית, צרפתית וספרדית. ספרו של א. שטיינמן, „גן החסידות“, כבר יצא לאור במהדורה צרפתית ויתורגם גם לאנגלית וספרדית.

ד"ר פ. פרידמאן ז"ל

בשנת ה'ג"ט לחייז נפטר בניירורק ההיסטוריון היהודי הידוע, ד"ר פיליפ פרידמאן. ד"ר פרידמאן שימש לפני מלחמת העולם השנייה מורה בגימנסיה העברית בלודו מיסודו של ד"ר ברוידה. בפולין פירסם מחקרים חשובים על תולדות היהודים בלודו, ההיסטוריה הכלכלית של יהודי פולין וקיצור תולדות ישראל בעברית. בשנות השואה פעל במחתרת ואז התחיל באיסוף חומר על סבלם ומלחמתם של היהודים בגיטאות.

בשנת 1948 הגיע לאמריקה. הוא נתחבב פה על כל מכיריו בגועם מזגו ובהליכותיו היפות. במשך שנים מספר היה המנהל של בית המדרש למורים מיסודו של ה"פאר-באנד" ומכון שלום עליכם וראש המחלקה לחקר השואה של "יו"א. כאן פירסם מחקרים ורשימות ב"בצרון", בעיקר בחקר השראה, על המועצות היהודיות ("יודנראטן") בגיטאות ו"מנהיגיהן" בחסד השלטון הנאצי. ספרו באנגלית, "מיי ברוטהרס קיפר" ("שו"מר אחי") עשה רושם רב. שלום לעפרו! ל.

עגנון ביפאנית

הסיפור "מסובין" מתוך "הכנסת כלה" מאת ש. י. עגנון תורגם ליפאנית. הסיפור תורגם מאנגלית עלידי יגימה פומיו, בנו של פרופיסור באוניברסיטה בטוקיו.

פרם ביאליק תש"ך

פרס-ביאליק תש"ך של עיריית תל-אביב הוענק השנה לאברהם שלונסקי על שיריו המכונסים במהדורה חדשה; לאליעזר שטיינ-מאן, המספר והמסאי הידוע, על ארבעת הכרכים של כתביו המכונסים, ולמשה מייזליש, מי שהיה עורך "הדואר" ועתה עורך ב"מוסד ביאליק", על ספרו "מחשבה ואמת" שיצא זה עתה במהדורה חדשה. ועדת השופטים לסוג של ספרות יפה מורכבת היתה מד"ר ישראל אפרת, עזריאל אוכמאני ויהודה בורלא. חברי ועדת השופטים לחכמת ישראל היו: דוד זכאי, ד"ר יוסף שכטר ודוב סדן.

האגדה האמנותית

מאת אברהם איזראעל

תרגום אנגלי

מאת ד"ר סידני ב. הוניג
אוצר של אמנות והשראה לכל בית
יהודי. 160 עמ', בצבעים רבגוניים
8-5/8X11-1/4

מכורך בקטיפה כחולה — \$12.50

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Delancey St. New York 2, N.Y.

בשורה משמחת להורים ולמחנכים עברים!

מינהלת מחנות "מסר"

מתכבדת להודיע על
תכנית חדשה

המאפשרת

הנחה גדולה במחיר החניה
לפרוודור והמכון העברי
להדרכת הנוער

לגילים 15-18

התכנית מכילה פעולות בידור ונופש,
פעולות תרבותיות, הרצאות ושיחות
בחינוך והדרכה, ועבודה חלקית.

המחיר בפרוודור — לגיל 15-16:

\$ 3 5 0

המחיר במכון — לגיל 16-18:

\$ 2 5 0

למחנות מתקבלים חוגים וחונות בגיל 15-6.
העונה — 8 שבועות באווירה עברית.
לפרטים לפנות אל:

MASSAD CAMPS, INC.

120 W. 16th St.
N.Y. 11, N.Y. WA 4-9372-3

אנו מברכים בברכת מזל טוב את

ד"ר יעקב י. הארטשטיין

ורעייתו

לרגל חגיגת הבר-מצוה של בנם החביב

נחמן דב שיח"י

יהי רצון שיזכו לרווח עונג ונחת ממנו.

ד"ר משה טשרנוביץ ורעייתו

חותמי "בצרון"!

נא לשלם את דמי החתימה

בזמן

ותסייעו בביצורו של הירחון.

כל חותם מבנים חותם חדש

ל"בצרון"!

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size

Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. — March, June — July, Nov. — Dec., when published bi-monthly, and August, when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1960, by Bitzaron Inc. All rights reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Greetings from...

**HOME GAS
INDUSTRIES, INC.**

Greetings from...

**ADOLPH'S ITALIAN
RESTAURANT**
1045 N. Rush Street

Greetings from...

**THE FIRST
NATIONAL BANK**

Greetings from...

**OLUM'S
of BINGHAMTON, Inc.**
114 Clinton St.

Greetings from...

LEE WHOLESALE CO.
2109—15 Broadway

Greetings from...

**CLAIRMONT
TRANSFER CO.**
1950 South 4th St.

Greetings from...

ENGLAND MOTOR Co.
Ford Dealers Since 1926
Greenville, Miss.

Greetings from...

**FEDERAL BOILER
CO., INC.**
Midland Park, N. J.

Greetings from...

**THE ROBERT TREAT
HOTEL CO.**
"A Knott Hotel"
Albert W. Stander, Pres.
50 Park Pl., Newark, N.J.

Greetings from...

**TOOLEY-MYRON
STUDIOS**
252 E. Flagler St.
Miami 32, Fla.

Greetings from...

HICKORY HOUSE, Inc.
144 West 52 St., N.Y.C.

Greetings from...

DREILING MOTORS
230 S. College

Greetings from...

**GETS JEWELRY
STORES**
Seventh & Vine Sts.

Greetings from...

TELL CITY CHAIR CO.
Tell City, Indiana

Greetings from...

WIENER'S STORES.
2610 McKinney Ave.

Greetings from...

**HARRINGTON HOTEL
CO., INC.**
11th & E Sts. N. W.
Washington, D. C.

Dr. Philip I. Salzberg
80 Hanson Place
Brooklyn, N. Y.

New Smile Restaurant
819 Montgomery St.
Syracuse, N. Y.

Tenth Street Hardware
620 Tenth St.

Deneen's
Sharon, Pa.

Greetings from...

**EVANS AMITYVILLE
DAIRY, INC.**
47 Wellington Place
Amityville, N. Y.

Greetings from...

LOU LEVINSON
633 York Street
Newport, Ky.

Greetings from...

**THE B. H. STIEF
JEWELRY CO.**
214-216 Sixth Ave., No.

Greetings from...

**THE G. M.
MCKELVEY CO.**
210-226 West Federal St.

Greetings from...

CHECKER CAB CO.
2124 St. Marys Ave.

Greetings from...

**A World Famous
Landmark
THE OCCIDENTAL**
Where Statesmen Dine
Next to the Willard Hotel
1411 Penn. Ave., N. W.

Greetings from...

H. W. MOORE & SON
1009 Pearl St.

Morris J. Larson
8 East Wilson Street

**S. O. S. Cinema
Supply Corp.**
602 West 52 St., N.Y.C.

**Steinberg & Dubin
Memorials, Inc.**
245 E. Houston St. N.Y.C.

B. Thorpe & o.
951 Penn. Ave. Pitts., Pa.

Kenin & Posner
16 Court St., B'klyn, N.Y.

14th Street Store
132 W. 14th St., N.Y.C.

ב"ה

הנהלת הישיבה התלמודית דפילאדעלפיא

6063 דרעקסעל ראוד

מאחלת ברכת התורה לחובבי תורה ושפתה הקדושה

ישיבתנו הגדולה נתיסדה לפני שש שנים ע"י הכיד"צ ובע"ב מוקירי תורה. היא התחילה בכיתה של י"ב בחורים ועכשיו ב"ה נתרבו ליותר מן מאה תלמידים כ"י. וכבר קנתה לה שם טוב בחוגי גדולי ישראל במקום שמגדלין בו תורה וחכמה.

1. ביה"ס התיכון תחת הפיקוח

של ועד החינוך הממשלתי.

2. פנימו' ובית תבשיל.

3. ביהמ"ד גבוה.

חיים קורמאן

נחמן פרילשטיין

יו"ר ועד הדירקטוריון

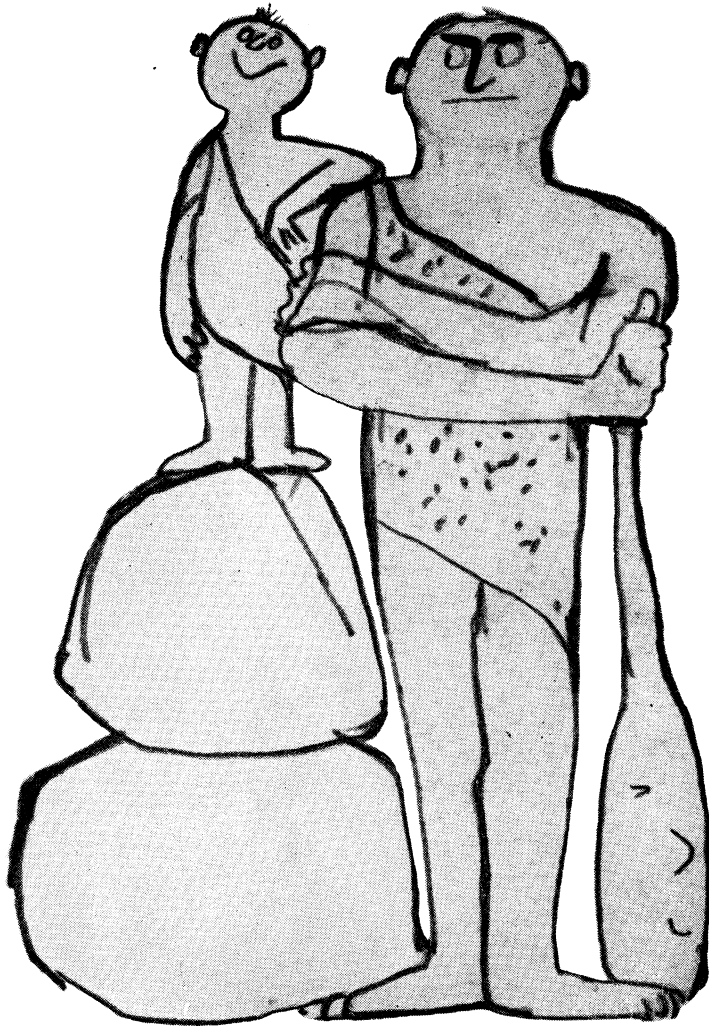
נשיא

TALMUDICAL YESHIVA OF PHILADELPHIA

6063 Drexel Rd., Phila. 31, Pa.

TR 8-1566

דוד ונרית

(על עשר השנים הראשונות של „אל-על“, נתיבי אוויר לישראל)

משתמשת בהם, יצאו מוניטין בעולם התעופה האזרחי בוכות טייסיו המעולים והטיפול השקוד במטוסים וציודם. בייתוד עשתה חברת „אל-על“ רושם רב בשירותה הדייקני בשנת 1959, שהגיע למדרגה גבוהה ביותר, ואפשר אפילו לרוב המדרגה של שירות אוירי בין-לאומי בכלל.

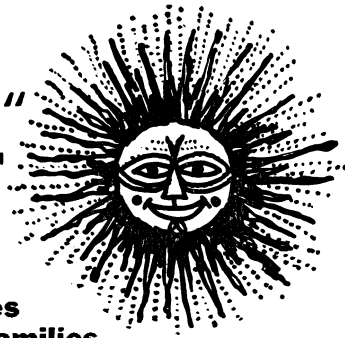
חברת אוויר שרצונה להחזיק מעמד בפני ענקי השירות האווירי, צריך שתהיה לה סגולה מיוחדת, ולא כל שכן אם היא רוצה לגדול ולשגשג. „אל-על“ הוכיחה שניתנה בסגולה זו.

„אל-על“, נתיבי אוויר לישראל, ניוירוק, שיקאגו, בורליהילס, פילאדלפיה, קליבלנד, מונטריאל.

חברת „אל-על“ היא הדמות שבצד שמאל. היום כבר עלתה מעלה מעלה לצידם של ענקי נתיבי האוויר. אבל זו לא היתה עלייה קלה בשבילה. בשעה שנוסדה חברת „אל-על“, נתיבי אוויר לישראל, בשנת 1949, סמוך לאחר הכרות עצמאית של ישראל, לא חלמנו שבמשך 10 שנים העלה לשורה הראשונה במערכות השירות האווירי הבין-לאומי.

היום „אל-על“ היא גורם חשוב בתחבורה האווירית לא רק לישראל אלא גם בין ניוירוק ולונדון, פאריס ורומא. ודאי תשתוממו לשמוע שרבים הנוסעים הבוחרים ב„אל-על“ כדי לטוס לאירופה. לשירות מטוסי הסילון „בריטניה“, ש„אל-על“

KLM "FOLLOW THE SUN TO ISRAEL" TOURS

**low season bargain rates
special reductions for families**

ראה את מדינת ישראל וחסוך! הסוירים, צא בעקבות השמש לישראל" של קלמ ניתנים במחירים הנמוכים ביותר שמחויץ לעונה... היסכון של מאות דולארים על יסוד משפחתי... ותוכל לטוס עתה, שלם לאחר כך!

כל עתיקות ישראל ומעונות-הנופש המודרניים עומדים לשירותך בסויר 16 יום של קלמ. בקר בתי כנסת, מקומות קדושים, התענג על החגיגות וריקודי העם, פגוש אנשים מ-75 ארצות מכל קצווי תבל.

המחיר הוא \$1975 (\$925 נוספים לבני משפחה קרובים ביותר) המכסה את ההוצאות רובן ככולן. שיכון במלון, רוב הסעודות, סוירי-נוף וטיסה של הלוד-ושוב במחלקת היסכון מניו-יורק בקווי-האוויר, "ראיאל דומיש" של קלמ. הפלגות עד סוף פברואר. כן גם יש לסדר סוירי-לווי לאיטליה, הריוויריה, שווייצאריה וצרפת.

THE WORLD'S FIRST AIRLINE

KLM Royal Dutch Airlines, Dept. B-1
609 Fifth Avenue, New York 17, N.Y.

Please send me complete information about the KLM
tours, "Follow the Sun to Israel"

Name _____

Address _____

City _____ Zone _____ State _____

My travel agent is _____

